AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ

KÖNÜL FAİQ qızı MAHMUDOVA
SEVİL ŞİVƏXAN qızı BƏHRƏMOVA

HEYDƏR ƏLİYEV - AZƏRBAYCAN ELMİ VƏ TƏHSİLİ
(DƏRS VƏSAİTİ)

Bakı Avrasiya Universitetinin Elmi Şurasının 31.10.2025-ci il tarixli iclasının EŞ2-10/25 nömrəli protokoluna əsasən çap edilir.

BAKI – 2026

Elmi redaktor: **Faiq Şaban oğlu Şahbazlı**
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Rəyçilər: **Səyavuş Kamran oğlu Qasımov**
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Leyla Əhliman qızı Hüseynova
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Əlyənnağı Məhəmmədtağı oğlu Məhərrəmov
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Dil üzrə redaktor: **Sevil Eyvaz qızı Cavadova**

Korrektor: **Nuranə Şivəxan qızı Ələkbərova**

Könül Faiq qızı Mahmudova, Sevil Şivəxan qızı Bəhrəmova. HEYDƏR ƏLİYEV - AZƏRBAYCAN ELMİ VƏ TƏHSİLİ (Ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti). Bakı,*"OPTİMİST"MMC*-2026. 198 səh.

Bu dərs vəsaiti ali məktəblərin magistratura pilləsində tədris olunan "Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi" adlı fənnin proqramına uyğun hazırlanmışdır. "Heydər Əliyev - Azərbaycan elmi və təhsili" vəsaitində Ümummillilider Heydər Əliyevin ölkədə elmin və təhsilin inkişafına yönəlmiş strateji siyasətinin elmi-nəzəri əsasları sistemli şəkildə təhlil edilir. Belə ki, vəsaitdə Heydər Əliyevin müxtəlif ictimai-siyasi mərhələlərdə həyata keçirdiyi islahatlar, milli təhsil sisteminin modernləşdirilməsi, elmi müəssisələrlə tədris strukturlarının inteqrasiyasının gücləndirilməsi və elmin prioritet istiqamət kimi müəyyənləşdirilməsi geniş faktoloji materiallar əsasında araşdırılır. Həm sovet, həm də müstəqillik dövründə Heydər Əliyevin elmə və təhsilə dair ideoloji yanaşmaları müqayisəli şəkildə təqdim edilir, müstəqil Azərbaycan Respublikasında elmi-tədris mühitinin yenidən qurulması prosesi analitik müstəvidə şərh edilir. Müstəqillik illərində qəbul olunmuş normativ-hüquqi sənədlər, dövlət proqramları və institusional qərarlar əsasında ölkədə elmi potensialın gücləndirilməsi və təhsilin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması istiqamətində əldə olunan nailiyyətlər elmi əsaslarla izah olunur.

Vəsaitdə Ulu öndər Heydər Əliyevin elmin və təhsilin inkişafına dair konsepsiyası yalnız tarixi faktlar fonunda deyil, həm də müasir dövrdə formalaşan strateji inkişaf modelləri ilə əlaqələndirilərək təqdim edilir. Dərs vəsaitinin üstün tərəflərindən biri hər bir mövzu üzrə təlim nəticələri verilməklə yanaşı, sual və tapşırıqlarla əhatələnməsidir.

ISBN 978-9952-561-90-6

©"OPTİMİST" MMC-2026

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ. 4
1. .“Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi” fənninin predmeti, məqsədi, vəzifələri. 15
2. .Heydər Əliyevin təhsil və elmə qayğısı. 24
3. .Heydər Əliyevin Azərbaycan SSR-ə rəhbərliyi dövründə ümumi təhsil sahəsindəki nailiyyətlər. 42
4. .Heydər Əliyevin Azərbaycan SSR-ə rəhbərliyi dövründə texniki peşə təhsili sahəsindəki nailiyyətlər. 54
5. .Heydər Əliyevin Azərbaycan SSR-ə rəhbərliyi dövründə ali təhsil sahəsindəki nailiyyətlər...62
6. .Heydər Əliyevin gənclər siyasəti. 70
7. .Heydər Əliyevin hərbi təhsilə qayğısı.................................78
8. .Heydər Əliyevin tibbi təhsilin inkişafında rolu................86
9. .Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə (1993-2003) Azərbaycan təhsili. 97
10. 1993-2001-ci illərdə AMEA-nın elmin inkişafı sahəsində əldə etdiyi nailiyyətlər. 110
11. Heydər Əliyevin elmin inkişafı sahəsində imzaladığı fərman və sərəncamlar..124
12. Heydər Əliyevin elm xadimlərinə münasibəti, elm xadimlərinin təltif olunması. 141
13. Heydər Əliyev və təhsil islahatı..152
14. Azərbaycan Respublikasında yeni ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi, mövcud məktəblərin təmiri, müasir tədris avadanlıqları ilə təmin olunması. 168
15. Heydər Əliyev siyasətinin davamçısı İlham Əliyevin Azərbaycan təhsilinin inkişafınada həyata keçirdiyi siyasət. 177
Ədəbiyyat siyahısı..193

GİRİŞ

Elm hər bir xalqın milli tərəqqisinin, intellektual potensialının və uzunmüddətli inkişaf strategiyasının əsas dayaqlarından biridir. O, cəmiyyətin mənəvi dəyərlərinin zənginləşməsində mühüm rol oynamaqla yanaşı, iqtisadi, sosial və mədəni yüksəlişin də əsasını təşkil edir. Azərbaycan xalqı tarix boyu elmin inkişafına mühüm töhfələr vermiş, bir çox tanınmış alim və mütəfəkkirlər yetirmişdir. Bununla belə, Azərbaycan elminin sistemli şəkildə təşkili, müasir tələblər səviyyəsində inkişaf etdirilməsi və qlobal elmi məkana inteqrasiyası əsasən müstəqillik dövrünə, xüsusilə də ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərinə təsadüf edir.

Magistratura pilləsində tədris olunan “Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi” adlı fənnin proqramına əsaslanaraq hazırlanmış “Heydər Əliyev-Azərbaycan elmi və təhsili” adlı vəsait Azərbaycanın müasir elmi düşüncəsinin formalaşmasında və inkişafında Heydər Əliyev şəxsiyyətinin rolunu elmi əsaslarla öyrənməyi, təhlil etməyi və tədris etməyi hədəfləyir. Fənn siyasi, tarixi və elmi yanaşmaların vəhdətində Heydər Əliyev dövründə elmin dövlət siyasətində tutduğu yeri və bu sahədə həyata keçirilmiş məqsədyönlü tədbirləri kompleks şəkildə təhlil edir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev elmin inkişafını milli maraqlar kontekstində dəyərləndirmiş, bu sahəni dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevirməyə nail olmuşdur. Onun rəhbərliyi ilə Azərbaycanda elmi-tədqiqat institutlarının şəbəkəsi genişləndirilmiş, alimlərin sosial rifahı yaxşılaşdırılmış, gənc kadrların elmi fəaliyyətə cəlb olunması istiqamətində davamlı və sistemli tədbirlər görülmüşdür. Heydər Əliyevin elmə və elm adamlarına münasibəti yalnız inzibati qərarlarla de-

yil, eyni zamanda onların cəmiyyətdə nüfuzunun artırılması siyasəti ilə də səciyyələnir.

Fənn çərçivəsində, həmçinin ümummilli liderin tarix, filologiya, təbiət elmləri, texniki və aqrar sahələr kimi müxtəlif elmi istiqamətlərə göstərdiyi diqqət də ayrıca təhlil edilir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının fəaliyyəti, elm-təhsil inteqrasiyasının dərinləşdirilməsi, beynəlxalq elmi əməkdaşlığın genişləndirilməsi məsələləri də vəsaitin əsas tədqiqat predmetləri sırasındadır.

Vəsaitin elmi və ictimai aktuallığı ondan ibarətdir ki, bu gün Azərbaycanda həyata keçirilən "elm və təhsil inteqrasiyası", "rəqəmsal transformasiya", "intellektual iqtisadiyyat" kimi konseptual yanaşmaların tarixi təməlini düzgün anlamaq üçün məhz bu dövrün dərindən öyrənilməsi zəruridir. Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən Heydər Əliyev siyasi kursu, o cümlədən elmi fəaliyyətə verilən yüksək dəyər və dəstək, məhz bu zəmin üzərində formalaşmışdır.

Fənnin əsas məqsədi tələbələrə müstəqillik dövründə Azərbaycan elminin inkişaf mərhələlərini ümummilli lider Heydər Əliyevin fəaliyyəti kontekstində tədqiq etmək, analitik düşüncə və elmi-fəlsəfi təhlil bacarıqlarını formalaşdırmaq, eləcə də müasir elmi yanaşmalar əsasında araşdırmalar aparmaq vərdişlərini aşılamaqdır.

Tədris prosesi çərçivəsində tələbələrə müxtəlif elmi mənbələrdən, arxiv materiallarından, dövrün mətbuat nümunələrindən və elmi əsərlərdən istifadə etməklə tədqiqat aparmaq imkanı yaradılır.

Bununla yanaşı, fənn çərçivəsində tələbələr aşağıdakı əsas istiqamətlər üzrə tədqiqat aparmağa təşviq olunurlar:

- Elmi siyasətin formalaşma prinsipləri və əsas prioritetləri nədən ibarətdir?

- Heydər Əliyev elmin inkişafı üçün hansı konkret strateji addımları atmışdır?
- Qəbul edilmiş dövlət proqramlarının və qərarların elmi mühitə təsiri necə olmuşdur?
- Elmin cəmiyyət həyatındakı rolu bu mərhələdə hansı dəyişikliklərə uğramışdır?
- Gənc nəslin elmi fəaliyyətə cəlb olunması sahəsində hansı təşəbbüslər həyata keçirilmişdir?

Fənnin strukturu tələbələrin bu suallara cavab tapmasına, Ümummilli liderin siyasi və mənəvi irsinin elmi kontekstdə dərk edilməsinə yönəlib. Buraya elmi müəssisələrin fəaliyyətinin təhlili, ayrı-ayrı alimlərin fəaliyyətinə münasibət, elmə ayrılan dövlət vəsaitlərinin analizi, elmi nəşrlərin dəstəklənməsi və xarici ölkələrlə elmi əlaqələrin genişləndirilməsi kimi mövzular daxildir.

Heydər Əliyev irsini yalnız siyasi liderlik prizmasından deyil, həm də maarifçi və elmsevər dövlət xadimi kontekstində dəyərləndirmək, onun elmin inkişafında xidmətlərini obyektiv şəkildə analiz etmək bu fənnin ən mühüm ideya xəttini təşkil edir. Çünki müasir elmi düşüncə və elmi idarəetmə sistemi bu tarixi irsin üzərində qurulmuşdur.

Bütün bu yanaşmalar fonunda "Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi" fənni yalnız tarixi proseslərin tədrisi ilə kifayətlənmir, eyni zamanda tələbələrə elmi proseslərin siyasi və sosial kontekstini dərketmə, müstəqil araşdırmalar aparma və nəticə çıxarma bacarığı aşılayır. Beləliklə, fənn həm elmi-nəzəri biliklər verir, həm də tədqiqat yönlü düşüncə tərzini formalaşdırır.

XX və XXI əsrlərin qovşağında, böyük ictimai-siyasi və iqtisadi təlatümlərlə xarakterizə olunan bir dövrdə elm cəmiyyətin davamlı inkişafı və rifahı ücün ən vacib amillərdən birinə çevrilmişdir. Elm sərf olunmuş zaman və resurslara baxmaya-

raq, uzunmüddətli perspektivdə cəmiyyətin potensial imkanlarını şəkilləndirir, iqtisadiyyatı, təhsili, səhiyyəni və sosial sferanı istiqamətləndirir. Müstəqil Azərbaycanın memarı və qurucusu Heydər Əliyev tərəfindən bu reallıq dəqiq qiymətləndirilmiş, elm sferası müstəqil dövlətin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir.

Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətdə olduğu hər iki dövr (1969–1982-ci illər və 1993–2003-cü illər) elm sahəsinin sistemli, dəyər mərkəzli və strateji yanaşma ilə idarə olunması baxımından fərqlənir. Xüsusilə 1990-cı illərdə sovet imperiyasının dağılmasından sonra yaranmış xaos, iqtisadi təlatüm və idarəetmə pozuntuları, təbii ki, elm sahəsində də dərin iz bəraxmışdı. Məhz belə bir şəraitdə Heydər Əliyevin yenidən siyasi hakimiyyətə qayıdışı bütün sistemin təkrar bərpası və yenidən qurulması prosesinin təməlini qoydu. Bu siyasətin mərkəzində elmin milli maraqlara cavab verən formalaşdırılması, əqli potensialın qorunması və inkişaf etdirilməsi dayanırdı.

Heydər Əliyev elmə sadəcə bir sahə kimi deyil, dövlətin strateji təminatı, milli suverenliyin ideoloji dayaqlarından biri kimi yanaşırdı. Onun dəfələrlə vurğuladığı kimi, xalqın intellektual potensialı olmadan hər hansı davamlı inkişafdan söhbət gedə bilməz. Bu baxımdan, alimlərə, akademik institutlara, elmi-tədqiqat müəssisələrinə qayğı və dəstək onun davam etdirdiyi siyasətin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir.

Fənnin predmetini məhz bu istiqamətlər təşkil edir: Heydər Əliyevin elm siyasətinin tarixi kontekstdə təhlili, bu siyasətin təsiri altında formalaşan elmi idarəetmə modelləri, akademik sistemin qurulması, elmi kadr siyasəti, elmin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi və elm-təhsil əlaqələrinin inkiafı.

Eyni zamanda, fənn daxilində müstəqillik illərində üzə çıxan problemlər, bu çətinliklərin aradan qaldırılması üçün

Heydər Əliyev tərəfindən reallaşdırılan proqram və tədbirlər təhlil olunur. Bundan başqa, elmi əsərlərə və çıxışlara istinad edilməklə, Heydər Əliyevin elm xadimləri, akademik dairələrlə münasibətləri şəxsi-ideoloji kontekstdə araşdırılır.

Heydər Əliyevin çıxışlarında elmin rolu davamlı olaraq vurğulanır: “Elm millətin zəka mənbəyidir, elm olmasa, xalq inkişaf etmir, elm yoxdursa, dövlətin güclənməsi mümkün deyil”. Bu prinsip də bir daha onu göstərir ki, elmi potensialın qorunması milli varlığın qorunması anlamı daşıyır.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının yenidən strukturlaşdırılması, elmi tədqiqat institutlarının profilləşdirilməsi, fundamental elmlərə ünvanlanan dəstək bu dövrdə daha da artmışdır. 1995-ci ildə qəbul edilmiş “Elmi-tədqiqat fəaliyyətinin dəstəklənməsi” proqramı, 1998-ci ildə təsdiqlənmiş “Azərbaycan elminin inkişaf konsepsiyası” kimi sənədlər bu istiqamətdə aparılan siyasətin əsaslı təməllərini qoymuşdur.

Heydər Əliyev elm xadimlərinə daim diqqət göstərmiş, alimlərin sosial statusunun yüksəldilməsinə nail olmuşdur. Onun səyi ilə bir çox alimlər dövlət təltifinə layiq görülmüş, gənclərin elmə marağını artırmaq məqsədilə elmi-təqaüd proqramları təşkil olunmuşdur. Gənclərə göstərilən bu etimad elmin davamılı inkişafını əlavə təmin edirdi.

Magistratura pilləsində bu fənnin tədrisi tələbələrdə dövlət idarəetməsi, elm siyasəti və milli intellektual potensialın formalaşması üzərində sistemli bilik və bacarıqları formalaşdırmaqla yanaşı, gənclər arasında elmi düşüncə tərzi və təhlil bacarığını təşviq edir. Eyni zamanda, bu fənn vasitəsilə Heydər Əliyev irsinin daha dəqiq, sistemli şəkildə öyrənilməsi təmin olunur.

Hazırlanan bu dərs vəsaiti tələbələrə Heydər Əliyevin elmə dair baxışlarını, onun tətbiq etdiyi siyasətin real nəticələrini,

elm sahəsində yaradılmış davamlılıq və varislik prinsipini şərh edir və əsas mənbələrə istinad etməklə dəyərli bir araşdırma bazası rolunu oynayır. Azərbaycan elmi və təhsili keçdiyi tarixi inkişaf mərhələləri ilə ölkənin ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatının mühüm dayaqlarından biri kimi formalaşmışdır. Bu inkişaf prosesi heç də həmişə asan olmamış, müxtəlif dövrlərdə siyasi təzyiqlərə, iqtisadi çətinliklərə baxmayaraq davam etmişdir. Lakin ölkənin müstəqilliyi və milli inkişafı üçün elmin strateji əhəmiyyətini dərindən dərk edən liderlərin fəaliyyəti bu sahədə mühüm keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olmuşdur. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev elmin və təhsilin inkişafını dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən birinə çevirmiş şəxsiyyət kimi milli tariximizdə silinməz iz qoymuşdur.

"Heydər Əliyev - Azərbaycan elmi və təhsili" adlı dərs vəsaiti məhz bu böyük şəxsiyyətin elmin inkişafı uğrunda apardığı fəaliyyətin sistemli şəkildə öyrənilməsinə xidmət edir. Dərs vəsaitində məqsəd tələbələrə Heydər Əliyevin elmə və təhsilə verdiyi töhfələri dərin elmi təhlillərlə izah etmək, bu fəaliyyətin müasir dövrdə necə davam etdirildiyini göstərmək və gənc nəsildə dövlətçilik düşüncəsi, elmi-siyasi analiz bacarıqları formalaşdırmaqdır. Məhz bu baxımdan, bu nüanslara xüsusi diqqət ayrılmış, faktlarla yanaşı təhlillər, həmçinin sual və tapşırıqlarla əhatələnmiş dərs vəsaiti ərsəyə gətrilmişdir.

Vəsaitdə fənnin qarşıya qoyduğu vəzifələr də müəyyən olunmuş və qruplaşdırılmışdır.

Fənn aşağıdakı əsas vəzifələri yerinə yetirməyi qarşısına məqsəd qoyur:

- Azərbaycan elminin inkişafında Heydər Əliyev mərhələsini təhlil etmək;
- Təhsil siyasətində baş verən dəyişiklikləri dövrlər üzrə araşdırmaq;

- Elmi institusional struktur və hüquqi baza sahəsindəki islahatları öyrənmək;
- Heydər Əliyevin elm xadimlərinə münasibətini və onların stimullaşdırılmasını izah etmək;
- Təhsil islahatlarının tarixi və ideoloji əsaslarını qiymətləndirmək;
- İlham Əliyev dövründə bu siyasətin davamlılığını nəzərdən keçirmək.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə təhsil və elm Azərbaycan cəmiyyətinin sosial-mədəni inkişafında prioritet sahələr kimi formalaşmışdır. O, dəfələrlə çıxışlarında təhsili "milli inkişafın təməl daşı", elmi isə "dövlətin sabitliyinin və tərəqqisinin təminatçısı" kimi səciyyələndirmişdir. Onun siyasi kursunda həm ümumi təhsil, həm peşə, həm də ali təhsil kompleks şəkildə nəzərə alınmış, eyni zamanda, elmi tədqiqatlar, kadr hazırlığı, infrastrukturun yenilənməsi və beynəlxalq əməkdaşlıq istiqamətləri üzrə sistemli tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Heydər Əliyevin Azərbaycan SSR-ə rəhbərlik etdiyi dövrdə respublikada elmin və təhsilin inkişafı SSRİ miqyasında nümunəvi təcrübə kimi qəbul olunurdu. O dövrdə:

- Ümumi təhsil sahəsində dərs ilinin uzadılması, dərsliklərin yenilənməsi, məktəblərin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi təmin olundu;
- Texniki peşə təhsili genişləndirildi, müxtəlif regionlarda peşə məktəbləri və texnikumlar yaradıldı;
- Ali təhsil sahəsində universitetlərin profilləşdirilməsi, yeni ixtisasların açılması və akademik heyətin təkmilləşdirilməsi həyata keçirildi;
- Respublikadan kənarda təhsil siyasəti çərçivəsində yüzlərlə azərbaycanlı gəncin Moskva, Leninqrad, Kiyev kimi elmi mərkəzlərdə təhsil alması təmin olundu;

- Hərbi təhsil istiqamətində Azərbaycan gənclərinin ali hərbi məktəblərə qəbuluna şərait yaradıldı və Cəmşid Naxçıvanski adına hərbi liseyin əsası qoyuldu;
- Tibbi sahənin genişləndirilməsi, ixtisaslı həkimlərin hazırlanması və səhiyyə elminin inkişafı istiqamətində mühüm addımlar atıldı.

1990-cı illərin əvvəllərində ölkədəki xaos, müharibə və iqtisadi böhran şəraitində elm və təhsil sahələri ciddi tənəzzülə uğramışdı. Heydər Əliyev 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra elmin və təhsilin bərpasını milli təhlükəsizlik və dövlət quruculuğunun ayrılmaz hissəsi kimi dəyərləndirdi. Onun rəhbərliyi ilə:

- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının fəaliyyəti bərpa olundu və əsas tədqiqat istiqamətləri dövlət prioritetlərinə uyğunlaşdırıldı;
- 1993–2001-ci illərdə elmi layihələrin maliyyələşməsi artırıldı, tədqiqat institutları yenidən quruldu;
- Elm sahəsində fərman və sərəncamlarla hüquqi baza gücləndirildi; gənc alimlər üçün təqaüdlər, mükafatlar və qrant sistemləri tətbiq olundu;
- Elm xadimlərinə münasibət etik-sosial səviyyəyə yüksəldildi, bir çox görkəmli alimlər təltif edildi, onların təcrübəsi dövlət qurumlarında istifadə olundu;
- Təhsil İslahatı başlandı, kurikulumlar yeniləndi, təhsildə qiymətləndirmə sistemləri təkmilləşdirildi, pedaqoji kadrların ixtisasartırma proqramları həyata keçirildi;
- Yeni məktəblərin tikintisi, köhnə məktəblərin təmir və texniki təminatı, kompüterləşdirilməsi, laboratoriyaların yenilənməsi geniş vüsət aldı.

Dərs vəsaiti yalnız keçmişin öyrənilməsinə deyil, həm də bu siyasətin müasir dövrdə necə davam etdirildiyinin qiymət-

ləndirilməsinə yönəlib. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Heydər Əliyevin təhsil və elm siyasəti daha müasir formatda davam etdirilir. “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası”nda təhsilin keyfiyyətinin artırılması və elmin innovasiya yönlü inkişafı əsas prioritetlərdən biri kimi müəyyən edilmişdir. Təhsildə rəqəmsallaşma, STEAM proqramlarının tətbiqi, beynəlxalq ali təhsil reytinqlərində iştirak, elmi nəşrlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və innovasiya parklarının yaradılması bu siyasətin konkret nəticələrindəndir.

Heydər Əliyevin Azərbaycan elminin və təhsilinin inkişafı sahəsində həyata keçirdiyi çoxşaxəli siyasət bu sahələrin milli dövlət quruculuğunda strateji əhəmiyyət kəsb etdiyini bir daha sübut edir. Ulu Öndərin fəaliyyəti, yalnız bir liderin təşəbbüsləri deyil, həm də elm və təhsilə kompleks dövlət yanaşmasının formalaşması baxımından mühüm mərhələ kimi qiymətləndirilməlidir. Onun rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə- istər sovet hakimiyyəti dövründə, istərsə də müstəqil Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etdiyi illərdə təhsil və elm sahələri daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu siyasət təkcə infrastruktur tədbirləri ilə deyil, həm də sistemli hüquqi-normativ islahatlar, kadr siyasəti, beynəlxalq əlaqələrin inkişafı və elmi təşviq mexanizmləri ilə müşayiət olunmuşdur.

Heydər Əliyevin elm siyasəti elmi biliklərin tətbiqi, fundamental və tətbiqi tədqiqatların balanslaşdırılması, gənc tədqiqatçıların yetişdirilməsi və elmin cəmiyyətin rifahına xidmət etməsi prinsipləri üzərində qurulmuşdu. Onun təşəbbüsü ilə qəbul edilən qərarlar və fərmanlar Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının fəaliyyətini canlandırmış, ölkənin elmi potensialının mühafizəsi və inkişafına real imkanlar yaratmışdır. O, elmi sahədə çalışan insanların sosial rifahının yaxşılaşdırılması, onların əməyinin layiqincə qiymətləndirilməsi üçün də addımlar atmış-

dır. Ən yüksək dövlət mükafatları, fəxri adlar və digər stimullaşdırıcı tədbirlər bunun bariz nümunəsidir.

Təhsilə münasibətdə Heydər Əliyevin əsas yanaşması onun milli mənafelərə uyğunlaşdırılması, azərbaycançılıq ideologiyasına əsaslanması və beynəlxalq təcrübə ilə sintez olunması idi. Müstəqillik dövründə bu sahədə həyata keçirilən islahatlar yeni məktəblərin tikintisi, tədris proqramlarının yenilənməsi, müəllimlərin ixtisasartırılması və təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi onun uzaqgörən siyasətinin tərkib hissəsi idi. Təhsil sahəsində strateji yanaşma həm də Azərbaycanın gələcəyinə, yeni nəsil intellektual kadrların formalaşmasına yönəlmişdi. Bu baxımdan, Heydər Əliyev təhsil və elmə sərmayəni ən səmərəli və perspektivli dövlət investisiyası kimi qiymətləndirirdi.

Heydər Əliyevin təhsil siyasətində diqqətçəkən əsas xüsusiyyətlərdən biri də elmi-təcrübi inteqrasiyanın təşviq edilməsidir. Təhsil müəssisələrinin elmi mərkəzlərlə əməkdaşlığının gücləndirilməsi, tələbə və müəllim kontingentinin beynəlxalq elmi aləmlə əlaqələrinin artırılması, elmi informasiya resurslarına çıxış imkanlarının yaradılması bu istiqamətdə atılan əsas addımlardandır. Onun təşəbbüsü ilə Azərbaycanda ilk dəfə olaraq təhsildə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinə başlanılmış, bu isə tədrisin keyfiyyətinə müsbət təsir göstərmişdir.

Eyni zamanda, Ulu Öndərin siyasi kursunun davamı olaraq, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkədə təhsil və elmin daha da inkişaf etdirilməsi üçün ardıcıl islahatlar həyata keçirilir. Bu gün "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası" çərçivəsində elmin innovativ əsaslarda inkişafı, rəqəmsallaşma, süni intellekt və yeni texnologiyalar sahəsində araşdırmaların dəstəklənməsi Heydər Əliyev siyasətinin müasir mər-

hələdəki davamıdır. STEAM təhsil proqramlarının tətbiqi, beynəlxalq reytinqlərdə iştirak, alimlərin beynəlxalq fondlara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi və təhsildə keyfiyyətin artırılması istiqamətində atılan addımlar onun müəyyən etdiyi konseptual çərçivənin praktik həyata keçirilməsidir.

Nəticə etibarilə, bu vəsait bir tarixi mərhələnin öyrənilməsi deyil, həm də dövlətçilik təfəkkürünün formalaşması, milli elmi irsin qorunması və gələcək üçün mütərəqqi düşüncə tərzinin inkişafı baxımından əhəmiyyətlidir. Vəsaitin məzmunu göstərir ki, elm və təhsil sahəsində Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş təməl prinsiplər bu gün də öz aktuallığını qoruyur və Azərbaycanın davamlı inkişaf strategiyasının ayrılmaz hissəsi kimi fəaliyyət göstərməkdədir. Bu səbəbdən tələbələrin bu vəsaitdən əldə etdikləri biliklər həm onların elmi dünyagörüşünü formalaşdıracaq, həm də onları gələcəkdə Azərbaycan elminin və təhsilinin inkişafına töhfə verəcək mütəxəssislər kimi yetişdirəcəkdir.

MÖVZU 1. HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN ELMİ FƏNNİNİN PREDMETİ, MƏQSƏDİ, VƏZİFƏLƏRİ

Mövzu üzrə təlim nəticələri:

MTN 1. Heydər Əliyev dövründə elmin inkişafına dair qəbul edilmiş qərarları və strateji sənədləri araşdıraraq, bu qərarların konkret elmi sahələrdə necə tətbiq olunduğunu nümunələrlə əsaslandırır;

MTN 2. Azərbaycan elminin institusional inkişafını təhlil edir, bu dövrün elmi siyasətindəki prioritet sahələri müəyyənləşdirir və onların milli maraqlara uyğunluğunu izah edir;

MTN 3. Heydər Əliyevin elm siyasətinə əsaslanaraq, müasir elmi inkişaf modelləri ilə inteqrasiya olunmuş alternativ yanaşmalar təklif edir və elmin idarə olunması sahəsində yeni struktur konsepsiyaları formalaşdırır;

MTN 4. Heydər Əliyevin elmi sahəyə münasibətini və bu istiqamətdə həyata keçirdiyi tədbirlərin effektivliyini kompleks şəkildə qiymətləndirir, onların Azərbaycan elminin bugünkü inkişafına təsirini obyektiv şəkildə dəyərləndirir.

Müasir cəmiyyətin sosial-iqtisadi, mədəni və siyasi tərəqqisi birbaşa elm və təhsilin inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Qloballaşma proseslərinin dərinləşdiyi, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının həyatın bütün sahələrinə nüfuz etdiyi bir şəraitdə bilik iqtisadiyyatına əsaslanan, yüksək rəqabət qabiliyyətinə malik milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması, eləcə də davamlı inkişafın təmin edilməsi üçün elmin rolu həlledici əhəmiyyət kəsb edir.

İnnovativ texnologiyaların tətbiqi, bilik istehsalının sürətlənməsi, elmi nəticələrin praktik sahələrə transferi və yeni ixtiraların gündəlik həyatın ayrılmaz hissəsinə çevrilməsi, dövlətlərin intellektual potensialını gücləndirməyi və elmi fəaliyyətin keyfiyyət göstəricilərini yüksəltməyi tələb edir. Bu baxımdan, elm yalnız nəzəri tədqiqatların aparılması ilə məhdudlaşmır; o, eyni zamanda fundamental biliklərin yaradılması, tətbiqi nəticələrin istehsalat, idarəetmə və sosial həyat sferalarına inteqrasiyası, habelə cəmiyyətin qarşısında duran strateji problemlərin elmi əsaslarla həllini özündə birləşdirən kompleks fəaliyyət sahəsi kimi çıxış edir.

Elmin əsas funksiyaları sırasında yeni biliklərin yaradılması, qabaqcıl texnologiyaların işlənib hazırlanması və tətbiqi, sosial-iqtisadi problemlərin elmi əsaslarla araşdırılması, həmçinin təhsil prosesinin elmi nailiyyətlər əsasında təkmilləşdirilməsi xüsusi yer tutur. Məhz bu səbəbdən müasir dövlət siyasətində elmi-tədqiqat infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, innovasiya ekosisteminin formalaşdırılması, texnologiya transferi mexanizmlərinin qurulması və beynəlxalq elmi əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsi strateji prioritetlərdən biri kimi müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının son onilliklərdə keçdiyi inkişaf mərhələsi elmi-intellektual potensialın gücləndirilməsi baxımından diqqətəlayiq nəticələrlə xarakterizə olunur. Xüsusilə də 1969-cu ildən başlayaraq respublikanın ictimai-siyasi həyatında mühüm rol oynamağa başlayan, 1993-cü ildən etibarən isə müstəqil Azərbaycanın siyasi liderliyini öz üzərinə götürən Ümummilli lider Heydər Əliyevin bu sahədəki tarixi xidmətləri xüsusi qeyd olunmalıdır.

Heydər Əliyev elmi dövlət siyasətinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qiymətləndirərək, ölkədə elmi kadr hazırlığının sə-

viyyəsinin yüksəldilməsi, ali və orta ixtisas təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, elmi təşkilatların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və gənclərin elmə marağının artırılması istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirmişdir. Onun təşəbbüsü ilə respublika daxilində və xaricdə təhsil alan azərbaycanlı gənclərin sayı artırılmış, nüfuzlu beynəlxalq universitet və elmi mərkəzlərlə əməkdaşlıq genişləndirilmişdir.

Ümummilli liderin rəhbərliyi dövründə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının strukturunda optimallaşdırma tədbirləri həyata keçirilmiş, elmi tədqiqatların keyfiyyət və effektivlik göstəricilərinin yüksəldilməsi üçün islahatlar aparılmışdır. Eyni zamanda, elm və təhsil arasında qarşılıqlı əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, tədris proqramlarında müasir elmi nailiyyətlərin tətbiqi və elmi-tədqiqat nəticələrinin real iqtisadi sektora transferi prioritet istiqamətlər kimi müəyyən edilmişdir.

Heydər Əliyevin elmin inkişafına dair konsepsiyası yalnız öz dövrü üçün deyil, müasir mərhələ üçün də aktuallığını qorumaqdadır. Onun müəyyən etdiyi strateji istiqamətlər elmi infrastrukturun gücləndirilməsi, kadr potensialının artırılması, beynəlxalq əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsi və innovasiya yönlü iqtisadiyyatın qurulması bu gün də Azərbaycan Respublikasında elmi və təhsili inkişaf etdirmək üçün möhkəm ideya bazası kimi çıxış edir.

Ümummilli lider dəfələrlə vurğulamışdır ki, müasir dövlətin formalaşması, milli mədəniyyətin qorunması və cəmiyyətin tərəqqisi yalnız elmi biliyə əsaslanan idarəetmə strategiyaları ilə mümkündür. Onun həyata keçirdiyi kompleks tədbirlər nəticəsində elm ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının aparıcı komponentlərindən birinə çevrilmişdir.

Heydər Əliyevin irəli sürdüyü elmi inkişaf konsepsiyası müasir Azərbaycan elminin davamlı inkişafını təmin edən əsas strateji baza olmuş, ölkənin intellektual resurslarının formalaşmasına, milli innovasiya potensialının gücləndirilməsinə və qlobal elmi məkanla inteqrasiyasına zəmin yaratmışdır.

Heydər Əliyev dövründə həyata keçirilmiş tədbirlərin mahiyyətinə nəzər saldıqda aydın olur ki, elmi-tədqiqat institutlarının fəaliyyətinin stimullaşdırılması, onların maliyyə təminatının gücləndirilməsi, müasir texnoloji imkanların yaradılması və elmi kadr potensialının artırılması bu siyasətin əsas istiqamətlərini təşkil etmişdir. Ümummilli liderin elmə yanaşması yalnız mövcud resursların idarə olunması ilə məhdudlaşmamış, həm də strateji perspektivləri nəzərə alan, uzunmüddətli institusional bazanın formalaşdırılmasına yönəlmiş kompleks tədbirlər sisteminə əsaslanmışdır.

Belə ki, elm və təhsil sahələrinin qarşılıqlı inteqrasiyasını sürətləndirmək məqsədilə təhsil sistemində köklü islahatlar həyata keçirilmiş, bütün pillələr üzrə tədrisin məzmununun yeniləşdirilməsinə və müasir pedaqoji-metodoloji yanaşmalara uyğunlaşdırmağa çalışmışdır. Bu islahatlar çərçivəsində dərsliklərin və tədris proqramlarının müasir tələblərə uyğun yenidən hazırlanması, müəllim və tədqiqatçıların sosial təminatının yaxşılaşdırılması, onların peşəkar inkişafına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi prioritet istiqamət kimi müəyyən edilmişdir. Nəticədə, Azərbaycanın elmi infrastrukturu möhkəmləndirilmiş, milli elmin inkişafı üçün davamlı institusional baza yaradılmışdır.

Müasir mərhələdə bu siyasət ardıcıl şəkildə davam etdirilir. Azərbaycan elmi hazırda yenidən qurulma, beynəlxalq standartlara uyğunlaşma və qlobal elmi məkana inteqrasiya mərhələsini yaşayır. Elmi fəaliyyətin keyfiyyətinin yüksəldilmə-

si, tədqiqatların innovativ xarakter alması, tətbiqyönlü nəticələrin artırılması və elmi nailiyyətlərin iqtisadi dövriyyəyə cəlb edilməsi istiqamətində sistemli tədbirlər həyata keçirilir. Dövlət strategiyasında elmi istiqamətlərin prioritetləşdirilməsi, texnologiyaların transferi və elmi tədqiqatların kommersiyalaşdırılması əsas hədəflər kimi müəyyən olunmuşdur.

Bu məqsədlə müasir tələblərə cavab verən elmi infrastrukturun formalaşdırılması istiqamətində genişmiqyaslı layihələr icra olunur, startap ekosistemi və innovasiya mərkəzləri yaradılır, elmi-texniki nailiyyətlərin tətbiqi imkanları genişləndirilir. Beynəlxalq elmi əməkdaşlıq da bu prosesin mühüm komponentidir. Azərbaycan alimləri nüfuzlu beynəlxalq elmi platformalarda fəal təmsil olunur, çoxsaylı beynəlxalq layihələrdə tərəfdaş qismində çıxış edir, bu isə milli elmin qlobal miqyasda tanınmasına və nüfuzunun artmasına mühüm töhfə verir.

Qlobal təcrübə göstərir ki, elmə və təhsilə yüksək prioritet verən dövlətlər yalnız iqtisadi tərəqqi sahəsində deyil, eyni zamanda milli mədəni irsin qorunması, identikliyin möhkəmləndirilməsi və sosial rifahın təmin olunması istiqamətlərində də mühüm üstünlüklər qazanırlar. Bu kontekstdə Heydər Əliyevin milli təhsil və elmin inkişafına verdiyi töhfələr sırf bir tarixi dövrün siyasəti kimi deyil, strateji yönlü və uzunmüddətli təsirə malik milli inkişaf konsepsiyası kimi qiymətləndirilməlidir.

Onun rəhbərliyi ilə həyata keçirilmiş təhsil islahatları, təhsil sisteminin modernləşdirilməsi, müəllim kadrlarının ixtisas səviyyəsinin yüksəldilməsi, elmi metodların tədris prosesinə tətbiqi, təhsilin məzmun və formasının yenilənməsi Azərbaycanda milli maarifçilik ənənələrinin yeni mərhələyə yüksəlməsinə səbəb olmuşdur. Heydər Əliyevin irəli sürdüyü bu strateji xətt müasir dövrdə də öz aktuallığını qoruyaraq, ölkənin elmi və

təhsil sisteminin inkişafında ideya və fəaliyyət bazası kimi çıxış edir.

Heydər Əliyevin elm və təhsili milli inkişafın təməl sütunları kimi qiymətləndirən strateji yanaşması müasir dövrdə də aktuallığını qorumaqdadır. Hazırkı mərhələdə bu strateji xətt Prezident İlham Əliyev tərəfindən ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə davam etdirilir. Dövlət səviyyəsində qəbul edilən "Elm haqqında" və "Təhsil haqqında" qanunlar, eləcə də milli strategiyalar və dövlət proqramları məhz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş siyasi və ideoloji əsasların müasir şəraitdə inkişafını təmin edir. Bu faktlar sübut edir ki, Azərbaycanın elmi və təhsil sistemi üçün möhkəm bir bünövrə formalaşdırılmışdır və bu bünövrə dövrün çağırışlarına cavab verən şəkildə təkmilləşdirilməkdədir.

Ümummilli lider təhsil sahəsini dövlətin uzunmüddətli inkişaf strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri kimi qiymətləndirmiş və bu sahədə sistemli, kompleks xarakterli islahatların həyata keçirilməsinə xüsusi önəm vermişdir. Onun baxışına görə, **təhsil milli təhlükəsizliyin təminatı, intellektual potensialın formalaşmasının əsası və davamlı inkişafın başlıca hərəkətverici qüvvəsidir**. Bu səbəbdən Heydər Əliyev təhsil siyasətinin bütün pillələr üzrə keyfiyyətin yüksəldilməsinə, idarəetmədə çevik və səmərəli mexanizmlərin tətbiqinə, təhsil pillələri arasında funksional əlaqələrin gücləndirilməsinə və müasir tələblərə cavab verən kadr hazırlığının təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirmişdir.

Onun təşəbbüsü ilə müəllimlərin sosial rifahının yaxşılaşdırılması, əməyinə verilən dəyərin artırılması və peşə nüfuzunun möhkəmləndirilməsi istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir. Müəllim və tədqiqatçıların peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması üçün ixtisasartırma proqramları yenilənmiş,

tədris prosesində müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi təşviq olunmuşdur. Dərslik siyasətində keyfiyyət, elmi əsaslılıq və aktuallıq meyarları ön plana çəkilmişdir. Nəticə etibarilə, müstəqillik dövründə milli təhsil sisteminin möhkəmləndirilməsi, elmi-metodiki bazanın gücləndirilməsi və institusional inkişaf istiqamətində mühüm nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Fənnin predmeti Heydər Əliyevin elm və təhsil sahəsində həyata keçirdiyi siyasətin mahiyyətini, bu sahələrdə formalaşdırdığı strateji istiqamətləri və onun rəhbərliyi altında yaranmış milli elmi-mədəni mühitin özünəməxsus xüsusiyyətlərini hərtərəfli öyrənməkdən ibarətdir. Məqsədi isə tələbələrə ümummilli liderin elm və təhsil siyasəti, bu sahədə apardığı islahatlar, müəllim əməyinə verdiyi yüksək dəyər və dövlət idarəetməsində tətbiq etdiyi konseptual yanaşmalar barədə geniş və sistemləşdirilmiş biliklər təqdim etməkdir.

Fənnin vəzifələri sırasında Heydər Əliyevin elm və təhsil sahəsindəki irsinin elmi təhlili, dövlətçilik fəlsəfəsinin təhsil siyasətinə təsirinin araşdırılması, müəyyən etdiyi strateji istiqamətlərin müasir dövrdə davam etdirilməsi və gələcək nəsillərə ötürülməsi xüsusi yer tutur. Bu proses tələbələrdə analitik təfəkkürün inkişafına, strateji təhlil bacarıqlarının formalaşmasına və milli təhsil modelinə yaradıcı yanaşma qabiliyyətinin gücləndirilməsinə xidmət edir.

Eyni zamanda, fənn tələbələrə Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə həyata keçirilmiş elm və təhsil siyasətinin sistemli xarakterini təhlil etməyi, bu sahədə müəyyən olunmuş məqsəd və vəzifələri dərk etməyi, həmçinin həmin siyasətin müasir mərhələdə davam etdirilməsinin aktuallığını qiymətləndirməyi öyrədir. Bu biliklər tələbələrin müasir Azərbaycan elminin inkişaf perspektivlərini dərindən anlamalarına, intellektual poten-

sialın gücləndirilməsi istiqamətində aparılan islahatlara elmi və vətəndaş mövqeyindən yanaşmalarına şərait yaradır.

Nəticə etibarilə, "Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi" fənni yalnız tarixi-siyasi məzmun daşımır, həm də milli elmi düşüncənin inkişafı, təhsilin modernləşdirilməsi və innovasiya yönlü idarəetmə strategiyalarının tətbiqi baxımından mühüm nəzəri-praktik əhəmiyyətə malikdir. Bu fənn tələbələrdə milli dəyərlərə sadiqlik, elmi dünyagörüş, araşdırma mədəniyyəti və təhsil prosesinə yaradıcı yanaşma motivasiyasını formalaşdırır. Qazanılmış bilik və bacarıqlar isə onların gələcəkdə həm elmi tədqiqatlarda, həm də ictimai-siyasi həyatda fəal iştirakına zəmin yaradır, yüksək intellektual potensiala malik yeni nəslin formalaşmasına töhfə verir.

Sual və tapşırıqlar:

1. Heydər Əliyevin elm və təhsil sahəsindəki əsas prioritetlərini izah edin.
2. Azərbaycanın müasir elmi inkişafında Ulu Öndərin rolunu ümumiləşdirin.
3. Heydər Əliyev dövründə elmi infrastrukturların inkişafı üçün hansı tədbirlər həyata keçirilmişdir?
4. Müəllimlərin sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması Heydər Əliyev siyasətində özünü necə göstərirdi?
5. Təhsil sistemində dərsliklərin yenilənməsi və tədris proqramlarının modernləşdirilməsi niyə vacib idi?
6. Heydər Əliyevin elmi siyasətinin Azərbaycan cəmiyyətinə iqtisadi və mədəni təsirlərini şərh edin.
7. Azərbaycan elminin müasir inkişafında beynəlxalq əməkdaşlığın rolunu Heydər Əliyev siyasətinin fonunda qiymətləndirin.

8. Heydər Əliyevin təhsil siyasətində müəllim əməyinin şərəfi necə nəzərə alınmışdır? Bu, təhsil keyfiyyətinə necə təsir göstərir?
9. Müasir Azərbaycanın elmi islahatlarını Heydər Əliyevin dövründə həyata keçirilmiş tədbirlərlə müqayisə edin.
10. Ulu Öndərin elmi inkişaf strategiyasının əsas elementlərini qeyd edib onların həyata keçirilmə yollarını izah edin.
11. Sizcə, elm və təhsilə dövlət dəstəyinin artması cəmiyyətin inkişafına necə təsir edir? Nümunələr gətirin.
12. Gənc nəsillərin elm və təhsilə marağının artırılması üçün hansı əlavə tədbirlər həyata keçirilməlidir?
13. Azərbaycan elminin dünya səviyyəsinə çıxması üçün hansı əsas çətinliklər mövcuddur və onları aradan qaldırmaq üçün nə edilməlidir?
14. Heydər Əliyevin formalaşdırdığı elmi siyasətin davamlılığının təmin olunması üçün gələcək dövrdə həyata keçirilməli olan strateji istiqamətlər hansılardır?
15. Esse yazısı: "Heydər Əliyevin Azərbaycan elminə verdiyi töhfələr və bu töhfələrin müasir dövrdə əhəmiyyəti" mövzusunda 500-700 sözlük esse yazın. Essedə Ulu Öndərin elmi siyasətinin əsas istiqamətlərinə və onların Azərbaycan elmində yaratdığı dəyişiklikləri də əks etdirin.
16. Müzakirə: Heydər Əliyevin elmi siyasətinin cəmiyyətə təsiri haqqında müzakirə aparın. Qeyd olunan fikirləri ümumiləşdirin.
17. Tədqiqat işi: Azərbaycan elminin inkişafında Heydər Əliyevin yaratdığı şərait və bu gün aparılan islahatlar barədə qısa tədqiqat işi hazırlayın (3-4 səhifə)

MÖVZU 2. HEYDƏR ƏLİYEVİN TƏHSİL VƏ ELMƏ QAYĞISI

Mövzu üzrə təlim nəticələri:

MTN 1. Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə təhsil və elm sahəsində qəbul edilmiş qərarları konkret nümunələr əsasında tətbiq edir, bu qərarların ali təhsil müəssisələrinin və elmi-tədqiqat institutlarının fəaliyyətinə təsirini qiymətləndirir;

MTN 2. Heydər Əliyevin dövründə həyata keçirilən elm və təhsil islahatlarını təhlil edir, onların siyasi, sosial və milli təhlükəsizlik kontekstində əhəmiyyətini əsaslandırır;

MTN 3. Heydər Əliyevin elm və təhsilə dair yanaşmalarını ümumiləşdirərək müasir dövr üçün yeni strategiyalar formalaşdırır və bu strategiyaları elmi və pedaqoji inkişafla əlaqələndirir;

MTN 4. Heydər Əliyevin elm və təhsilə göstərdiyi qayğının uzunmüddətli təsirlərini təhlil edir və bu siyasətin Azərbaycan cəmiyyətinin intellektual potensialına və innovasiya mühitinə verdiyi töhfəni qiymətləndirir.

Heydər Əliyev təhsil sistemini dövlətin siyasi, iqtisadi və mədəni inkişafının təməl dayaqlarından biri kimi qiymətləndirərək, bu sahəni milli təhlükəsizlik və uzunmüddətli strateji inkişaf konsepsiyasının ayrılmaz tərkib hissəsi hesab etmişdir. Onun baxışına görə, təhsil yalnız bilik və bacarıqların ötürülməsi prosesi deyil, həm də cəmiyyətin intellektual potensialının formalaşdırılması, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və gələcək nəsillərin milli mənlik şüurunun möhkəmləndirilməsi baxımından həlledici əhəmiyyət daşıyırdı.

Bu strateji yanaşma çərçivəsində Heydər Əliyev respublikanın müxtəlif inkişaf mərhələlərində təhsilin rolunu yüksəltmək üçün ardıcıl və məqsədyönlü siyasət həyata keçirmişdir. Tarixi təhlillərə əsasən, Azərbaycan təhsilinin son onilliklərdə keçdiyi inkişaf yolunu şərti olaraq dörd əsas mərhələyə bölə bilərik:

1. Azərbaycan təhsilində yüksəliş dövrü (1969–1982-ci illər)

1969-cu ildə Heydər Əliyevin Azərbaycan SSR rəhbərliyinə gəlişi ilə ölkədə təhsil sahəsində köklü dəyişikliklər baş vermişdir. Bu mərhələ, xüsusilə aşağıda qeyd olunan məsələlərlə bağlı milli təhsil tarixində əsl intibah dövrü kimi xarakterizə olunur.

- **Maddi-texniki baza:** Respublikanın bütün bölgələrində yüzlərlə yeni məktəb binası inşa edilmiş, mövcud təhsil müəssisələri əsaslı təmir olunmuşdur. Tədris laboratoriyaları, kitabxanalar, idman və mədəniyyət obyektləri ilə təminat genişləndirilmişdir.
- **Kadr hazırlığı:** Müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsini artırmaq məqsədilə ixtisasartırma kurslarının fəaliyyəti gücləndirilmiş, ali pedaqoji məktəblərin maddi bazası yenilənmişdir.
- **Tədrisin məzmunu:** Təhsil proqramlarına milli-mənəvi dəyərlərin, Azərbaycan tarixi və ədəbiyyatının tədrisinə ayrılan saatların artırılması, vətəndaşlıq tərbiyəsinin gücləndirilməsi istiqamətində dəyişikliklər edilmişdir.

Bu dövrdə Heydər Əliyevin şəxsən müəllimlərlə görüşməsi, onların sosial nüfuzunun artırılması üçün təşəbbüslər irəli sürməsi təhsil sahəsində mühüm psixoloji və motivasiyaedici təsir yaratmışdır. Nəticədə, 1969–1982-ci illər Azərbaycan təh-

silinin həm struktur, həm məzmun, həm də funksional baxımdan yeni keyfiyyət mərhələsinə keçidi ilə yadda qalmışdır.

2. Mərkəzi rəhbərlik dövründə təhsilin strateji inkişafı (1982–1987-ci illər)

Bu mərhələ Heydər Əliyevin SSRİ rəhbərliyində yüksək dövlət vəzifələrində çalışdığı illəri əhatə edir. O, birbaşa respublika idarəçiliyində olmasa da, SSRİ səviyyəsindəki nüfuzu və təşəbbüsləri ilə Azərbaycan təhsilinin inkişafına dolayı, lakin əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

- **Təhsil imkanlarının genişlənməsi:** Azərbaycan gənclərinin SSRİ-nin qabaqcıl ali məktəblərində - Moskva, Leninqrad, Kiyev və digər nüfuzlu elm-təhsil mərkəzlərində oxumaları üçün kvotalar artırılmışdır.
- **Elmi kadr potensialı:** Xaricdə və ittifaqın aparıcı universitetlərində təhsil alan gənclərin respublikaya qayıdaraq elmi-tədqiqat institutlarında fəaliyyətə başlaması milli elmi kadr potensialının güclənməsinə şərait yaratmışdır.
- **Sosial təminat:** Tələbə yataqxanalarının şəraitinin yaxşılaşdırılması, təqaüd və sosial dəstək mexanizmlərinin gücləndirilməsi gənclərin ali təhsilə marağını artırmışdır.

3. Böhran və çətinlik illəri (1988-1993-cü illər)

SSRİ-nin dağılması, Qarabağ münaqişəsinin başlanması və ölkədəki sosial-iqtisadi böhran təhsil sisteminə də ciddi zərbə vurmuşdur.

- **Maddi-texniki zəifləmə:** Təhsil müəssisələrinin infrastrukturu sürətlə köhnəlmiş, texniki avadanlıqların yenilənməsi dayanmışdır.
- **Kadr itkiləri:** Müəllimlərin maaşlarının aşağı olması səbəbindən peşəkar kadrların digər sahələrə və xaricə axını baş vermişdir.

- **Hüquqi baza:** 1992-ci ildə qəbul edilmiş "Təhsil haqqında Qanun" müəyyən hüquqi yeniliklər yaratsa da, siyasi sabitliyin olmaması onun səmərəli tətbiqinə imkan verməmişdir.

4. Müstəqil Azərbaycanın yeni təhsil quruculuğu dövrü (1993-cü ildən etibarən)

1993-cü ilin iyununda Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ilə ölkədə siyasi sabitlik bərpa olundu və təhsil sahəsi dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrildi.

- **İslahatlar:** Təhsil sisteminin idarə olunmasında normativ-hüquqi baza möhkəmləndirildi, dərsliklərin yenilənməsi, yeni tədris proqramlarının hazırlanması və beynəlxalq təhsil standartlarına uyğunlaşdırılması prosesinə başlanıldı.
- **Elm-təhsil inteqrasiyası:** Elmi-tədqiqat institutları ilə ali məktəblər arasında əməkdaşlıq genişləndirildi, gənc alimlərin hazırlanması üçün dövlət proqramları qəbul edildi.
- **Beynəlxalq əməkdaşlıq:** Azərbaycan təhsil sistemi UNESCO, Dünya Bankı, Avropa Şurası kimi beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlıq əlaqələrinə qoşuldu.

Bu mərhələdə atılan addımlar nəticəsində Azərbaycan təhsil sistemi yalnız milli çərçivədə deyil, beynəlxalq elmi-mədəni məkanın bir hissəsi kimi formalaşmağa başladı.

Heydər Əliyev Azərbaycan təhsil sisteminin milli maraqlar, müasir tələblər və beynəlxalq təcrübə əsasında formalaşdırılmasını strateji zərurət kimi qiymətləndirirdi. Onun siyasi rəhbərliyi dövründə təhsilin yalnız bilik ötürmə prosesi deyil, həm də milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, intellektual potensialın inkişafı və ölkənin davamlı tərəqqisinin təminatçısı kimi funksional əhəmiyyət kəsb etməsi əsas hədəf olaraq müəyyən edil-

mişdi. Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə hazırlanaraq qəbul edilən Milli Təhsil Konsepsiyası təhsil sisteminin humanist və demokratik prinsiplərə əsaslanmasını, milli kimliyin möhkəmləndirilməsini, dünyəvi elmi biliklərin mənimsədilməsini və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasını təmin edən kompleks bir proqram xarakteri daşımışdır.

Bu dövrdə həyata keçirilən islahatlar aşağıdakı əsas istiqamətləri əhatə edirdi:

- **İdarəetmə və hüquqi baza:** Təhsil sisteminin idarə olunması mexanizmləri təkmilləşdirilmiş, "Təhsil haqqında" Qanun yenilənmiş, sahəyə dair normativ-hüquqi aktların tətbiq mexanizmləri gücləndirilmişdir.
- **Ali və orta ixtisas təhsili:** Struktur islahatları nəticəsində yeni ixtisaslar təsis edilmiş, tədris planları müasirləşdirilmiş və əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırılmışdır.
- **Elmi-tədqiqat sahəsi:** Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının fəaliyyətinin gücləndirilməsi istiqamətində dövlət dəstəyi artırılmış, tədqiqat institutlarının elmi potensialının bərpası üçün kompleks tədbirlər görülmüşdür.
- **Regionlarda təhsil infrastrukturunun inkişafı:** Kənd məktəblərinin maddi-texniki bazası gücləndirilmiş, yeni məktəb binalarının tikintisi və mövcud binaların əsaslı təmiri üzrə dövlət proqramları icra edilmişdir.

Heydər Əliyevin təhsilə yanaşması həm siyasi, həm də praktiki səviyyədə özünü göstərmişdir. Onun hakimiyyətdə olduğu illərdə təhsilin maddi-texniki bazası əhəmiyyətli dərəcədə genişlənmiş, kadr potensialı güclənmişdir. 1969–1982-ci illər ərzində respublika üzrə təqribən 700 yeni məktəb binası istifadəyə verilmiş, ali məktəblərdə təhsil alan tələbələrin sayı 70

mindən 100 minə yüksəlmişdir. Bu mərhələ eyni zamanda azərbaycanlı gənclərin SSRİ-nin aparıcı ali təhsil müəssisələrinə göndərilməsi ilə də yadda qalmışdır. Əgər 1969-cu ildə xarici təhsil mərkəzlərinə göndərilən gənclərin sayı 67 nəfər idisə, 1980-ci illərin əvvəllərində bu rəqəm illik 1000-1400 nəfərə çatmışdır. Bu, ölkədə yüksək ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasında mühüm rol oynamışdır.

Təhsil siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri də hərbi təhsil sahəsi olmuşdur. 1982-ci ildə SSRİ-nin müxtəlif hərbi məktəblərinə qəbul edilən 1000 nəfərdən 550 nəfərinin azərbaycanlı olması, bu sahəyə göstərilən xüsusi diqqətin və gənclərin hərbi kadr kimi yetişdirilməsinə yönəlmiş məqsədyönlü dövlət siyasətinin nəticəsi idi.

Beləliklə, Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən təhsil siyasəti, Azərbaycanın milli intellektual potensialının formalaşdırılması, beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinə malik kadrların hazırlanması və təhsilin davamlı inkişafı üçün möhkəm təməl yaratmışdır.

Heydər Əliyevin dövlətçilik fəlsəfəsində milli təhsil və dil məsələləri xüsusi strateji istiqamət kimi formalaşmışdır. Onun təhsil siyasəti yalnız peşəkar kadr hazırlığını deyil, həm də milli kimliyin qorunması, intellektual potensialın inkişafı və gənc nəslin dünyagörüşünün formalaşdırılması kimi məqsədləri hədəfləyirdi.

1970-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin 50 illik yubiley mərasimindəki çıxışında Heydər Əliyev milli dilin tədris mühitində möhkəmləndirilməsi üçün konkret və praktik tədbirləri gündəmə gətirmişdir. Bu tədbirlər sırasında Azərbaycan dilində yüksək keyfiyyətli dərsliklərin hazırlanması, müəlliflərin maddi və mənəvi mükafatlandırılması, eləcə də rusdilli məktəblərdə Azərbaycan dilinin tədrisinin təşviqi mühüm yer tuturdu.

Bu yanaşma milli dilin təhsil sistemində mövqeyini gücləndirməklə bərabər, dövlətin gələcək intellektual müstəqilliyinin təmininə yönəlmiş strateji addım idi.

Ulu Öndərin təhsil strategiyasında müəllimlərin sosial statusu və əməyinin layiqincə qiymətləndirilməsi əsas prinsip kimi müəyyən olunmuşdu. Onun təşəbbüsü ilə yüzlərlə pedaqoq yüksək dövlət mükafatlarına layiq görülmüş, 817 müəllimə "Əməkdar müəllim" fəxri adı verilmiş, üç müəllim isə "Sosialist Əməyi Qəhrəmanı" kimi ali fəxri ada sahib olmuşdur. Bu siyasət bir tərəfdən təhsil sistemində motivasiyanı artırmış, digər tərəfdən isə müəllim peşəsinin ictimai nüfuzunu yüksəltmişdir.

Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi islahatlar müstəqil Azərbaycan Respublikasında müasir, rəqabətədavamlı və milli maraqlara əsaslanan təhsil sisteminin formalaşmasına həlledici təsir göstərmişdir. Onun təhsil konsepsiyası milli-mənəvi dəyərlərin qorunması ilə bərabər, dünyəvi və beynəlxalq standartlara cavab verən elmi biliklərin mənimsənilməsini prioritet hesab edirdi. Nəticədə, Azərbaycan təhsil sistemi həm milli identikliyin qorunması, həm də beynəlxalq rəqabətə uyğunlaşma baxımından uğurlu bir modelə çevrilmişdir.

Ulu Öndərin strateji hədəflərindən biri də gənclərə doğma Azərbaycan dilində yüksək səviyyəli təhsil verərək, güclü elmi-intellektual potensial formalaşdırmaq idi. Bu məqsədlə ölkənin müxtəlif bölgələrində milli tədris proqramlarına uyğun orta və ali məktəblərin yaradılması təmin edilmişdir.

1991-1993-cü illər Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qorunması baxımından son dərəcə mürəkkəb və böhranlı bir mərhələ olmuşdur. Bu dövrdə təhsil sistemi də daxil olmaqla, bütün sosial sahələr dərin tənəzzül yaşayırdı. Lakin 1993-cü ildə Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə qayıdışı ilə ölkənin elmi və təhsili sahəsində dirçəliş mərhələsi başlamışdır. Həmin ilin

sentyabrında onun elm-təhsil sahəsinə verdiyi yüksək qiymət, gələcək inkişaf perspektivlərinə olan inamı və dövlət dəstəyi genişmiqyaslı islahatların başlanğıc nöqtəsinə çevrilmişdir.

Elmi inkişaf və beynəlxalq inteqrasiya prosesində qarşıya çıxan əsas maneələrdən biri dil baryeri idi. Xüsusilə beynəlxalq elmi mənbələrə çıxış, elmi əlaqələrin qurulması və beynəlxalq konfranslarda fəal iştirak imkanları dil məhdudiyyətləri səbəbindən daralırdı. Heydər Əliyev bu problemi nəzərə alaraq, gənc və orta nəsil alimlərin ingilis dili və digər aparıcı dünya dillərinə yiyələnməsi üçün dövlət səviyyəsində şərait yaradılmasına xüsusi önəm verdi və bu siyasət Azərbaycanın qlobal elmi məkana inteqrasiyasına, beynəlxalq əməkdaşlıq imkanlarının genişlənməsinə və elmi nailiyyətlərin dünya miqyasında tanıdılmasına mühüm töhfə verdi.

Beləliklə, Heydər Əliyevin təhsil və dil siyasəti milli dövlətçilik strategiyasının ayrılmaz tərkib hissəsi olaraq, bu gün də Azərbaycan təhsil sisteminin ideoloji və metodoloji əsaslarını təşkil edir. Onun yaratdığı təməl müasir Azərbaycan dövlətinin elmi-intellektual inkişafında mühüm rol oynamaqda davam edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi Heydər Əliyev ölkənin sosial-iqtisadi və mədəni inkişafının mühüm istiqamətlərindən biri olan elmin qarşısında duran vəzifələrin məsuliyyətini daim ön plana çəkmiş, bu sahənin müasir tələblərə uyğun təşkili və inkişafının zəruriliyini dəfələrlə vurğulamışdır. Onun imzaladığı mühüm sənədlərdən biri, Azərbaycan Elmlər Akademiyasına "Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası" (AMEA) adının verilməsi haqqında fərman olmuşdur. Bu qərar yalnız akademiyanın təşkilati statusunu dəyişməklə kifayətlənməmiş, həm də onun milli elmin inkişafında strateji rolunun və əldə etdiyi nailiyyətlərin yüksək səviyyədə qiymətləndirilməsi anlamı-

nı daşımışdır. Bununla yanaşı, bu addım AMEA-nın respublika ictimaiyyətində nüfuzunun möhkəmlənməsinə və milli intellektual potensialın cəmiyyətin aparıcı qüvvəsinə çevrilməsinə təkan vermişdir.

1990-cı illərin mürəkkəb siyasi-iqtisadi şəraitinə baxmayaraq, AMEA-nın minlərlə əməkdaşının fədakar fəaliyyəti nəticəsində elmi prosesin davamlılığı təmin olunmuş, riyaziyyat, fizika, neft kimyası, geologiya və biologiyanın müxtəlif istiqamətlərində yeni elmi məktəblər formalaşmışdır. İdeoloji məhdudiyyətlərin aradan qalxması tarix, ədəbiyyat, dilçilik, iqtisadiyyat, fəlsəfə və hüquq elmlərinin yeni elmi paradiqmalar əsasında inkişafına şərait yaratmış, bu sahələr milli dövlət quruculuğuna, hüquqi-demokratik prinsiplərin möhkəmləndirilməsinə və xalqın mədəni irsinin zənginləşdirilməsinə mühüm töhfələr vermişdir.

1997-ci il yanvarın 31-də Heydər Əliyevin ziyalılarla keçirdiyi görüş milli elmin gələcək inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsində həlledici mərhələ kimi tarixə düşmüşdür. Görüşdə elmi islahatların həyata keçirilməsinin labüdlüyü vurğulanmış, elmin prioritet istiqamətləri, maddi-texniki bazanın yenilənməsi, kadr potensialının gücləndirilməsi və beynəlxalq elmi əlaqələrin genişləndirilməsi kimi məsələlər sistemli şəkildə müzakirə olunmuşdur. Bu tədbir elmi ictimaiyyətin dövlət tərəfindən yüksək qiymətləndirilməsinin və onun inkişaf perspektivlərinə verilən önəmin bariz nümunəsi idi.

Milli dövlətçilik kontekstində Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə imzalanan "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin onuncu ildönümü haqqında" fərman strateji əhəmiyyət daşıyırdı. Sənəddə milli dövlətçiliyin əsas dayaqlarından biri kimi milli təhsil sisteminin rolu xüsusi qeyd olunmuş, bu sahədə əldə edilmiş nailiyyətlərlə yanaşı mövcud çatışmazlıqlar da obyektiv

şəkildə təhlil edilmişdir. Həmçinin, UNESCO tərəfindən XXI əsrin "Təhsil əsri-intellektual əsr" kimi elan olunması nəzərə alınaraq, Azərbaycanın təhsil sisteminin gələcək inkişaf istiqamətləri və qarşıda duran vəzifələr ətraflı şərh edilmişdir.

Ulu Öndər təhsil sahəsindəki mövcud problemlərin aradan qaldırılması üçün ölkə tarixində ilk dəfə olaraq genişmiqyaslı islahatların həyata keçirilməsi barədə tapşırıqlar vermişdir. Bu məqsədlə 1998-ci il martın 30-da Prezidentin sərəncamı ilə Təhsil Sahəsində İslahatlar üzrə Dövlət Komissiyası yaradılmışdır. Elə həmin ildə Azərbaycan müəllimlərinin XI qurultayı keçirilmiş və tarixdə ilk dəfə olaraq Respublika Təhsil Şurası təsis edilmişdir. Bu qurultayda qəbul edilən qərarlar təhsil sisteminin modernləşdirilməsi, pedaqoji kadr hazırlığının keyfiyyətinin yüksəldilməsi və tədris infrastrukturunun müasirləşdirilməsi istiqamətində mühüm addımların atılmasına şərait yaratmışdır.

1998-ci ildə keçirilən həmin qurultayda Heydər Əliyev məktəb tikintisi məsələsinə xüsusi önəm vermiş və iş adamlarına bu istiqamətdə fəal dəstək göstərmələri üçün çağırış etmişdir. Bu təşəbbüs nəticəsində dövlət qurumları, beynəlxalq təşkilatlar, özəl sektor nümayəndələri və xeyriyyəçilərin maliyyə yardımı ilə ölkənin müxtəlif bölgələrində yeni məktəb binalarının inşasına başlanmışdır. ABŞ-ın bir sıra humanitar təşkilatları, Yaponiyanın hökuməti, Səudiyyə İnkişaf Fondu, İslam İnkişaf Bankı, eləcə də yerli nazirliklər və dövlət şirkətləri bu prosesdə fəal iştirak etmişdir. Bu tədbirlər ölkənin təhsil infrastrukturunun yenilənməsi, təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və müasir tələblərə uyğunlaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

1999-cu il 26 aprel tarixində Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə ümumi orta təhsil üzrə dövlət

standartlarının təsdiq edilməsi milli təhsil sisteminin inkişafında mühüm mərhələ olmuşdur. Bu qərar təhsil prosesinin vahid normativ-hüquqi baza əsasında təşkili, tədrisin məzmununun yenilənməsi və təlim metodlarının modernləşdirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyırdı. Standartların tətbiqi nəticəsində təhsil müəssisələrində idarəetmə, qiymətləndirmə və məzmun planlaşdırılması beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılmışdır.

Eyni ilin 15 iyun tarixində qəbul edilən "Azərbaycan Respublikasının Təhsil sahəsində İslahat Proqramı" isə milli təhsil sisteminin struktur, məzmun və idarəetmə mexanizmlərinin yenilənməsini təmin edən konseptual dövlət sənədi kimi dəyərləndirilir. Bu proqram yalnız qısamüddətli tədbirlər planını deyil, həm də uzunmüddətli inkişaf strategiyasını əhatə edərək Azərbaycan təhsilinin qlobal təhsil məkanına inteqrasiyasına normativ-hüquqi zəmin yaratmışdır.

Heydər Əliyevin birbaşa təşəbbüsü və dəstəyi ilə Təhsil İslahatı Proqramının əsas istiqamətləri Dünya Bankının maliyyə dəstəyi ilə mərhələli şəkildə icra edilmişdir. Bu çərçivədə "Təhsil haqqında" yeni qanun layihəsi hazırlanaraq geniş ictimai müzakirəyə çıxarılmış, təhsil siyasətinin şəffaf və demokratik əsaslarda formalaşdırılması təmin olunmuşdur. Ümumi orta təhsil üzrə dövlət standartlarının təsdiqi ilə milli kurikulum konsepsiyası formalaşmağa başlamış, tədris proqramlarının vahid metodoloji əsas üzərində qurulması mümkün olmuşdur.

İstedadlı şagirdlərin aşkar edilməsi və onların inkişafına dəstək məqsədilə "Qızıl kitab" institutu təsis edilmiş, bu təşəbbüs istedadlı gənclərin sosial statusunun möhkəmləndirilməsi və təhsil motivasiyasının artırılması baxımından mühüm innovativ addım kimi qiymətləndirilmişdir.

2002-ci il 4 oktyabr tarixində imzalanmış "Azərbaycan Respublikası ümumi təhsil məktəblərinin maddi-texniki bazası-

nın möhkəmləndirilməsi haqqında" sərəncam milli təhsil infrastrukturunun yenidən qurulması istiqamətində dönüş nöqtəsi olmuşdur. Bu sərəncam əsasında hazırlanan dövlət proqramı çərçivəsində ölkənin müxtəlif regionlarında dünya standartlarına uyğun müasir tipli məktəb binalarının inşasına başlanmış, mövcud təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazası köklü şəkildə yenilənmişdir.

Bununla yanaşı, təhsil sahəsində sosial ədalət prinsipinin təmin olunması istiqamətində də mühüm qərarlar qəbul edilmişdir. Belə ki, 1978-ci ildən tətbiq olunan şagirdlərin dərsliklərlə pulsuz təminatı müstəqilliyin ilk illərində ləğv edilsə də, Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1994-1995-ci tədris ilindən etibarən bərpa olunmuşdur. Nəticədə bütün şagirdlər pulsuz dərsliklərlə, müəllimlər isə tədris vəsaitləri ilə təmin edilərək sosial bərabərsizliyin azaldılması və təhsil keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində mühüm nailiyyət əldə edilmişdir.

Ümumilikdə, Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə 1990-cı illərin sonu - 2000-ci illərin əvvəllərində həyata keçirilmiş təhsil islahatları milli təhsil sisteminin modernləşdirilməsi, dünya təhsil standartlarına uyğunlaşdırılması və Azərbaycanın intellektual potensialının gücləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu islahatlar həm də milli dövlətçilik ideologiyasının möhkəmlənməsi, insan kapitalının keyfiyyət göstəricilərinin yüksəldilməsi və ölkənin davamlı inkişafı üçün möhkəm elm-təhsil bazasının formalaşdırılmasına xidmət etmişdir.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan təhsil sistemində milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində ciddi islahatlar aparılmışdır. Xüsusilə, I-XI siniflər üçün nəzərdə tutulan dərsliklərin hazırlanması və onların məzmununun yenilənməsi prosesi prioritet məsələlərdən biri olmuşdur. Bu sahədə yeni reqlament və prosedurların tətbiqi nəticəsində

400-dən çox dərslik müasir tələblərə cavab verəcək şəkildə yenilənmişdir. Yenilənmiş dərsliklər milli təhsil sisteminin modernləşdirilməsinə xidmət edərək, şagirdlərin təhsil prosesində bilik və bacarıqlarının daha səmərəli formalaşmasına şərait yaratmışdır. Bu tədbirlər həm də ümumi təhsil sisteminin tədris və öyrənmə vasitələrinin müasir standartlara uyğunlaşdırılmasına yönəlmişdir.

Ümumi təhsil sahəsində əldə edilən ən mühüm nailiyyətlərdən biri 2008-ci ildən başlanmış məzmun islahatlarının uğurla yekunlaşması və təhsilin yeni modelə keçidinin təmin edilməsidir. Məqsəd təhsil prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, müasir pedaqoji texnologiyaların tətbiqi və şagirdlərin informasiya-kommunikasiya vasitələrindən istifadəetmə bacarıqlarının artırılması olmuşdur. Bu islahatlar nəticəsində təhsil müəssisələri innovativ tədris metodlarını tətbiqetmə imkanına malik olmuş, təhsil proqramlarının məzmunu həm milli, həm də beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmışdır.

1999-cu ildə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı” isə təhsil sistemində struktur və məzmun islahatlarını daha da genişləndirmişdir. Proqram təhsil sisteminin bütün səviyyələrini əhatə edərək, ali təhsil müəssisələrində də fundamental dəyişikliklərin aparılmasını tələb etmişdir. Bu çərçivədə ali məktəblərdə struktur dəyişiklikləri həyata keçirilmiş, tədris müəssisələrinin şəbəkəsi optimallaşdırılmış və mütəxəssis hazırlığının strukturuna yeni ixtisaslar əlavə olunmuşdur. Eyni zamanda, ali təhsil müəssisələrinə geniş müstəqillik və səlahiyyətlər verilmişdir ki, bu da onların idarəetmə və tədris prosesini müasir standartlara uyğun qurmasına imkan yaratmışdır.

Ali təhsil müəssisələri indi fəaliyyətində daha müstəqil şəkildə bir sıra mühüm məsələləri həll etməyə başlamışdır. Bunlar

arasında elmi şuraların tərkibinin müəyyənləşdirilməsi, dövlət attestasiya komissiyalarının formalaşdırılması, daxili strukturun təşkili və idarə edilməsi, Dövlət Təhsil Standartları əsasında ixtisaslar üzrə tədris planlarının hazırlanması və digər strateji qərarların qəbul edilməsi mühüm yer tutur. Bu addımlar ali təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və onun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması baxımından əhəmiyyətli rol oynayır.

Bundan əlavə, ali təhsil sahəsində müstəqilliyin artırılması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Xüsusilə, altı ali təhsil müəssisəsinə geniş müstəqillik hüquqları verilmiş və onlar fəaliyyətlərini özünüidarəetmə prinsipi əsasında qurmağa başlamışlar. Bu ali məktəblərin maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsindən ayrıca bəndlə, 2001-ci ildən etibarən həyata keçirilmişdir ki, bu da onların idarəçilik imkanlarını artırmış və resurslardan səmərəli istifadə etməyə şərait yaratmışdır. Nəticədə, ali təhsil sistemi daha çevik idarəetmə mexanizmlərinə keçmiş, təhsil müəssisələri innovativ fəaliyyət göstərmək və müasir tədris texnologiyalarını tətbiq etmək üçün əlverişli mühit əldə etmişdir.

Beləliklə, müstəqillik dövründə aparılan təhsil islahatları milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, təhsil müəssisələrinin müstəqilliyinin artırılması, tədris prosesinin modernləşdirilməsi və ali təhsilin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması istiqamətində fundamental dəyişiklikləri təmin etmişdir. Bu islahatlar həm ümumi, həm də ali təhsil sahəsində Azərbaycanın təhsil sisteminin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və müasir çağırışlara uyğunlaşdırılması baxımından əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Ali təhsilin strukturunda həyata keçirilən əsas dəyişikliklərdən biri bakalavr və magistratura səviyyələrinin ayrı-ayrılıqda təşkili olmuşdur. Bu islahat təhsil sisteminin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması və müasir təhsil modellərinin tətbiqi

baxımından mühüm yenilik hesab olunur. 13 iyun 2000-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında" sərəncam çərçivəsində ali təhsil müəssisələrinin dördünə: Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Tibb Universiteti, Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası və Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasına maliyyə müstəqilliyi verilmişdir. Bu addım ali məktəblərin idarəetmə səlahiyyətlərinin artırılmasına, maliyyə resurslarından səmərəli istifadə etməyə və tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə imkan yaratmışdır.

Eyni dövrdə bir neçə yeni ali təhsil müəssisəsi yaradılmış və mövcud təhsil müəssisələrinin bəzilərinə "universitet" statusu verilmişdir. Milli təhsil tariximizdə kadr hazırlığında əhəmiyyətli rola malik olan Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun yaradılması və onun müxtəlif bölgələrdə fəaliyyət göstərən 12 filialının açılması bu dəyişikliklərin mühüm hissəsini təşkil edir. Bu təşəbbüslər, həmçinin təhsil infrastrukturunun regionlar üzrə genişləndirilməsinə və təhsil imkanlarının daha əlçatan olmasına xidmət etmişdir.

Müstəqillik dövründə Ümummilli Lider Heydər Əliyev ali təhsilin inkişafı istiqamətində bir sıra vacib qərarlar qəbul etmişdir. 1993–1994-cü tədris ilindən ödənişli təhsilin tətbiqi həyata keçirilmişdir ki, bu da çətin iqtisadi şəraitdə ali təhsil müəssisələrinin maliyyə imkanlarının yaxşılaşdırılmasına, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə və tədrisin keyfiyyətinin artırılmasına xidmət etmişdir.1997-ci ildə isə bakalavriat səviyyəsini başa vuran məzunlar ilk dəfə olaraq magistratura səviyyəsində təhsil almağa başlamışdır. Bu addım ölkədə ali təhsilin ixtisaslaşmış səviyyədə inkişafına və yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasına əhəmiyyətli töhfə vermişdir.

Elmi sahədə də mühüm addımlar atılmışdır. 15 may 2001-ci il tarixli fərmanla Azərbaycan Elmlər Akademiyasına "Azər-

baycan Milli Elmlər Akademiyası" adı verilmişdir ki, bu, elmin dövlət səviyyəsində yüksək statusunun təsdiqi və milli simvolizmin gücləndirilməsi baxımından əhəmiyyətli addım hesab olunur.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə qəbul olunmuş digər mühüm sənədlərə aşağıdakılar daxildir:

- 13 iyun 2000-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasının təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında" sərəncam;
- 18 iyun 2001-ci il tarixli "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" sərəncam;
- 9 avqust 2001-ci il tarixli "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan Dili Günü (1 avqust) təsis edilməsi haqqında" sərəncam;
- 2 yanvar 2003-cü il tarixli "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında Qanunun tətbiq edilməsi barədə" sərəncam və digər normativ aktlar.

Bu sənədlər Azərbaycan təhsilinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, milli dilin təhsildə tətbiqinin gücləndirilməsi və təhsil müəssisələrinin idarəetmə səlahiyyətlərinin artırılması baxımından mühüm rol oynamışdır.

Təhsil sisteminin genişləndirilməsi sahəsində də mühüm göstəricilər müşahidə edilmişdir. 2000-ci ildə respublikada məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin sayı 1790-a çataraq 111 min uşağı əhatə etmişdir. Eyni zamanda, ölkədə 367 məktəbdənkənar təhsil müəssisəsi fəaliyyət göstərmişdir ki, bu da təhsil sahəsinin əhatə dairəsinin və imkanlarının genişlənməsini təsdiqləyir.

Təhsil sahəsində inkişafın davamlılığını təmin etmək məqsədilə Ümummilli lider Heydər Əliyev təhsil müəssisələrində çalışan əməkdaşların əmək haqlarının artırılması barədə sərəncam imzalamışdır. Bu qərar təhsil işçilərinin sosial rifahının yüksəl-

dilməsi və peşəkar fəaliyyətlərinə stimul verilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Nəticədə, müstəqillik dövründə ali və ümumi təhsil sistemində həyata keçirilən islahatlar milli kadr potensialının formalaşmasına, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və təhsil sisteminin beynəlxalq standartlara uyğunlaşmasına xidmət etmişdir.

Sual və tapşırıqlar:

1. 2001-ci ildən başlayaraq Azərbaycanda ali təhsil müəssisələrinin maliyyə müstəqilliyinin təmin edilməsi mexanizmlərini araşdırın və təhlil edin.
2. Bakalavr və magistratura səviyyələrinin ayrı-ayrılıqda təşkili ali təhsildə hansı yeniliklərə səbəb olmuşdur?
3. Ödənişli təhsilin tətbiqi ali təhsil müəssisələrinin inkişafına necə təsir göstərmişdir?
4. Heydər Əliyevin 2000-2003-cü illərdə təhsil sahəsində qəbul etdiyi əsas fərman və sərəncamların siyahısını tərtib edin və onların təhsil sisteminin inkişafına təsirini qısa şəkildə izah edin.
5. Azərbaycanda məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin və məktəbəqədər təhsilin inkişafı haqqında mətndən əldə etdiyiniz məlumatları cədvəl formasında hazırlayın.
6. Mətn əsasında müasir Azərbaycan ali təhsil sisteminin idarəetmə modelini və onun müstəqillik dərəcəsini izah edən qısa esse yazın.
7. Ali məktəblərə «universitet» statusunun verilməsi təhsil sisteminə hansı müsbət təsirlər göstərmişdir?
8. Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun yaradılması və onun filiallarının açılması milli təhsil sisteminə necə təsir göstərmişdir?

9. Dövlət dili haqqında qanun və digər dil siyasəti sənədlərinin təhsildə rolu nə olmuşdur?
10. Mətnin əsas ideyalarını nəzərə alaraq, 2000-2003-cü illərdə Azərbaycan təhsil sistemində aparılan islahatların ümumi mənzərəsini əks etdirən təqdimat hazırlayın.
11. Ali təhsilin maliyyə müstəqilliyi və özünüidarə prinsipi haqqında qısa məqalə yazın.
12. Azərbaycanda təhsil sahəsində beynəlxalq təşkilatların (Dünya Bankı, YUNESKO və s.) rolunu müzakirə edin və nümunələrlə izah edin.

MÖVZU 3. HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN SSR-ə RƏHBƏRLİYİ DÖVRÜNDƏ ÜMUMİ TƏHSİL SAHƏSİNDƏKİ NAİLİYYƏTLƏR

Mövzu üzrə təlim nəticəsi:

MTN 1. 1969-1982-ci illərdə Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə ümumi təhsil sahəsində həyata keçirilən islahatları və təşəbbüsləri müəyyən edir və onların tətbiq mexanizmlərini konkret nümunələr əsasında izah edir.

MTN 2. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə SSRİ dövründə ümumi təhsilin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi, məktəb infrastrukturunun inkişafı və kadr hazırlığı sahəsində aparılan tədbirləri təhlil edir.

MTN 3. Bu dövrdə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəlmiş siyasətləri ümumiləşdirərək, həmin yanaşmaları müasir təhsil sisteminə inteqrasiya etmək üçün yeni modellər və ideyalar irəli sürür.

MTN 4. Heydər Əliyevin SSRİ dövründə ümumi təhsil sahəsindəki fəaliyyətini və bu fəaliyyətin Azərbaycan cəmiyyətinin sosial-mədəni inkişafına təsirini dəyərləndirir, onun tarixi əhəmiyyətini obyektiv şəkildə qiymətləndirir.

Azərbaycan təhsilinin tarixi inkişafının təhlili göstərir ki, ölkəmizin təhsil sistemi müxtəlif dövrlərdə mürəkkəb və əhəmiyyətli transformasiyalardan keçmişdir. Bu inkişaf mərhələlərinə nəzər saldıqda aydın olur ki, Azərbaycan təhsilinin formalaşması və inkişafı hər zaman sosial-iqtisadi və siyasi şəraitlə sıx bağlı olmuşdur. 1969-cu ildən hazırki dövrədək olan təhsil sisteminin inkişafında mühüm mərhələlər aşağıdakı kimi təsnif edilə bilər:

Birinci mərhələ (1969-1982-ci illər)-yüksəliş dövrü

Təhsil siyasətində aparılan məqsədyönlü islahatlar nəticəsində həm şəhər, həm də kənd mühitində ümumi təhsilin əhatə dairəsi genişləndi, məktəblərin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atıldı. Xüsusilə 1972-ci ildə qəbul edilmiş "Gənclərin ümumi orta təhsilə cəlb edilməsinin başa çatdırılması və ümumi təhsil məktəbinin daha da inkişaf etdirilməsi haqqında" qərar dövlətin gənclərin hərtərəfli inkişafına göstərdiyi diqqətin bariz göstəricisi idi. Bu qərar vasitəsilə orta təhsilin icbari xarakter alması təmin edildi və gənc nəslin daha geniş kütlələrinin sistemli bilik əldə etməsinə şərait yaradıldı.

Eyni zamanda, 1973-cü ildə təsdiqlənmiş "Kənd ümumitəhsil məktəblərinin fəaliyyət şəraitinin yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında" sənəd kənd məktəblərinin problemlərinin aradan qaldırılması baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edirdi. Sənədin icrası nəticəsində kənd yerlərində məktəb binalarının inşası və yenidən qurulması sürətləndirildi, müəllim kadrlarının bölgələrdə fəaliyyətinə xüsusi dəstək göstərildi, eyni zamanda şagirdlərin tədris prosesində bərabər imkanlardan faydalanması üçün əlavə mexanizmlər formalaşdırıldı.

Bu addımlar yalnız infrastrukturun gücləndirilməsi ilə məhdudlaşmadı, həm də təhsilin keyfiyyət göstəricilərinin yüksəldilməsinə yönəldi. Tədris proqramlarının məzmununda müasir tələblərə cavab verən dəyişikliklər aparıldı, yeni fənlərin tətbiqi və şagirdlərin intellektual inkişafını stimullaşdıran metodik yanaşmalar irəli sürüldü.

Nəticədə, 1970-1980-ci illər ərzində Azərbaycan məktəbləri daha geniş şagird kütləsini əhatə etməklə yanaşı, həm də onların təhsil keyfiyyətinə təminat verən mühüm sosial institut səviyyəsinə yüksəldi.

Ümumilikdə, bu mərhələdə qəbul edilən qərar və sənədlər Azərbaycan təhsilinin dövlət səviyyəsində prioritet istiqamətə çevrildiyini göstərir. Həm kəmiyyət göstəricilərində (məktəblərin sayı, şagirdlərin əhatə dairəsi, müəllim kadrlarının artımı), həm də keyfiyyət parametrlərində (tədris proqramlarının zənginləşməsi, məktəb mühitinin yaxşılaşdırılması, pedaqoji prosesin təkmilləşdirilməsi) müşahidə olunan irəliləyişlər sonrakı onilliklərdə də milli təhsil sisteminin dayanıqlı inkişafına zəmin yaratmışdır.

Bu dövrdə aşağıdakı nailiyyətlər diqqətə layiqdir:

- **Məktəb şəbəkəsinin genişləndirilməsi:** 1979-cu ildə orta ümumtəhsil məktəblərinin sayı 1965-ci illə müqayisədə üç dəfəyə qədər artaraq 765-dən 2117-yə yüksəlmişdir. Eyni zamanda, 1145 ibtidai məktəb orta məktəb statusu qazanmış, internat məktəblərinin sayı 22-yə çatdırılmışdır. Bu tədbirlər xüsusilə kənd yerlərində təhsilin əlçatanlığını və keyfiyyətini artırmışdır.
- **Təhsil göstəricilərinin yüksəlməsi:** Şagirdlərin ümumi orta təhsili vaxtında başa vurma göstəriciləri 1969-cu ildə 73,3% ikən, 1979-cu ildə 89,6%-ə yüksəlmişdir. Bu, təhsil sistemində əldə olunmuş əhəmiyyətli irəliləyişləri əyani şəkildə təsdiqləyir.
- **Kadr hazırlığı və maddi baza:** Müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması, yeni məktəb binalarının inşası, laboratoriya və kitabxanaların yaradılması, internat və idman obyektlərinin genişləndirilməsi təhsil prosesinin keyfiyyətinin yüksəlməsinə xidmət etmişdir.

İkinci mərhələ (1982-1987-ci illər) inkişafın yavaşlaması

Bu dövr Azərbaycan təhsilində müəyyən çətinliklərin yarandığı, inkişaf prosesinin əhəmiyyətli dərəcədə aşağı düşdüyü bir

mərhələ kimi xarakterizə olunur. Belə ki, bu mərhələdə sosial-iqtisadi və siyasi səbəblərlə əlaqədar olaraq təhsil sahəsində bəzi layihələrin həyata keçirilməsi dayandırılmış, resurs çatışmazlığı müşahidə edilmişdir.

Üçüncü mərhələ (1988-1993-cü illər) böhran dövrü

SSRİ-nin dağılması, Qarabağ münaqişəsi və ölkədəki iqtisadi çətinliklər Azərbaycan təhsil sisteminə ciddi mənfi təsir göstərmişdir. Bu dövr təhsil sahəsinin depressiya dövrü kimi yadda qalır. Məktəb və ali təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazası zəifləmiş, müəllim və tələbə kadrlarının itirilməsi müşahidə olunmuşdur.

Dördüncü mərhələ (1993-cü ildən etibarən) müasir dövr

1993-cü ilin iyununda Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ilə ölkədə siyasi sabitlik bərpa olunmuş və təhsil sahəsi dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Bu mərhələdə Azərbaycan təhsil sistemi aşağıdakı istiqamətlərdə inkişaf etmişdir:

- **İslahatlar:** Təhsil müəssisələrinin normativ-hüquqi bazası möhkəmləndirilmiş, dərsliklərin yenilənməsi, yeni tədris proqramlarının hazırlanması və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması prosesi başlanmışdır.
- **Kadr hazırlığı və elm-təhsil inteqrasiyası:** Ali və orta təhsil müəssisələri ilə elmi-tədqiqat institutları arasında əməkdaşlıq genişləndirilmiş, gənc alimlərin hazırlanması üçün dövlət proqramları qəbul edilmişdir.
- **Beynəlxalq əməkdaşlıq:** Azərbaycan təhsil sistemi UNESCO, Dünya Bankı, Avropa Şurası və digər beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlıq əlaqələrinə qoşulmuşdur.

Bu mərhələdə atılan addımlar nəticəsində Azərbaycan təhsil sistemi həm milli, həm də beynəlxalq elmi-mədəni məka-

nın bir hissəsi kimi formalaşmağa başlamışdır. Təhsil sahəsində həyata keçirilən islahatlar ölkənin intellektual potensialının inkişafına, milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına və gələcək nəsillərin milli şüurunun güclənməsinə xidmət etmişdir.

1969-1982-ci illər Azərbaycan təhsilinin yüksəliş dövrü kimi tarixə düşmüşdür. Bu dövrdə ölkənin təhsil sistemi yalnız məktəb sayının artması ilə məhdudlaşmamış, həm də tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, müəllim kadrlarının hazırlanması və onların peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir. Eyni zamanda, təhsil müəssisələrində müasir tədris proqramları tətbiq edilmiş, elmi-tədqiqat fəaliyyətlərinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bu amillər birləşərək Azərbaycanın təhsil sisteminin müasirləşdirilməsində mühüm rol oynamışdır.

1970-ci illər və 1980-ci illərin əvvəlləri ümumtəhsil məktəblərinin tədris-maddi bazasının möhkəmləndirilməsi baxımından dönüş nöqtəsi olmuşdur. Respublikada güclü məktəb tikintisi proqramı həyata keçirilmiş, bu da həm məktəb şəbəkəsinin genişlənməsinə, həm də təhsilin əlçatanlığının artmasına səbəb olmuşdur. 1969-1982-ci illər ərzində Azərbaycanda 849 yeni ümumtəhsil məktəbi tikilərək istifadəyə verilmiş, bu məktəblər 350 mindən artıq şagirdi əhatə etmişdir. Bu, həm təhsil infrastrukturunun inkişafına, həm də tədris şəraitinin yaxşılaşdırılmasına mühüm töhfə vermişdir.

Bu dövrün digər mühüm nailiyyətlərindən biri də iki növbəli təhsil sisteminin aradan qaldırılması istiqamətində atılmış addımlar olmuşdur. 1970-ci ildə ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin 40,2%-i II növbədə oxuyurdu. 1970-1980-ci illər ərzində aparılan genişmiqyaslı məktəb tikintisi nəticəsində bu göstərici əhəmiyyətli dərəcədə azalmış, nəticədə şagirdlərin 75,1%-i artıq I növbədə təhsil almağa başlamışdır. Bu dəyişiklik

təhsilin keyfiyyətinə birbaşa müsbət təsir göstərmişdir, çünki birnövbəli tədris şagirdlərin dərsə hazırlıq və əlavə fəaliyyətlərə vaxt ayırmasına şərait yaratmışdır.

Heydər Əliyev dövründə müəllim əməyinə verilən dəyər xüsusi diqqətə layiqdir. Təhsil sahəsində çalışanların əməyinin qiymətləndirilməsi dövlət siyasətinin mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Bu dövrdə maarif işçiləri Sovet İttifaqının ali mükafatları ilə təltif olunmuş, ictimai-siyasi fəaliyyətə cəlb edilmişdir. Xüsusilə, 1970-ci illərdə 3 müəllim Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görülmüş, 817 müəllim isə "Azərbaycan SSR-nin əməkdar müəllimi" fəxri adına sahib olmuşdur. Bundan əlavə, müəllimlərin SSRİ Ali Sovetinə və Azərbaycan SSR Ali Sovetinə deputat seçilməsi onların cəmiyyətdəki nüfuzunun yüksəlməsini göstərmişdir.

Nəticə etibarilə, 1969-1982-ci illər Azərbaycan təhsilinin yüksəliş dövrü kimi həm struktur, həm məzmun, həm də sosial baxımdan əhəmiyyətli irəliləyişlərin baş verdiyi bir mərhələ olmuşdur. Bu dövrdə həyata keçirilmiş kompleks tədbirlər gələcək illərdə təhsil sisteminin davamlı inkişafının zəminini yaratmış, ölkənin sosial-mədəni inkişaf strategiyasında təhsilin strateji rolunu möhkəmləndirmişdir.

1978-ci ildən etibarən Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə "Ümumtəhsil məktəblərinin şagirdlərinin dərsliklərdən pulsuz istifadə etməsinə keçmək haqqında" qərarın icrasına başlanmışdır. Bu qərar bütün sosial təbəqələrdən olan uşaqlar üçün təhsilin daha əlçatan və bərabər imkanlara əsaslanan bir forma almasına səbəb olmuşdur. Dərsliklərin dövlət tərəfindən pulsuz verilməsi ailələrin təhsil xərclərini əhəmiyyətli dərəcədə azaltmış və sosial ədalət prinsipinin təmin olunmasına yönəlmiş mühüm addım kimi qiymətləndirilə bilər.

Bu dövrdə məktəbəqədər təhsilin inkişafı da xüsusi önəm daşıyır. 1969-1982-ci illər ərzində məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrinin

sayı 1600-dən 1875-ə çatdırılmış, həmin müəssisələrdə tərbiyə alan uşaqların sayı 110 mindən 147 minə yüksəlmişdir. Bu artım uşaqların erkən yaşlardan keyfiyyətli tərbiyə və təlim alması üçün əlverişli şərait yaratmış, onların ümumi təhsilə hazırlıq səviyyəsini yüksəltmişdir. Eyni zamanda, məktəbəqədər təhsilin genişləndirilməsi qadınların əmək bazarına fəal cəlb olunmasına imkan vermiş, bu da ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərmişdir.

Ümumilikdə, 1969-1982-ci illər Azərbaycan təhsil sisteminin kəmiyyət və keyfiyyət baxımından sürətli inkişaf mərhələsi kimi xarakterizə olunur. Tədris-maddi bazanın möhkəmləndirilməsi, məktəbəqədər və ümumtəhsil müəssisələrinin genişləndirilməsi, müəllim əməyinin stimullaşdırılması və sosial ədaləti təmin edən qərarların qəbul olunduğu bu dövr ölkənin təhsil tarixində xüsusi mövqeyə malikdir. Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti təhsil sahəsinin davamlı inkişafının əsasını qoymuş, sonrakı illərdə həyata keçirilən islahatlara zəmin yaratmışdır. Bu inkişaf xətti Azərbaycanın müstəqil təhsil siyasətinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

1970-1980-ci illərdə Azərbaycanda təhsil sahəsində həyata keçirilən islahatlar çərçivəsində məktəblərin texniki və elmi-metodik vasitələrlə təminatı istiqamətində ciddi addımlar atılmışdır. 1978-ci ilə olan statistika göstərir ki, fizika və kimya kabinetləri ilə təminat əvvəlki illərlə müqayisədə 92,2% səviyyəsində artmış, kitabxanalarla təchizat isə 97,9%-ə çatdırılmışdır. Bu göstəricilər ölkədə tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, şagirdlərin daha müasir və səmərəli təlim şəraitində yetişməsinə imkan yaratmışdır. Tədris-maddi bazanın gücləndirilməsi, laboratoriya və kitabxanaların yüksək səviyyədə təminatı, eləcə də dərsliklərin pulsuz verilməsi təhsil sistemində bərabər imkanların yaradılması və keyfiyyətin artırılması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyırdı.

Beləliklə, 1969-1982-ci illər Azərbaycan təhsilinin həm struktur, həm məzmun, həm də sosial aspektdə əhəmiyyətli inkişaf mərhə-

ləsi kimi səciyyələnir. Heydər Əliyevin təhsil siyasəti bu dövrdə ölkənin gələcək təhsil islahatlarının və müasir təhsil modelinin əsasını formalaşdırmış, Azərbaycan təhsil sisteminin milli və beynəlxalq standartlara uyğun inkişafına zəmin yaratmışdır.

Təhsil müəssisələrinin ixtisaslı kadrlarla təmin olunması 1969-1982-ci illər Azərbaycan təhsil siyasətinin əsas prioritet istiqamətlərindən biri olmuşdur. 1978-ci ildə ümumtəhsil məktəblərində çalışan müəllimlərin sayı 108 min nəfərə çatmış, onların 65,3%-ini ali təhsilli kadrlar təşkil etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, 1970-ci ildə bu göstərici yalnız 51,7% səviyyəsində idi. Xüsusilə V-X siniflərdə dərs deyən müəllimlər arasında ali təhsilli mütəxəssislərin sayı 83,7%-ə yüksəlmişdir. Bu faktlar göstərir ki, Azərbaycan SSR-də müəllim heyətinin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir.

1982-ci ilə gəldikdə ölkədə 4267 ümumtəhsil məktəbi fəaliyyət göstərmiş, bu məktəblər ölkənin bütün bölgələrini əhatə edərək təhsilin coğrafi və sosial əlçatanlığını genişləndirmiş, əhalinin savadlanma səviyyəsinin yüksəlməsinə mühüm təsir göstərmişdir.

Peşəkar hərbi kadrların hazırlanması sahəsində də strateji təşəbbüslər həyata keçirilmişdir. 1971-ci ildə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Bakı şəhərində yerləşən 2 nömrəli səkkizillik internat məktəbinin bazasında diviziya komandiri Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Lisey yaradılmışdır. Bu lisey gələcəkdə peşəkar hərbi mütəxəssislərin yetişdirilməsində və ordu quruculuğunun möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynamışdır.

Ümumtəhsil məktəblərində bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına da xüsusi diqqət yetirilmişdir. Aparılan tədbirlər nəticəsində məktəblərdə fiziki tərbiyə və idman üçün infrastruktur təkmilləşdirilmiş, müvafiq təchizat gücləndirilmiş və şagirdlərin idmana marağı artırılmışdır. Bu sahəyə göstərilən diqqət gənc

nəslin sağlam və vətənpərvər ruhda yetişdirilməsinə xidmət etmiş, eyni zamanda müvafiq kadr hazırlığı ehtiyacını artırmışdır.

1982-ci ilin sonunda Heydər Əliyevin keçmiş SSRİ rəhbərliyinə irəli çəkilməsi ölkənin təhsil sahəsində yeni mərhələnin başlanmasına təsir etmişdir. Onun rəhbərliyi ilə aparılan islahatlar ümumtəhsil sistemində keyfiyyət dəyişikliyinə səbəb olmuşdur. 1982-1983-cü tədris ilində texniki-peşə məktəblərində təhsil alanların sayı 1970-ci illə müqayisədə iki dəfə artmış, bu da əmək bazarının tələblərinə uyğun ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasını təmin etmişdir.

1984-cü ildə keçmiş SSRİ-də ümumtəhsil və peşə təhsili sahəsində islahatların əsas istiqamətləri müəyyən edilmiş və onların həyata keçirilməsi üçün mexanizmlər hazırlanmışdır. Bu proseslər birbaşa Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə reallaşmışdır. Həmçinin 1984, 1985 və 1987-ci illərdə internat tipli təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi və təlim-tərbiyə mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində qəbul olunmuş qərarlar da onun adı ilə bağlıdır. Bu addımlar internat məktəblərinin fəaliyyətinin keyfiyyətini artırmış, təhsil sistemində vahid və peşə standartlarının tətbiqinə şərait yaratmışdır.

Bütün bu addımlar Azərbaycan təhsilinin inkişafında əsaslı dönüş nöqtəsi olmuş, ölkənin gələcək sosial, iqtisadi və elmi potensialının yüksəlməsinə təkan vermişdir. 1980-ci illərin əvvəllərində SSRİ miqyasında həyata keçirilən təhsil islahatları genişmiqyaslı dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Bu islahatların əsas istiqamətləri 12 aprel 1984-cü il tarixində qəbul edilmiş "Ümumtəhsil və peşə məktəbi islahatının əsas istiqamətləri haqqında" SSRİ Ali Sovetinin qərarı ilə müəyyənləşdirilmişdir. Həmin qərar yalnız formal sənəd olmaqla kifayətlənməyib, Sovet təhsil sistemində köklü dəyişikliklərə yol açan və onun mahiy-

yətini yenidən müəyyən edən strateji xarakter daşımışdır. Qərarın hazırlanması və tətbiqində İslahat Komissiyasının sədri kimi Heydər Əliyevin təşəbbüsləri və fikirləri əsas götürülmüşdür.

Heydər Əliyev 1982-1987-ci illərdə SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində çalışdığı dövrdə, ümumittifaq səviyyəsində bu işlərə rəhbərlik etsə də, Azərbaycan SSR-də də təhsilin inkişafına xüsusi diqqət ayırmış, bu sahədə ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsinə şəxsən nəzarət etmişdir. Onun rəhbərliyi ilə aparılan islahatlar nəticəsində həm ümumi orta təhsil, həm də texniki-peşə təhsili sahələrində nəzərəçarpacaq irəliləyişlər əldə olunmuşdur.

1984-1987-ci illər ərzində məhz Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında "Ümumtəhsil və peşə məktəbi islahatının əsas istiqamətləri" sənədində əks olunmuş bir çox məsələlər praktiki olaraq həyata keçirilmişdir. Bu tədbirlər təkcə struktur dəyişiklikləri ilə məhdudlaşmayıb, həm də tədris proqramlarının məzmununun yenilənməsi, məktəb infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və pedaqoji kadr hazırlığının müasirləşdirilməsi kimi əsas sahələri əhatə etmişdir.

Ən mühüm yeniliklərdən biri kimi ümumi orta təhsilə başlama yaşının 6 olaraq müəyyənləşdirilməsi və tam orta təhsilin 11 illik müddətə keçirilməsi təşəbbüsünü qeyd etmək olar. Bu təklif məhz Heydər Əliyevin ideyalarına əsaslanaraq həyata keçirilmiş və uşaqların intellektual inkişafının daha erkən mərhələdə dəstəklənməsi, gənclərin əmək bazarına daha hazırlıqlı şəkildə daxil olmaları məqsədini güdmüşdür.

Bununla yanaşı, peşə məktəblərində texniki təlimin gücləndirilməsi, tədrisin istehsalatla sıx əlaqələndirilməsi və şagirdlərin real əmək vərdişləri ilə silahlandırılması da bu dövrün əsas nailiyyətlərindən olmuşdur. Bu islahatlar yalnız SSRİ miqyasında deyil, həm də Azərbaycan üçün uzunmüddətli müsbət nəticələr

vermiş və ölkənin gələcək intellektual potensialının formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Beləliklə, Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə həyata keçirilmiş təhsil islahatları elmi-pedaqoji və strateji idarəetmə baxımından yüksək səviyyədə icra edilmiş, sovet təhsil sisteminin yenilənməsinə və müasirləşməsinə mühüm töhfə vermişdir. Bu islahatlar onun uzaqgörən və məqsədyönlü təhsil siyasətinin bariz nümunəsi kimi tarixdə öz əksini tapmışdır.

Sual və tapşırıqlar:

1. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradılan C. Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin təhsil sistemində rolu nə olmuşdur? Cavabınızı əsaslandırın.
2. 1978-ci ildə məktəblərin texniki və metodik təminatı sahəsində hansı irəliləyişlər müşahidə olunmuşdur? Rəqəmlərlə izah edin.
3. 1982-ci ildə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən ümumtəhsil məktəblərinin sayı nə qədər idi və bu fakt təhsil sahəsində nəyi göstərir?
4. Heydər Əliyevin keçmiş SSRİ-nin rəhbərliyində təmsil olunduğu dövrdə (1982-1987) təhsil sahəsində hansı keyfiyyət dəyişiklikləri baş vermişdir?
5. 1984-1987-ci illərdə SSRİ-də internat tipli müəssisələrlə bağlı qəbul edilən qərarların əhəmiyyəti nədən ibarət idi?
6. 1970 və 1978-ci illərdə müəllim heyətinin təhsil səviyyəsinə dair statistik məlumatları müqayisə edən cədvəl hazırlayın. Cədvəldə müəllimlərin ümumi sayı, ali təhsilli müəllimlərin ümumi faiz göstəricisi və V–X siniflər üzrə

ali təhsilli müəllimlərin faizi ardıcıl şəkildə əks etdirilməlidir.

7. 1970–1980-ci illərdə Azərbaycanın ümumtəhsil sistemində texniki bazanın və kadr potensialının inkişafını əks etdirən esse yazın.
8. Sənədli təqdimat hazırlamaq məqsədilə kontur tərtib edin. Mövzu: ‘Heydər Əliyev və SSRİ-də təhsil islahatları: 1982–1987-ci illər. Əsas bölmələri və çıxış tezislərini yazın.
9. İnternat tipli məktəblərlə bağlı Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə qəbul edilən qərarları tədqiq edin və onların sosial əhəmiyyətini araşdırın.

MÖVZU 4. HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN SSR-ə RƏHBƏRLİYİ DÖVRÜNDƏ TEXNİKİ PEŞƏ TƏHSİLİ SAHƏSİNDƏKİ NAİLİYYƏTLƏR

Mövzu üzrə təlim nəticəsi:

MTN 1. Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə texniki-peşə təhsilinin inkişafına yönəlmiş qərar və təşəbbüsləri müəyyən edir, onların istehsalatla inteqrasiyası və praktik tətbiqi mexanizmlərini konkret nümunələr əsasında izah edir.

MTN 2. 1969-1982-ci illərdə texniki-peşə təhsilinin inkişaf dinamikasını təhlil edir, bu sahədə həyata keçirilən kadr hazırlığı, infrastruktur quruculuğu və əmək bazarına uyğunlaşma tədbirlərinin səbəb-nəticə əlaqələrini əsaslandırır.

MTN 3. Heydər Əliyev dövründəki texniki-peşə təhsil modelini ümumiləşdirərək, bu təcrübəyə əsaslanan müasir və rəqabətqabiliyyətli peşə təhsili konsepsiyası formalaşdırır.

MTN 4. Texniki-peşə təhsili sahəsində Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə görülən işlərin səmərəliliyini və bu fəaliyyətlərin sənayeləşmə, iqtisadi inkişaf və sosial sabitliyə verdiyi töhfələri tarixi və funksional aspektdən obyektiv şəkildə qiymətləndirir.

Azərbaycan təhsil sisteminin inkişaf tarixi göstərir ki, bu sahədə əldə olunan nailiyyətlər təsadüfi təşəbbüslərin deyil, uzunmüddətli, məqsədyönlü və mərhələli şəkildə həyata keçirilən dövlət siyasətinin nəticəsi olmuşdur. Təhsil prosesinin inkişaf dinamikası müxtəlif tarixi dövrlərin sosial, siyasi və iqtisadi şəraiti ilə sıx bağlı olmuş, tətbiq edilən islahatların xarakteri, miqyası və istiqaməti də məhz həmin şəraitdən irəli gəlmişdir.

Peşə təhsili - iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun ixtisaslı kadrların hazırlanması məsələsinə xüsusi əhəmiyyət verilmişdir. Bu məqsədlə texniki-peşə məktəblərinin şəbəkəsi genişləndirilmiş, onların maddi-texniki bazası möhkəmləndirilmişdir. Nəticədə müxtəlif sahələr üzrə peşəkar kadrların hazırlanması təmin olunmuş, sənaye və kənd təsərrüfatının inkişafı üçün zəruri insan resursları formalaşdırılmışdır. Peşə təhsili sahəsində məzmun və forma dəyişiklikləri aparılmış, texniki-peşə məktəblərinin proqramları müasirləşdirilmişdir.

1970-1980-ci illər: Azərbaycanda texniki-peşə təhsilinin yüksəliş mərhələsi:

1969-cu ilin sonunda qəbul edilən "Texniki-peşə təhsili sistemi məktəblərində ixtisaslı fəhlə kadrlarının hazırlanmasını daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" qərar Azərbaycan SSR-də texniki-peşə təhsilinin inkişafında dönüş nöqtəsi olmuşdur. Bu qərar respublikanın iqtisadi, sosial və sənaye sahələrində müşahidə edilən sürətli inkişaf prosesinə uyğun olaraq peşəkar kadr hazırlığının elmi əsaslarla təşkili və genişləndirilməsini hədəfləyirdi. Bununla da təhsil sistemi ilə istehsalat arasında qarşılıqlı inteqrasiya təmin olunmuş, əmək bazarının tələblərinə cavab verən mütəxəssis hazırlığına şərait yaradılmışdır.

1970-ci illər Azərbaycan texniki-peşə təhsilində yeni yüksəliş mərhələsi kimi qiymətləndirilir. Statistik məlumatlara görə, bu dövrdə texniki-peşə məktəblərinin sayı 1,7 dəfə, həmin məktəblərdə təhsil alanların sayı isə 2,5 dəfə artmışdır. Sənayenin modernləşdirilməsi və kənd təsərrüfatının texniki əsaslarla yenidən qurulması yüksək ixtisaslı və praktiki biliklərə malik fəhlə kadrlarının hazırlanmasını zəruri etmişdir.

Heydər Əliyevin 1969-cu ildə respublika rəhbərliyinə gəlişi ilə texniki-peşə təhsilinin inkişafı sistemli və elmi əsaslara söykənən yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. İlk iki il ərzində

16 yeni texniki-peşə məktəbi yaradılmış, mövcud 20 məktəb orta texniki məktəb statusuna yüksəldilmişdir. Eyni zamanda, təhsil infrastrukturunun genişləndirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atılmışdır: 3120 şagird yeri olan tədris korpusları, 2520 çarpayılıq yataqxana binaları inşa edilmiş, 244 yeni tədris emalatxanası, fənn kabineti və laboratoriya istifadəyə verilmişdir. Bu tədbirlər nəticəsində texniki-peşə təhsilinin həm maddi-texniki bazası möhkəmləndirilmiş, həm də şagirdlərin praktiki bacarıqlar qazanması üçün zəruri şərait yaradılmışdır.

1971-1975-ci illəri əhatə edən mərhələ Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə texniki-peşə təhsilinin inkişaf və təkmilləşdirilməsinə dair ilk strateji sənədin hazırlanması ilə əlamətdar olmuşdur. Bu dövrdə 35 şəhər və rayonda 54 yeni texniki-peşə məktəbi fəaliyyətə başlamış, ixtisaslı fəhlə kadrlarının hazırlanması əvvəlki illərlə müqayisədə 1,7 dəfə artmışdır. Xüsusilə kənd təsərrüfatının modernləşdirilməsi kontekstində kənd texniki-peşə məktəblərinin inkişafına xüsusi diqqət yetirilmişdir. 1975-ci ildə qəbul edilən "Orta kənd texniki-peşə məktəblərinin şəbəkəsini genişləndirmək və onların işlərini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" qərar nəticəsində kənd texniki-peşə məktəblərinin sayı cəmi dörd il ərzində üç dəfə artaraq 44-ə çatmışdır.

Beləliklə, 1969-1975-ci illər ərzində görülən tədbirlər texniki-peşə təhsilini dövlətin sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının ayrılmaz tərkib hissəsinə çevirmiş, sənaye və kənd təsərrüfatının yüksəlişinə uyğun olaraq yüksək ixtisaslı kadr hazırlığını təmin etmişdir. Bu mərhələ sonrakı illərdə texniki-peşə təhsilinin daha geniş miqyasda inkişafı üçün möhkəm zəmin yaratmışdır.

1976-1980-ci illərdə texniki-peşə təhsili sisteminin iqtisadi və sosial inkişaf planı təsdiq edilmişdir. Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə texniki-peşə təhsilini ölkənin iqtisadi inkişafının

əsas bazası kimi qiymətləndirmiş, məktəblərin maddi-texniki bazası gücləndirilmiş və müasir tədris metodikaları tətbiq edilmişdir.

Nəticə etibarilə, 1970-1980-ci illər Azərbaycanda texniki-peşə təhsili sahəsində aparılmış islahatlar ölkənin sənaye və kənd təsərrüfatının inkişafına mühüm töhfələr vermiş, minlərlə gəncin ixtisaslı mütəxəssis kimi yetişməsinə imkan yaratmışdır. Bu dövr həm texniki təhsilin nüfuzunun artdığı, həm də təhsil sistemində struktur və elmi-metodik təminat baxımından yeni mərhələnin başladığı dövr kimi tarixə düşmüşdür.

1970-1987-ci illərdə Azərbaycanda texniki-peşə təhsilinin inkişaf dinamikası və islahatlar:

1970-ci ildən 1982-ci ilə qədər olan dövr Azərbaycanın texniki-peşə təhsili sistemində ciddi artım və keyfiyyət dəyişiklikləri ilə yadda qalmışdır. Bu illər ərzində texniki-peşə təhsili ölkənin iqtisadi və sosial inkişafına uyğunlaşdırılmaqla yanaşı, həm də dövlət səviyyəsində prioritet sahələrdən biri kimi formalaşmağa başlamışdır.

1970-ci ildə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən texniki-peşə məktəblərinin sayı 76, bu məktəblərdə təhsil alan şagirdlərin sayı isə 40,9 min nəfər təşkil edirdi. 1980-ci ilə qədər bu rəqəmlər dinamik şəkildə artaraq müvafiq olaraq 173 məktəbə və 99,8 min şagirdə çatmışdır. 1982-ci ildə isə artıq 184 texniki-peşə məktəbi fəaliyyət göstərirdi və bu məktəblərdə 109 min şagird təhsil alırdı. Beləliklə, 1970–1982-ci illər ərzində məktəblərin sayı təxminən 2.5 dəfə, şagird sayı isə 2.5 dəfəyə yaxın artmışdır.

Bu artım sadəcə kəmiyyət göstəricisi ilə məhdudlaşmamış, eyni zamanda ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına uyğun olaraq peşə və ixtisas müxtəlifliyinin genişləndirilməsi ilə müşayiət olunmuşdur. 1982-1983-cü tədris ilində 184 texniki-peşə məktəbində 230 müxtəlif peşə üzrə ümumilikdə 110 min şagird təh-

sil alırdı. Bu, 1970-ci illə müqayisədə şagird sayında təxminən ikiqat artım deməkdir. Sözügedən dövrdə təhsil yalnız kütləviliyi ilə deyil, eyni zamanda tədrisin keyfiyyəti və müasir texnoloji tələblərə uyğunlaşması ilə də müsbət xarakterizə olunurdu.

Bu uğurların əldə olunmasında böyük siyasi iradə və məqsədyönlü idarəetmə rolu xüsusi qeyd olunmalıdır. Məhz Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə texniki-peşə təhsilinə göstərilən diqqət və qayğı öz bəhrəsini vermişdir. Onun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə bu sahədə ilk dəfə strateji yanaşma formalaşdırılmış, peşə təhsilinin inkişafı məqsədilə konkret proqramlar hazırlanmış və həyata keçirilmişdir.

1982-ci ildən başlayaraq Heydər Əliyevin SSRİ rəhbərliyində Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində çalışması, onun təhsil sahəsindəki islahatların miqyasını daha da genişləndirmişdir. Bu dövrdə o, həm ümumittifaq səviyyəsində təhsil islahatlarına rəhbərlik etmiş, həm də Azərbaycan təhsilinin inkişafına xüsusi diqqət yetirmişdir.

Beləliklə, 1970-1987-ci illər ərzində texniki-peşə təhsili sistemi Azərbaycanda təkcə statistik göstəricilər baxımından deyil, həm də struktur və məzmun baxımından böyük bir inkişaf yolu keçmişdir. Bu dövr peşə təhsilinin keyfiyyətcə yeni mərhələyə keçidi, sistemli şəkildə modernləşməsi və ölkənin iqtisadi inkişafına real töhfə verən kadrların hazırlanması ilə səciyyələnmişdir.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə texniki-peşə təhsilinin inkişafı və təhsil sistemində strateji rolu.

Heydər Əliyevin uzaqgörən və məqsədyönlü siyasəti nəticəsində Azərbaycanda texniki-peşə təhsili sahəsində formalaşan model, ölkənin təhsil sistemində uzun müddət əsas dayaqlardan birinə çevrilmişdir. 1978-1987-ci illərdə respublikada texniki-peşə təhsilinin maddi-texniki bazası xeyli gücləndiril-

mişdir. Bu dövrdə yeni texniki-peşə kompleksləri, müasir tədris binaları, laboratoriyalar, təcrübə korpusları və yataqxana binaları tikilib istifadəyə verilmişdir. Ümumilikdə bu illərdə 194 tədris-istehsalat emalatxanası və 22 təlim təsərrüfatı yaradılmışdır ki, bu da təhsilin praktik aspektlərinin inkişafına və təhsilalanların real istehsalat şəraitində təcrübə qazanmasına imkan yaratmışdır.

Heydər Əliyevin 1982-1987-ci illərdə təhsil sistemində, xüsusilə texniki-peşə təhsilində əsaslı islahatlar aparması mühüm dönüş nöqtəsi olmuşdur. Bu islahat proqramı çərçivəsində orta texniki-peşə məktəblərinə daxil olan IX sinif məzunlarının sayı və xüsusi çəkisi iki dəfə artırılmış, həmçinin əmək fəaliyyətinə başlamazdan əvvəl bütün gənclərə peşələrə yiyələnmək imkanı yaradılmışdır. Gənclərin peşə təhsili ilə yanaşı, ümumi orta təhsil almaları da nəzərdə tutulmuş, beləliklə, təhsil proqramları həm keyfiyyət, həm də əhatə baxımından zənginləşdirilmişdir.

Texniki-peşə təhsilinin tarixi inkişafını təhlil etdikdə görünür ki, bu təhsil pilləsi Azərbaycan cəmiyyətinin müxtəlif inkişaf mərhələlərində formalaşaraq dərin köklər salmış və respublikanın iqtisadiyyatının bütün sahələrinin ixtisaslı fəhlə kadrları ilə təmin edilməsində əvəzsiz rol oynamışdır. Xüsusilə 1982-1996-cı illərdə, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə texniki-peşə təhsili daha sürətli inkişaf etmiş, bu sahədə 100-dən çox yeni məktəb yaradılmışdır.

1980-ci illərin əvvəllərində Azərbaycanda fəaliyyət göstərən 185 texniki-peşə məktəbində 109 minədək şagird təhsil alırdı ki, bu da peşə təhsilinin kütləviliyini və əhatəsini əks etdirirdi.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin 30 ildən artıq bir müddətdə ölkənin ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında müstəsna rolu olmuşdur. Onun fəaliyyəti Azərbaycan təhsilinin inkişafın-

da xüsusi yer tutmuşdur. Təhsilin cəmiyyətin ümumi inkişafında və şəxsiyyətin formalaşmasında önəmini daim yüksək qiymətləndirən dahi rəhbər qəbul etdiyi strateji qərarlar, irəli sürdüyü konseptual ideyalar və tövsiyələrlə bu gün də ölkəmizdə təhsil islahatlarının əsas istiqamətlərinin müəyyənləşməsində önəmli təsir göstərməkdədir.

Beləliklə, Heydər Əliyevin uzaqgörən rəhbərliyi Azərbaycan təhsil sisteminin, xüsusilə texniki-peşə təhsilinin keyfiyyətcə yeni mərhələyə yüksəlməsində həlledici rol oynamış, bu sistemin möhkəmlənməsini və genişləndirilməsini təmin etmişdir. Bu inkişaf həm ölkənin sosial-iqtisadi tələblərinə cavab vermiş, həm də gələcək nəsillərin peşəkar və bacarıqlı kadr kimi yetişdirilməsinə zəmin yaratmışdır.

Sual və tapşırıqlar:

1. Heydər Əliyevin Azərbaycan SSR-in rəhbərliyi dövründə texniki-peşə təhsilinin inkişafının zəruriliyi nə ilə izah olunur?
2. Texniki-peşə təhsilinin inkişafında Heydər Əliyevin təşəbbüsləri və əsas siyasət istiqamətləri hansılar olmuşdur?
3. Həmin dövrdə Azərbaycanda texniki-peşə məktəblərinin sayında və təhsil keyfiyyətində baş verən dəyişikliklər nələrdən ibarət idi?
4. Texniki-peşə təhsilinin inkişafıının Azərbaycanın iqtisadiyyatına təsiri necə qiymətləndirilə bilər?
5. Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə texniki-peşə təhsilinin inkişafı Azərbaycanın sənaye və texnologiya sahəsindəki irəliləyişlərinə necə töhfə vermişdir?

6. Sizcə, texniki peşə təhsilinə qoyulan investisiyalar uzun müddətli perspektivdə hansı faydaları gətirmişdir?
7. Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə texniki peşə təhsili sahəsində həyata keçirilən əsas layihələri araşdırıb qısa təqdimat hazırlayın.
8. Texniki peşə məktəbləri və onların hazırlıq planları ilə bağlı arxiv məlumatları və elmi məqalələri toplayıb təhlil edin.
9. Texniki peşə təhsili sahəsində Heydər Əliyevin strateji yanaşmasını təsvir edən esse yazın.
10. Texniki peşə təhsilinin inkişafı ilə bağlı statistik məlumatları toplayıb, nəticələri qrafik və diaqramlarla vizuallaşdırın.

MÖVZU 5. HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN SSR-ə RƏHBƏRLİYİ DÖVRÜNDƏ ALİ TƏHSİL SAHƏSİNDƏKİ NAİLİYYƏTLƏR

Mövzu üzrə təlim nəticələri:

MTN 1. Heydər Əliyevin 1969-1982-ci illərdə ali təhsil sahəsində həyata keçirdiyi islahatları və qəbul olunan qərarların tətbiqini araşdırır, bu qərarların universitetlərin maddi-texniki bazasının, professor-müəllim heyətinin və ixtisaslı kadr hazırlığının gücləndirilməsinə necə təsir etdiyini konkret nümunələrlə göstərir.

MTN 2. SSRİ dövründə Azərbaycan ali məktəblərinin ixtisas strukturunda və elmi-pedaqoji potensialında baş verən dəyişiklikləri təhlil edir, bu dəyişikliklərin Heydər Əliyevin elm və təhsilin inteqrasiyasına yönəlmiş siyasəti ilə bağlılığını əsaslandırır.

MTN 3. Heydər Əliyevin ali təhsilin keyfiyyətini yüksəltmək və onu sənaye, iqtisadiyyat və mədəniyyətlə uzlaşdırmaq istiqamətindəki yanaşmalarını ümumiləşdirir və bu model əsasında müasir tələblərə cavab verən yeni ali təhsil konsepsiyası hazırlayır.

MTN 4. Heydər Əliyevin SSRİ dövründə ali təhsilin inkişafı sahəsində gördüyü işləri tarixi, sosial və strateji aspektlərdən qiymətləndirir, bu siyasətin Azərbaycan cəmiyyətinin intellektual inkişafına və gələcək elmi potensialına təsirini obyektiv şəkildə dəyərləndirir.

Azərbaycan təhsil sistemi uzun və zəngin inkişaf yoluna malikdir və bu prosesdə müxtəlif tarixi mərhələlər özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilərək ümumi təhsil siyasətinə mühüm

təsir göstərmişdir. Hər bir mərhələ təkcə xronoloji ardıcıllığı deyil, həm də dövrün sosial-iqtisadi və siyasi şəraitini, dövlətin təhsilə yanaşma prinsiplərini və strateji hədəflərini əks etdirir.

Xüsusilə 1969-1982-ci illər Azərbaycan təhsil tarixində yüksəliş və genişlənmə dövrü kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu illərdə təhsil sahəsində ardıcıl və sistemli islahatlar həyata keçirilmiş, dövlətin inkişaf strategiyasında təhsil əsas prioritet istiqamətlərdən biri elan olunmuşdur. Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə görülən tədbirlər nəticəsində yeni tədris müəssisələrinin yaradılması sürətlənmiş, mövcud məktəblərin maddi-texniki bazası gücləndirilmişdir.

Dövrün mühüm nailiyyətlərindən biri də kadr potensialının formalaşdırılması istiqamətində atılan addımlar olmuşdur. Müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi, ixtisasartırma və yenidənqurma tədbirlərinin həyata keçirilməsi, eləcə də ali təhsilli pedaqoji kadrların sayının əhəmiyyətli dərəcədə artırılması təhsilin keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərmişdir. Bununla yanaşı, sosial infrastrukturun inkişafı məktəb binalarının, laboratoriyaların, kitabxanaların və tələbə yataqxanalarının inşası təhsil prosesinin əlçatanlığını artırmış, şagird və tələbələrin bilik əldə etmələri üçün zəruri şərait yaratmışdır.

Bütün bu inkişaf təhsil sisteminin müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasına, təlimin məzmun və metodikasının yenilənməsinə, şagird və tələbələrin intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət etmişdir. Nəticədə, 1969-1982-ci illər Azərbaycan təhsilinin yalnız kəmiyyət baxımından deyil, həm də keyfiyyət göstəricilərinə görə əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə etdiyi mərhələ kimi dəyərləndirilir.

I. Təhsilin yüksəliş mərhələsi (1969-1982-ci illər)

1969–1982-ci illər Azərbaycan təhsil tarixində dönüş mərhələsi kimi dəyərləndirilir. Bu dövrdə təhsil siyasətinə döv-

lət səviyyəsində xüsusi diqqət ayrılmış, təhsil müəssisələrinin sayı sürətlə artmış, təhsilalanların əhatə dairəsi genişlənmişdir. Bununla yanaşı, tədrisin məzmununda və keyfiyyət göstəricilərində mühüm dəyişikliklər həyata keçirilmişdir. Həyata keçirilən islahatların əsasını ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi, uzaqgörən siyasəti və strateji baxışları təşkil etmişdir.

Ali təhsilin genişlənməsi və mükafatlandırılması.

1970-ci illər Azərbaycan ali təhsilinin yeni yüksəliş mərhələsi kimi xarakterizə olunur. Bu illərdə ali məktəblərin maddi-texniki bazası möhkəmləndirilmiş, yeni fakültələr və ixtisaslar açılmış, tələbələrin elmi fəaliyyətə cəlb olunması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Bir sıra ali təhsil müəssisələri ittifaq miqyasında yüksək nəticələr əldə etmişdir. Məhz bu uğurların nəticəsi olaraq həmin dövrdə Azərbaycan SSR-in 5 ali məktəbi Sovet İttifaqının ali mükafatlarına layiq görülmüşdür. Bu fakt həm respublikanın təhsil sisteminin nüfuzunu artırmış, həm də Azərbaycan ali məktəblərinin SSRİ miqyasında tanınmasına və rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinə şərait yaratmışdır.

Elm və təhsilə dövlətin yüksək qiyməti.

1980-ci ildə “Azərbaycan SSR əməkdar elm xadimi” fəxri adının təsis edilməsi dövlətin elm və təhsil sahəsinə verdiyi yüksək qiymətin göstəricisi idi. Bu addım yalnız təhsil və elmi fəaliyyətin stimullaşdırılması deyil, həm də pedaqoji kadrların əməyinə verilən hörmətin rəmzi kimi qəbul olunurdu. Sözsüz ki, bu fəxri ad alimlər, müəllimlər və təhsil təşkilatçıları üçün əlavə motivasiya yaradır, onların ölkənin intellektual potensialının gücləndirilməsinə daha böyük töhfə verməsinə şərait yaradırdı.

Tədris infrastrukturlarının yaradılması və genişləndirilməsi:

1970-1980-ci illərdə ali məktəblər üçün yeni tədris korpusları, yataqxanalar və laboratoriyalar inşa edilmişdir. Bu döv-

rün ən mühüm nailiyyətlərindən biri təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi olmuşdur. Yalnız Bakı və digər böyük şəhərlərdə deyil, eyni zamanda regionlarda da yeni tədris binalarının tikilməsi və təmir edilməsi nəticəsində təhsil sahəsində əlverişli şərait yaradılmışdır. Bu, təhsil alanların sayının artmasına və təhsilin keyfiyyətinin yüksəlməsinə şərait yaratmışdır.

Ali və orta ixtisas məktəblərinə qəbul olanların sayında da mühüm artım müşahidə olunmuşdur. Bu, ölkədə təhsilə olan marağın artması və təhsil sisteminə qoyulan dövlət investisiyalarının nəticəsi idi.

Yeni ali məktəblərin yaradılması və ixtisasların genişləndirilməsi:

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı və sənaye sahələrinin sürətli genişlənməsi yeni mütəxəssis tələbatını ortaya qoymuşdur. Bu tələbatı ödəmək məqsədilə 1970-1982-ci illərdə ölkədə bir neçə yeni ali məktəb yaradılmış, çoxsaylı yeni ixtisaslar və kafedralar açılmışdır. Məsələn, tikinti sahəsində yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması üçün Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri İnstitutu, üzümçülük və kənd təsərrüfatının digər sahələri üçün isə Azərbaycan Texnologiya İnstitutu təsis edilmişdir. Bu ali təhsil müəssisələri ölkənin iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində çalışan kadrların keyfiyyətinin yüksəldilməsində mühüm rol oynamışdır. 1960-cı illərin sonunda ölkədə yalnız 12 ali məktəb fəaliyyət göstərirdisə, 1982-ci ilə bu say 17-yə çatdırılmışdır ki, bu da təhsil sahəsində ciddi genişlənmə deməkdir.

Gənclərin xaricdə təhsili və beynəlxalq əlaqələrin inkişafı: Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə ölkə gənclərinin xaricdə ali təhsil almaları üçün geniş imkanlar yaradılmışdır. 1970-1980-ci illərdə Azərbaycan gəncləri keçmiş Sovet İttifaqının 50-

dən artıq şəhərində 170-dən çox tanınmış ali məktəbdə təhsil almışdır. Bu təhsil müəssisələrində 250-dən çox ixtisas üzrə 15 mindən artıq Azərbaycan gənci yüksək səviyyəli mütəxəssis kimi hazırlanmışdır. Bu, ölkədə ali təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və təhsil alanların beynəlxalq səviyyədə rəqabətqabiliyyətli olmasına şərait yaratmışdır.

Orta və ali hərbi təhsilin təşkili: 1970-ci illərdə Bakıda Cəmşid Naxçıvanski adına ali hərbi məktəb yaradılmışdır. Bu, ölkədə ilk orta və ali hərbi təhsil sisteminin formalaşması üçün əhəmiyyətli addım olmuşdur. Həmin illərdə Azərbaycanın gəncləri Sovet İttifaqının ali hərbi məktəblərinə göndərilərək yüksək səviyyəli hərbi hazırlıq almışlar. Bu, hərbi kadrların hazırlanması sahəsində də Azərbaycanın ciddi uğurlar əldə etməsinə imkan vermişdir.

İdman və bədən tərbiyəsi sahəsində inkişaf: 1969-1982-ci illərdə ölkədə idman infrastrukturu genişlənmiş, yeni idman kompleksləri, meydançalar və sağlamlıq mərkəzləri inşa edilmişdir. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə bədən tərbiyəsi və idman təhsilinin inkişafında mühüm nailiyyətlər əldə olunmuşdur. İdmanın kütləviliyinin artırılması, sağlam həyat tərzinin təşviqi və idmançılar üçün əlverişli şəraitin yaradılması ölkədə sosial həyatın vacib hissəsinə çevrilmişdir.

Azərbaycan təhsilinin inkişafı yalnız elm və təhsil sahələri ilə məhdudlaşmamış, eyni zamanda ölkənin sosial-iqtisadi həyatına da dərin və çoxşaxəli təsir göstərmişdir. Bu proses, xüsusilə yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması vasitəsilə sənaye, kənd təsərrüfatı, tikinti və digər iqtisadi sahələrin sürətlə inkişafına təkan vermişdir. Təhsil sistemində əldə olunan nailiyyətlər, həmçinin cəmiyyətin maariflənməsi və mədəniyyətin inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Azərbaycanın iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi və müasirləşdirilməsi üçün yüksək ixtisaslı mütəxəssislərə ehtiyac böyük idi. Bu baxımdan, təhsil sisteminin genişləndirilməsi və təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi ölkənin iqtisadi potensialının artırılmasında əsas amillərdən biri olmuşdur. Məsələn, sənaye sahəsində müasir texnologiyaların tətbiqi və yeni müəssisələrin yaradılması üçün ixtisaslı mühəndislər, texniklər və digər mütəxəssislər hazırlamaq təhsil sisteminin prioritetləri arasında olmuşdur. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatında modernləşdirmə işləri aparılarkən bu sahədə bilikli və təcrübəli kadrların hazırlanması mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Tikinti sahəsində isə yüksək ixtisaslı mühəndislərin və texniki işçilərin yetişdirilməsi ölkədə infrastrukturun yenilənməsi, yaşayış və sənaye binalarının tikilməsi işlərinin keyfiyyətli həyata keçirilməsinə zəmin yaratmışdır. Nəticədə, ölkənin iqtisadi inkişafı ilə paralel olaraq sosial sahələrdə də islahatlar və yeniliklər həyata keçirilmiş, insanların yaşayış səviyyəsi yüksəlmişdir.

Təhsil sisteminin inkişafı cəmiyyətin maariflənməsində mühüm rol oynayır. Azərbaycanda təhsil sahəsində aparılan islahatlar və genişləndirmələr nəticəsində vətəndaşların bilik səviyyəsi, dünyagörüşü və intellektual potensialı əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bu, öz növbəsində ölkədə mədəniyyətin, incəsənətin və ədəbi-ictimai həyatın inkişafına böyük təkan vermişdir.

Təhsil, həmçinin insanların dünyaya baxışını genişləndirərək sosial ədalət, bərabərlik və vətəndaş məsuliyyəti kimi dəyərlərin formalaşmasına kömək etmişdir. Təhsil vasitəsilə cəmiyyətdə sağlam rəqabət mühiti yaradılmış, innovasiyalara açıq və yaradıcı düşüncə tərzi təşviq olunmuşdur. Bu, milli özünü-

dərk və milli kimliyin möhkəmləndirilməsi prosesinə də müsbət təsir göstərmişdir.

Azərbaycan təhsilinin inkişafında dövlətin rolu həlledici olmuşdur. Dövlət tərəfindən təhsil sisteminə göstərilən geniş-miqyaslı diqqət və investisiyalar, ölkənin Sovet İttifaqı çərçivəsində qabaqcıl təhsil sistemlərindən birinə çevrilməsində əsas faktor olmuşdur. Bu dövrdə təhsil sahəsinə ayrılan maliyyə vəsaitləri tədris müəssisələrinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə, müəllim heyətinin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsinə və yeni təhsil proqramlarının hazırlanmasına yönəldilmişdir.

Dövlət proqramları təhsil müəssisələrinin infrastrukturunun inkişafını, yeni məktəblərin və ali təhsil ocaqlarının açılmasını, təhsil alanların sayının artmasını təmin etmişdir. Həmçinin müəllimlərin və tədqiqatçıların təkmilləşdirilməsi üçün kurslar, seminarlar və təlimlər təşkil edilmiş, onların bilik və bacarıqlarının artırılması prioritet kimi qəbul edilmişdir.

Beləliklə, Azərbaycan təhsilinin inkişafı təkcə elmi-nəzəri biliklərin verilməsi ilə məhdudlaşmayıb, həm də ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına, mədəniyyət və maarif sahələrinə böyük töhfələr vermişdir. Dövlət tərəfindən təhsilə ayrılan diqqət və investisiyalar, bu sahənin müasir standartlar səviyyəsinə çatdırılması, həmçinin cəmiyyətin intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsi Azərbaycanı Sovet İttifaqının qabaqcıl təhsil sistemlərindən birinə çevirmişdir. Bu inkişaf modeli gələcək nəsillərin daha da zəngin və səmərəli təhsil almasına əsas yaratmışdır.

Sual və tapşırıqlar:

1. Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə Azərbaycan SSR-də ali təhsilin inkişafı üçün hansı əsas tədbirlər həyata keçirildi?
2. Ali təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün hansı addımlar atıldı?
3. Heydər Əliyev dövründə hansı ali təhsil müəssisələri əsaslı şəkildə inkişaf etdirildi?
4. Ali təhsilin inkişafının ölkənin sosial-iqtisadi həyatına təsiri necə oldu?
5. Heydər Əliyevin ali təhsil sahəsində apardığı islahatlar Azərbaycan elmi potensialına necə təsir göstərdi?
6. Ali təhsilin inkişafı ilə əlaqədar Heydər Əliyevin strategiyasını şərh edin və onun müasir Azərbaycan üçün nə dərəcədə önəmli olduğunu izah edin.
7. Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə Azərbaycan SSR-də ali təhsilin inkişafına dair əsas qanun və proqramları toplayıb təqdimat hazırlayın.
8. Ali təhsil sahəsində Heydər Əliyevin nailiyyətlərini araşdırın, esse yazın.
9. Heydər Əliyev dövründə ali təhsilin inkişafı ilə bağlı statistik məlumatları toplayaraq nəticələri qrafik və ya diaqram şəklində göstərin.
10. Məşhur Azərbaycan universitetlərinin tarixi və inkişaf mərhələlərini tədqiq edib mövzu ilə əlaqələndirin.

MÖVZU 6. HEYDƏR ƏLİYEVİN GƏNCLƏR SİYASƏTİ

Mövzu üzrə təlim nəticəsi:

MTN 1. 1969-1970-ci illərdə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə azərbaycanlı gənclərin SSRİ-nin müxtəlif ali məktəblərinə göndərilməsi istiqamətində həyata keçirilmiş təşkilati tədbirləri və kvota siyasətini konkret faktlar əsasında araşdırır və tətbiq mexanizmini izah edir.

MTN 2. Respublikadan kənarda təhsil alan azərbaycanlı gənclərin sayındakı artım, seçilən ixtisaslar və coğrafi bölgülər üzərində təhlil aparır, bu siyasətin milli kadr hazırlığına və elmi potensialın yüksəldilməsinə təsirini əsaslandırır.

MTN 3. Bu dövrdə həyata keçirilən "gənclərin ittifaq respublikalarına göndərilməsi" siyasətini ümumiləşdirərək müasir dövr üçün xaricdə təhsil modelinin yerli ehtiyaclara uyğunlaşdırılmış yeni yanaşmalarını formalaşdırır.

MTN 4. Azərbaycanlı gənclərin SSRİ-nin qabaqcıl ali məktəblərində təhsilalma imkanlarının Heydər Əliyev tərəfindən genişləndirilməsinin milli elita və idarəçilik korpusunun formalaşmasına təsirini tarixi və strateji baxımdan obyektiv şəkildə dəyərləndirir.

Azərbaycanın müasir tarixində 1969-1970-ci illər mühüm dönüş nöqtələrindən biri hesab olunur. Bu dövr respublikada siyasi, iqtisadi və mədəni həyatın canlandığı, milli şüurun yüksəldiyi, dövlət idarəçiliyində yeni yanaşmaların tətbiq olunduğu mərhələ idi. Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinə gəlişi ilə ölkə inkişafın yeni istiqamətinə qədəm qoydu.

Bu inkişafın əsas dayağını gənclərin gələcək taleyinə xüsusi diqqət təşkil edirdi. Heydər Əliyev yaxşı anlayırdı ki, ölkənin sosial-iqtisadi və mədəni tərəqqisinin başlıca hərəkətverici qüvvəsi savadlı, bilikli və müasir düşüncəli gənclərdir. Ona görə də bu illərdə gənclərin təhsil, sosial və mədəni sahələrdə hərtərəfli inkişafına yönəlmiş tədbirlər dövlət siyasətinin prioritetinə çevrildi.

Xüsusilə 1969-1970-ci illərdə həyata keçirilən ən mühüm addımlardan biri azərbaycanlı gənclərin ittifaqın qabaqcıl şəhərlərində və nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almasına şərait yaradılması oldu. Moskva, Leninqrad (indiki Sankt-Peterburq), Kiyev, Minsk və digər şəhərlərdə yerləşən aparıcı ali təhsil müəssisələrinə göndərilən azərbaycanlı tələbələr yalnız peşəkar ixtisas biliklərinə yiyələnmir, həm də yeni dünyagörüş, idarəçilik təcrübəsi və müasir elmi texnologiyaları öyrənirdilər. Bu, gələcəkdə onların respublikaya qayıdaraq müxtəlif sahələrdə peşəkar fəaliyyət göstərməsinə, kadr potensialının güclənməsinə mühüm töhfə verdi. Bununla yanaşı, həmin dövrdə respublikanın daxili təhsil müəssisələrində də yeni ixtisaslar açılır, pedaqoji kadrların hazırlanmasına diqqət artırılırdı. Beləliklə, xaricdə oxuyan gənclərlə yanaşı, ölkə daxilində də savadlı və müasir tələblərə cavab verən mütəxəssislərin formalaşması təmin edilirdi.

Ümumilikdə, 1969-1970-ci illər Azərbaycanda gənclərə yönəlik dövlət siyasətinin əsaslarının qoyulduğu və bu siyasətin sonrakı onilliklərdə öz müsbət nəticələrini verdiyi bir dövr kimi xarakterizə oluna bilər. Bu illərdə atılan strateji addımlar təhsilin inkişafında, milli kadrların hazırlanmasında və intellektual potensialın formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

I. Tarixi-siyasi kontekst: Azərbaycan 1969-1970-ci illərdə

1960-cı illərin sonları Azərbaycan üçün iqtisadi və mədəni baxımdan mürəkkəb dövr idi. Sovet İttifaqının planlı iqtisadiyyat modelində respublikanın mövqeyi müəyyən qədər məhdudlaşdırılmışdı və milli kimlik və mədəniyyət zəifləməkdə idi. Eyni zamanda, peşəkar kadr çatışmazlığı ciddi problemlər yaradırdı. Bu şəraitdə Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə gəlməsi azərbaycanlıların milli hüquqlarının qorunması və sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi üçün əsaslı dəyişikliklərə yol açdı.

Heydər Əliyev uzaqgörən siyasətçi olaraq gənclərin inkişafına xüsusi önəm verdi. Onun əsas məqsədi gənc nəslin vətənə bağlı, yüksək intellektual səviyyəli, ideoloji baxımdan möhkəm və milli-mənəvi dəyərlərə sadiq bir şəkildə yetişməsini təmin etmək idi. O, gənclərin yüksək səviyyəli təhsil almasını ölkənin gələcəyi üçün həlledici hesab edirdi. 1969-1970-ci illərdə aparılan tədbirlər məhz bu məqsədə xidmət edirdi.

II. Gənclərin respublikadan kənarda təhsili: sistemli yanaşma və geniş imkanlar

1969-1970-ci illərdə gənclərin təhsili sahəsində əsas yenilik ondan ibarət idi ki, respublikanın ən istedadlı və perspektivli gəncləri SSRİ-nin aparıcı universitetlərinə göndərilməyə başladı. Moskva Dövlət Universiteti, Sankt-Peterburq (Leninqrad), Kiyev, Xarkov, Minsk kimi şəhərlərdə yerləşən qabaqcıl təhsil ocaqları müxtəlif ixtisaslar üzrə azərbaycanlı tələbələrə geniş imkanlar yaratdı.

Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1970-ci ildə 1500-dən artıq gənc belə qayğı ilə əhatə olundu. Bu, təkcə kadr hazırlığı deyil, həm də milli inkişafın strateji komponenti idi. Bu gənclər təhsilini başa vurub vətənə qayıtdıqdan sonra ölkənin iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində – sənaye, kənd təsərrüfatı, elmi-

tədqiqat müəssisələri, təhsil və idarəetmə strukturlarında önəmli vəzifələrdə çalışdılar. Bu dövrdə hər il orta hesabla 800 tələbənin təhsil üçün xarici şəhərlərə göndərilməsi gənclərin peşəkar səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət edirdi. Təhsil aldıqdan sonra onlar yalnız texniki və nəzəri biliklərlə kifayətlənməyib, həm də milli ruhu, vətənpərvərlik duyğusunu inkişaf etdirmiş, ölkənin sosial-siyasi həyatında fəal iştirak etməyə hazır olmuşdular.

III. Ümummilli lider Heydər Əliyevin gənclər siyasətinin ideoloji əsasları

Heydər Əliyev gənclər siyasətinə insan kapitalı və milli ideologiyanın iki əsas sütunu kimi yanaşırdı. Onun fikrincə, ölkənin inkişafı üçün gənc nəsli həm intellektual səviyyəcə yüksək olmalı, həm də milli mənəviyyat və dövlətçilik prinsiplərinə sadiq qalmalıdır. “Azərbaycanın gələcəyi gənclərin əlindədir”- deyə Ulu Öndər daim vurğulayırdı.

Bu siyasət gənclərin vətənpərvərliyinin, dövlətə sədaqətinin və sosial məsuliyyətinin formalaşmasına yönəlmişdi. Həmçinin, sovet sosializminin ideoloji bazasında milli dəyərlərin qorunması və inkişaf etdirilməsi Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi gənclər siyasətinin mühüm elementlərindən idi.

Məhz bu yanaşmanın nəticəsidir ki, 1970-ci illərdən başlayaraq Azərbaycanda gənclər müxtəlif sahələrdə - həm texniki, həm humanitar, həm də elmi sahələrdə yüksək nəticələr göstərdilər.

IV. Dövlət qurumlarının yaradılması və gənclər siyasətinin sistemləşdirilməsi

Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti müstəqillik dövründə də uğurla davam etdirildi. 1994-cü ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə Gənclər və İdman Nazirliyi yara-

dıldı. Bu qurum gənclərin sosial, mədəni və idman sahələrində inkişafını təşkil etdi, dövlətin gənclər siyasətinin əsasını qoydu.

1995-ci ildə yaradılan Gənclər Təşkilatlarının Milli Şurası və 1996-cı ildə keçirilən Azərbaycan Gənclərinin I Forumu gənclər siyasətinin yeni mərhələsini açdı. Bu tədbirlərdə gənclərin sosial problemlərinin həlli, onların idarəçilikdə və ictimai həyatda aktiv iştirakının təmin olunması məsələləri müzakirə edildi. Gənclərin hüquqları, təhsili, məşğulluğu, mənəvi inkişafı dövlət siyasətinin prioritet sahələri kimi müəyyən edildi.

Bu dövrdən başlayaraq "Dövlət gənclər siyasəti haqqında" qanun, "Bədən tərbiyəsi və idman haqqında" qanun və digər proqramlar qəbul edilərək ölkədə gənclərin hərtərəfli inkişafı üçün qanunvericilik bazası yaradıldı.

V. Gənclərin idman sahəsində uğurları və fiziki inkişafın təşviqi

Heydər Əliyevin gənclər siyasətində idmanın rolu xüsusi idi. Onun fikrincə, sağlam bədən sağlam ruhun əsasıdır. Bu səbəbdən idmanın genişləndirilməsi, gənclərin fiziki inkişafı dövlət siyasətində prioritet kimi qəbul edildi.

Bu siyasət hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən də uğurla davam etdirilir. Azərbaycanda gənc idmançılar beynəlxalq səviyyədə uğurlar qazanır, olimpiya, dünya və Avropa çempionatlarında ölkəmizi layiqincə təmsil edirlər. Məsələn, XXX London Yay Olimpiya Oyunlarında Azərbaycan 200 ölkə arasında 30-cu yeri tutdu, IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarında isə 162 medal qazandı. Bu uğurlar gənclər arasında idman ruhunun güclənməsinə və milli qürurun yüksəlməsinə səbəb olur.

VI. Gənclər siyasətinin müasir dövrdə inkişafı və gələcək perspektivlər

Müasir Azərbaycanda dövlət gənclər siyasətinin inkişafı prioritet istiqamətlərdən biridir. Bu sahədə geniş proqramlar

hazırlanaraq həyata keçirilir və gənclərin təhsildə, idarəetmədə, elm, innovasiya və mədəniyyət sahələrində fəal iştirakına şərait yaradılır. Prezident İlham Əliyev gənclərlə görüşlərində onların təklif və təşəbbüslərini diqqətlə dinləyir, onların qarşılaşdığı real problemlərin həllinə dövlət səviyyəsində dəstək göstərir.

Bugünki Azərbaycan gəncliyi intellektual, mənəvi və ideoloji baxımdan yetkin, həmçinin yaradıcı və innovativ qüvvə kimi formalaşır. Onlar yalnız ölkənin gələcəyinin təminatçısı deyil, həm də beynəlxalq səviyyədə nüfuz qazanmış, öz potensialı ilə seçilən bir nəsildir. Bu proses ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı, elmi tərəqqi və mədəniyyət sahəsində innovativ həllərin tətbiqinə mühüm töhfə verir.

1969-1970-ci illərdə azərbaycanlı gənclərin respublikadan kənarda təhsili sahəsində görülən işlər ümummilli lider Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasətinin nəticəsi olmuş və gənclərin intellektual, mənəvi və ideoloji inkişafında həlledici rol oynamışdır. Bu siyasət Azərbaycanın sosial-iqtisadi, mədəni və siyasi həyatının bütün sahələrində yeni mərhələ açmış, gənclərin potensialının səmərəli formalaşmasına zəmin yaratmışdır.

Ulu Öndərin qoyduğu təməl üzərində aparılan dövlət gənclər siyasəti hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Azərbaycan gəncləri milli inkişafın aparıcı qüvvəsi kimi özlərini təsdiq edir, təhsildə, elmdə, innovasiyalarda və sosial həyatın müxtəlif sahələrində fəal iştirak edirlər. Gənclərin təhsili, fiziki sağlamlığı, mənəvi və ideoloji inkişafı gələcəkdə Azərbaycanın müstəqilliyinin, rifahının və gücünün təminatı olacaq, dövlətin strateji məqsədlərinə nail olunmasına xidmət edəcəkdir.

Sual və tapşırıqlar:

1. Heydər Əliyevin 1969-1970-ci illərdə azərbaycanlı gənclərin respublikadan kənarda təhsil alması ilə bağlı siyasətinin əsas məqsədi nə idi?
2. Azərbaycan gənclərinin Sovet İttifaqının aparıcı ali məktəblərində təhsili respublikanın inkişafına necə təsir göstərirdi?
3. 1970-ci illərdə azərbaycanlı gənclərin təhsili sahəsində həyata keçirilən tədbirlər içərisində ən mühüm təşəbbüs hansıdır və bu təşəbbüsün əhəmiyyəti nə ilə izah olunur?
4. Heydər Əliyevin gənclər siyasətində hansı ideoloji və milli dəyərlər önəm daşıyırdı?
5. 1994-cü ildə Gənclər və İdman Nazirliyinin yaradılmasının gənclər siyasətinə təsirlərini izah edin.
6. Azərbaycanda gənclərin təhsili və idman sahəsindəki uğurların ümumi sosial və mədəni əhəmiyyəti nədir?
7. Azərbaycan gənclərinin xaricdə təhsil alması müstəqillik dövründə ölkənin elmi və texniki potensialının artmasına necə təsir göstərdi?
8. Heydər Əliyevin gənclər siyasətini müasir dövrdə Prezident İlham Əliyevin siyasəti ilə müqayisə edin. Nə kimi oxşarlıqlar və fərqliliklər mövcuddur?
9. Azərbaycan gənclərinin beynəlxalq idman arenalarında qazandığı uğurlar gənclərin mənəvi-psixoloji inkişafına necə təsir edir?
10. Sovet dönəmində gənclərin təhsili ilə bağlı görülən tədbirlərin müsbət və mənfi cəhətlərini müzakirə edin.
11. Azərbaycan gənclərinin 1969-1970-ci illərdə xaricdə təhsil almaları ilə bağlı tarixi faktları istifadə edərək, 1-2

səhifəlik məqalə yazın. Məqalədə bu təhsilin ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına təsirlərini vurğulayın.

12. Heydər Əliyevin gənclər siyasəti haqqında qısa təqdimat hazırlayın və onu təqdim edin. Təqdimatda gənclərin təhsili, mənəvi-ideoloji inkişafı və idman sahəsindəki nailiyyətlərini şərh edin.
13. Müasir Azərbaycan gənclərinin ölkənin inkişafındakı rolunu qiymətləndirən esse yazın. Əsaslandırmada Heydər Əliyevin və Prezident İlham Əliyevin gənclər siyasətini nəzərə alın.
14. Gənclər üçün idman və sağlam həyat tərzinin əhəmiyyəti barədə müzakirə aparın. Öz fikrinizi əsaslandıraraq 5 dəqiqəlik çıxış hazırlayın.
15. Azərbaycanın müxtəlif regionlarından olan gənclərin təhsili üçün dövlət tərəfindən görülən tədbirləri araşdırın və hesabat hazırlayın. Bu hesabatda 1969-1970-ci illərdə başlayan proseslə müasir dövrü müqayisə edin.
16. Azərbaycan gənclərinin xaricdə təhsili ilə bağlı konkret bir şəxs (məsələn, tanınmış alim, dövlət xadimi və ya idmançı) haqqında qısa bioqrafiya hazırlayın və onun gənclər siyasətindəki rolunu qiymətləndirin.

MÖVZU 7. HEYDƏR ƏLİYEVİN HƏRBİ TƏHSİLƏ QAYĞISI

Mövzu üzrə təlim nəticəsi:

MTN 1. Heydər Əliyevin hərbi təhsilin inkişafı sahəsində həyata keçirdiyi tədbirləri (məsələn, C.Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin yaradılması, hərbi ixtisasların təşviqi və kadr hazırlığı) konkret nümunələr əsasında araşdırır və onların tətbiq formasını izah edir.

MTN 2. Heydər Əliyevin hərbi təhsilə dair siyasətini SSRİ dövrü və müstəqillik dövrü kontekstində təhlil edir, bu siyasətin milli ordu quruculuğuna və gənclərin vətənpərvərlik ruhunda yetişdirilməsinə təsirini əsaslandırır.

MTN 3. Heydər Əliyevin hərbi təhsilə dair yanaşmalarını ümumiləşdirərək, müasir dövrdə milli təhlükəsizlik və peşəkar ordu formalaşdırılması baxımından yeni hərbi təhsil modelləri və strategiyalarını formalaşdırır.

MTN 4. Heydər Əliyevin hərbi təhsilə göstərdiyi qayğının ölkənin müdafiə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsində, zabit heyətinin hazırlanmasında və milli təhlükəsizlik strategiyasında oynadığı rolu kompleks şəkildə qiymətləndirir.

Azərbaycanın təhsil sistemi əsrlər boyu müxtəlif siyasi, iqtisadi və sosial şəraitdən keçərək inkişaf etmişdir. Bu inkişaf prosesində hərbi təhsil xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Hərbi kadr potensialının yetişdirilməsi yalnız ölkənin müstəqilliyi üçün deyil, həm də dövlət təhlükəsizliyinin təminatı baxımından mühüm rol oynamışdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanın hərbi təhsilinə verdiyi diqqət və qayğı ilə yanaşı, milli kadrların formalaşması istiqamətində sistemli və məqsədyönlü islahatların əsasını qoy-

muşdur. Burada Heydər Əliyevin hərbi təhsilə göstərdiyi diqqət tarixi kontekstdə analiz ediləcək, onun Sovet dövründə və müstəqillik sonrası fəaliyyətləri əsasında əldə olunan nəticələr təhlil olunacaq.

Azərbaycan təhsilinin inkişaf mərhələləri

Azərbaycan təhsilinin tarixi inkişafı dörd əsas mərhələyə bölünür:

- **I mərhələ (1969-1982)** – Azərbaycan təhsilinin yüksəlişi,
- **II mərhələ (1982-1987)** – təhsildə müəyyən durğunluq və problemlər,
- **III mərhələ (1988-1993)** – ağır depressiya illəri,
- **IV mərhələ (1993-cü ilin iyunundan müasir dövrə qədər)** – təhsilin yenidən qurulması və inkişafı.

Bu mərhələlər yalnız ümumi təhsilin deyil, hərbi təhsilin də inkişaf dinamikasını əks etdirir. Xüsusilə I və IV mərhələlərdə hərbi təhsil sahəsində həyata keçirilən islahatlar və Heydər Əliyevin siyasəti əhəmiyyətli dönüş nöqtələri yaratmışdır.

Hərbi təhsilin tarixi konteksti:

Çar Rusiyası dövründə Qafqaz və Orta Asiyanın müsəlman xalqları, o cümlədən azərbaycanlılar orduda xidmətə cəlb edilmirdi. Hərbi xidmət əsasən bəylər və mülkədar ailələrinin könüllü razılığı əsasında həyata keçirilirdi. Bu siyasət Sovet İttifaqı qurulduqdan sonra da uzun müddət davam etdi.

1938-ci ildən sonra azərbaycanlılar ümumi hərbi xidmətə cəlb olunmağa başladı. Lakin onlar, əsasən xüsusi hərbi bilik və hazırlıq tələb etməyən vəzifələrə göndərilirdi. Bu vəziyyət hərbi təhsilin inkişafı və milli kadrların hazırlanması sahəsində ciddi maneələr yaradırdı.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə hərbi təhsilin modernləşdirilməsi, milli kadrlara əsaslanan ixtisaslı təlim

sisteminin yaradılması və orduda yüksək hazırlıqlı peşəkar kadrların formalaşdırılması istiqamətində ciddi addımlar atıldı. Bu siyasət Azərbaycanın müdafiə qabiliyyətinin və dövlət təhlükəsizliyinin təminatında mühüm rol oynadı.

İkinci Dünya Müharibəsi dövründə isə Sovet İttifaqının canlı qüvvəyə olan tələbatı səbəbindən azərbaycanlılar ön cəbhələrə göndərildi.

Heydər Əliyev hakimiyyətdə olduğu illərdə Sovet ordusunda azərbaycanlı zabitlərin yüksək vəzifələrə irəli çəkilməsi məsələsinə diqqət yetirirdi. O, azərbaycanlı zabitlərin karyera inkişafını daim izləyir, onların yüksək vəzifələrə təyinatında fəal iştirak edirdi. Bu fəaliyyət nəticəsində bir sıra azərbaycanlı zabitlər və generallar yüksək məsuliyyətli vəzifələrə təyin edildi.

Heydər Əliyev öz xatirələrində bildirirdi ki, həmin dövrdə Azərbaycan zabit kadrlarının yetişdirilməsi məsələsi onun üçün prioritet idi və o, zabitlərin irəli çəkilməsinə şərait yaratmağa çalışırdı. Bu təşəbbüslər Azərbaycanın hərbi kadr potensialının formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynadı və gələcək üçün möhkəm baza yaratdı.

Sovet dövründə Bakıda iki əsas ali hərbi məktəb fəaliyyət göstərirdi: Bakı Ali Ümumqoşun Komandirləri Məktəbi və Bakı Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbi. Bu məktəblər SSRİ miqyasında seçilən təhsil ocaqları idi və İttifaqın müxtəlif şəhərlərindən kursantlar burada təhsil alırdılar. Xarici ölkələrdən də Bakı Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbinə kursantlar gəlirdi, lakin azərbaycanlıların sayı son dərəcə az idi. XX əsrin 70-ci illərində bu məktəblərə qəbul olunan kursantların içində azərbaycanlıların sayı çox aşağı olmuşdu: Bakı Ali Ümumqoşun Komandirləri Məktəbində 300 qəbuldan yalnız 10-15 nəfəri, Bakı Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbində isə 1-2 nəfəri azərbaycanlı idi.

Heydər Əliyev bu vəziyyətin iki səbəbini vurğulayırdı: bir tərəfdən Sovet hakimiyyətinin siyasəti azərbaycanlıların yüksək hərbi vəzifələrə yüksəlməsini istəmirdi, digər tərəfdən isə azərbaycanlı gənclərin hərbi peşəyə soyuq münasibəti mövcud idi. Bu mənzərənin dəyişdirilməsi üçün Heydər Əliyev qətiyyətlə mübarizə aparmağa başladı.

O, ilk növbədə Bakı Ali Ümumqoşun Komandirləri Məktəbinin rəhbərliyinə yüksək rütbəli azərbaycanlı kadrların gətirilməsini təmin etdi və məktəbə qəbul olunan azərbaycanlıların sayının artırılması üçün geniş təşəbbüslər göstərdi. Nəticədə, bu ali məktəbə daxil olan azərbaycanlıların sayı xeyli artdı.

Daha sonra Heydər Əliyev Sovet İttifaqı səviyyəsində olan ali hərbi məktəblərə gənclərin göndərilməsini də artırdı. 1970-ci illərin sonlarında Azərbaycandan illik 800-900 nəfər gənc İttifaqın 45-dən artıq ali hərbi məktəbinə göndərilirdi. Bu isə Azərbaycan gənclərinin hərbi peşəyə cəlb olunmasında böyük uğur hesab edilirdi.

Heydər Əliyev, eyni zamanda ali hərbi təhsilin bazasını daha da gücləndirmək məqsədilə xüsusi hərbi təyinatlı orta internat məktəbinin yaradılmasının vacibliyini hiss etmişdi. Bu məktəb azərbaycanlı gənclərə rus dilini mükəmməl öyrənmək, ilkin hərbi biliklərə yiyələnmək və ali hərbi məktəblərə rahat qəbul olmaq imkanı verəcəkdi. Bu təşəbbüs Maarif Nazirliyinə verilmiş və Moskvanın müdaxiləsinin qarşısını almaq üçün sənədləşdirilmişdi.

1971-ci ildə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Bürosunun qərarı ilə Bakı şəhəri, Zığ qəsəbəsində 2 nömrəli 8 illik internat məktəbinin bazasında Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Lisey yaradıldı. Bu hadisə Azərbaycan hərbi təhsili tarixində mühüm dönüş nöqtəsi hesab olunur. Liseyin açılması ilə ilk dəfə Azərbaycanda hərbi kadrların sistemli və

planlı şəkildə hazırlanması prosesi başladı, bu isə milli müdafiə qabiliyyətinin gücləndirilməsinə əsaslı töhfə verdi.

1998-ci ilin martında liseyin Naxçıvan filialı açıldı və daha sonra bu filial Heydər Əliyevin adı ilə adlandırıldı. Bu addım onun hərbi təhsilə göstərdiyi diqqətin, qayğının və uzunmüddətli siyasətin birbaşa nəticəsi kimi qiymətləndirilir.

Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkənin müdafiə sisteminin formalaşdırılması zərurəti yarandı. Həmin il Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi yaradıldı və milli müdafiə institutlarının təşkili istiqamətində ilkin addımlar atıldı. Lakin, Silahlı Qüvvələrin strukturunun sistemli şəkildə yenidən qurulması prosesi sonrakı mərhələdə, xüsusilə 1993-cü ildən sonra həyata keçirilməyə başlandı.

1993-cü ilin iyununda Heydər Əliyevin Bakıya qayıdaraq Azərbaycan prezidenti seçilməsi ilə ölkənin Silahlı Qüvvələrinin yenidən qurulması prioritet məsələlərdən biri oldu. 1990-cı illərin sonu və 2000-ci illərin əvvəllərində hərbi təhsilin modernləşdirilməsi istiqamətində geniş proqramlar həyata keçirildi. Bu proqramlar həm hərbi liseylərin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsini, həm də hərbi kadrların peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsini nəzərdə tuturdu.

Beləliklə, Heydər Əliyevin hərbi təhsilə göstərdiyi diqqət və sistemli siyasət Azərbaycanın müdafiə potensialının möhkəmləndirilməsində və peşəkar kadr hazırlığında həlledici rol oynamışdır.

1998-ci ilin martında “Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında” sərəncam imzalandı. Bu sənəd təhsil sektorunun bütün sahələrində, o cümlədən hərbi təhsildə islahatların başlanğıcını qoydu.

Heydər Əliyevin siyasi varisi, hazırkı prezident İlham Əliyev hərbi təhsilin inkişafını şərəflə davam etdirir. 1997-2001-ci illərdə Silahlı Qüvvələrin Hərbi Akademiyası, zabitlərin təkmilləşdirilməsi kursları, zabit kadrların yetişdirilməsi məktəbi və digər hərbi təhsil müəssisələri yaradıldı.

Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin Naxçıvan filialının açılması, Azərbaycan Tibb Universitetinin Hərbi Tibb Fakültəsinin fəaliyyətə başlaması kimi mühüm hadisələr Silahlı Qüvvələrin peşəkar, savadlı və vətənpərvər zabitlərlə təmin olunmasına imkan yaratdı.

Naxçıvan şəhərində fəaliyyət göstərən və Ümummilli lider Heydər Əliyevin adını daşıyan Hərbi Lisey və 2004-cü ildə yaradılan Ali Hərbi Məktəb Azərbaycanın hərbi təhsil sisteminin əsas dayaqları hesab olunur və milli müdafiə qabiliyyətinin gücləndirilməsində aparıcı rol oynayırlar.

Heydər Əliyevin hərbi təhsilə göstərdiyi qayğı və diqqət, ölkənin hərbi kadr potensialının formalaşması və milli ordunun peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi baxımından əvəzsiz əhəmiyyət kəsb edir. Onun sovet dövründə və müstəqillik illərində atdığı addımlar nəticəsində Azərbaycan hərbi təhsili sahəsində ciddi uğurlar əldə edilmiş, hərbi kadrların hazırlanması sistemli və planlı şəkildə təşkil olunmuşdur.

Ümummilli liderin yaratdığı baza müasir dövrdə də inkişaf etdirilir və gələcək nəsillərə təhvil verilir. Bu təhsil müəssisələri Azərbaycan hərbi təhsilinin modernləşdirilməsi, ordunun peşəkar kadrlarla təmin edilməsi və dövlətin müdafiə qabiliyyətinin gücləndirilməsi üçün strateji əhəmiyyət daşıyır. Beləliklə, Heydər Əliyevin hərbi təhsilə verdiyi töhfələr təkcə tarixi bir fakt deyil, eyni zamanda Azərbaycanın müstəqilliyinin və təhlükəsizliyinin təminatında davamlı təsir göstərən amil kimi yaşayır.

Hərbi təhsil sistemində yaradılan yüksək nizam-intizam gənclərimizdə vətənpərvərlik ruhunun formalaşdırılmasında xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu yanaşma orduda vahid komandanlıq və peşəkar idarəetmə mədəniyyətinin yaranmasına şərait yaratdı. Nəticədə sonrakı illərdə formalaşmış peşəkar zabit kamandası Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin döyüş qabiliyyətinin yüksəlməsində mühüm rol oynadı. Məhz bu potensial sayəsində Qarabağın işğaldan azad olunması prosesində ordunun əməliyyat imkanları əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirildi. Beləliklə, Heydər Əliyev dövründə hərbi təhsilin inkişafı gələcək hərbi uğurların strateji əsasını təşkil etdi.

Sual və tapşırıqlar:

1. Çar Rusiyası və Sovet İttifaqı dövründə azərbaycanlıların orduya cəlb olunması necə təşkil olunurdu?
2. Azərbaycan təhsilinin hansı mərhələləri Heydər Əliyevin fəaliyyət dövrünə təsadüf edir? Hər mərhələni qısa izah edin.
3. Heydər Əliyevin Sovet ordusunda azərbaycanlı zabitlərin yüksək vəzifələrə irəli çəkilməsi istiqamətində gördüyü tədbirləri izah edin.
4. Bakı Ali Ümumqoşun Komandirləri Məktəbi və Bakı Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbində azərbaycanlı kursantların sayı ilə bağlı vəziyyəti izah et. Daha sonra bu vəziyyətin yaxşılaşdırılması məqsədilə Heydər Əliyevin hansı tədbirləri gördüyünü qeyd et. Cavabında konkret tədbirlər və onların nəticələrini əsaslandırın.
5. Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin yaradılmasının önəmini izah et və bu prosesdə Heydər Əliyevin rolunu göstər.

6. 1991-ci ildən sonra Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycanın hərbi quruculuğuna verdiyi töhfələri araşdırın.
7. Heydər Əliyevin hərbi təhsilə göstərdiyi diqqətin müasir dövrdə davam etdirilməsi məqsədilə həyata keçirilən tədbirləri araşdırın.
8. Heydər Əliyevin hərbi təhsilə qayğısının Azərbaycanın müstəqilliyi və təhlükəsizliyi baxımından əhəmiyyətini şərh edin.
9. Təsvir olunan mərhələlərdən birini seçin və həmin mərhələdə Azərbaycan hərbi təhsilinin inkişafında yaranan problemləri və əldə olunan uğurları 1 səhifə həcmində yazın.
10. Heydər Əliyevin hərbi təhsilə göstərdiyi qayğını nümunələrlə izah edən təqdimat (PowerPoint və ya digər proqramda) hazırlayın.
11. Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin yaradılmasının Azərbaycan üçün əhəmiyyətini araşdıran esse yazın. (minimum 500 söz)
12. Heydər Əliyevin Sovet dövründə azərbaycanlı zabitlərin yüksəlməsi üçün gördüyü işləri müqayisəli təhlil edin. Bu təhlildə Sovet hakimiyyətinin siyasətinin və Heydər Əliyevin fəaliyyətinin əhəmiyyətini əsaslandırın.
13. Azərbaycanın müstəqillik dövründə hərbi təhsil sisteminin formalaşması və inkişafını Heydər Əliyevin rəhbərliyi kontekstində təhlil edin.
14. Mətndə qeyd olunan nizam-intizam, vətənpərvərlik ruhu və peşəkar zabit korpusunun formalaşması proseslərini araşdır. Bu elementlərin Qarabağın işğaldan azad olunmasında rolu haqqında qısa esse yazın.

MÖVZU 8. HEYDƏR ƏLİYEVİN TİBBİ TƏHSİLİN İNKİŞAFINDA ROLU

Mövzu üzrə təlim nəticəsi:

MTN 1. Heydər Əliyevin SSRİ dövründə və müstəqillik illərində tibbi təhsilin inkişafı ilə bağlı qəbul etdiyi qərarları (tibb ali məktəblərinin və tibbi təhsil müəssisələrinin genişləndirilməsi, tibb kadrlarının hazırlanması, ixtisasartırma və rezidentura sisteminin təşkili və s.) konkret nümunələr əsasında araşdırır və onların icra mexanizmini izah edir.

MTN 2. Heydər Əliyevin tibbi təhsil sahəsində apardığı siyasəti kadr potensialının gücləndirilməsi, tibbi bilik və bacarıqların müasirləşdirilməsi, eləcə də səhiyyə sisteminin tələblərinə uyğun ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması baxımından təhlil edir.

MTN 3. Heydər Əliyevin tibbi təhsilə dair yanaşmalarını ümumiləşdirərək, bu prinsiplər əsasında müasir tibbi təhsil sisteminin inkişafı üçün yeni konseptual model və strategiyalar hazırlayır.

MTN 4. Heydər Əliyevin tibbi təhsil siyasətinin səhiyyə kadrlarının keyfiyyətinə, tibbi xidmətin səmərəliliyinə və ölkənin səhiyyə potensialının formalaşmasına təsirini tarixi və funksional baxımdan obyektiv şəkildə qiymətləndirir.

Müasir tibb təhsili Azərbaycanda 1919-cu ildən formalaşmağa başlamışdır. İlk mərhələdə, yəni 1930-cu ilə qədər, tibb təhsili Bakı Dövlət Universitetinin tibb fakültəsi çərçivəsində aparılırdı. Lakin həmin dövrdə tibb təhsili yalnız rus dilində aparılırdı və milli kadrların hazırlanmasına kifayət qədər diqqət

yetirilmirdi. Bu səbəbdən tibb sahəsində ciddi irəliləyişlər müşahidə olunmurdu və Azərbaycan gənclərinin böyük əksəriyyətinin bu ali təhsil sistemindən kənarda qalırdı. 1930-cu il 9 may tarixində Bakı Dövlət Universitetinin tibb fakültəsi əsasında müstəqil ali təhsil müəssisəsi - Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutu yaradıldı. Yeni ali təhsil müəssisəsinin rəhbərliyinə azərbaycanlı alimlər gətirildi və milli kadrların hazırlanması üçün əlverişli şərait yaradıldı. Bundan sonra Azərbaycan dilində tədrisə başlanması ölkənin müxtəlif regionlarından gələn gənclərin institutda təhsil almasına imkan verdi. Lakin dərsliklərin azlığı və maddi-texniki bazanın zəif olması təhsil prosesində çətinliklər yaratmaqda davam edirdi.

1930-cu illərin əvvəlində institutun rəhbərliyinə professor Əziz Əliyev gətirildikdən sonra problemlərin həllinə ciddi başlanıldı və bir sıra islahatlar həyata keçirildi. 1930-cu ildə institutda çalışan 24 professordan yalnız biri azərbaycanlı idisə, 1940-cı ilə qədər bu göstərici əhəmiyyətli dərəcədə artaraq 40 professorun yarısı milli kadrlar tərəfindən təşkil edildi. Bu inkişaf milli tibb kadrlarının sayının və keyfiyyətinin yüksəlməsinə imkan yaratdı. Azərbaycan üçün 1969-cu il səhiyyə və tibb təhsili sahəsində ciddi irəliləyişlərin başlanğıcı oldu. Həmin ildə Azərbaycanın siyasi rəhbərliyinə gələn ümummilli lider Heydər Əliyev ölkənin səhiyyə və tibb təhsilində fundamental yeniliklər həyata keçirdi. Onun rəhbərliyi altında tibb sahəsinin maddi-texniki bazası möhkəmləndirildi, həkim və səhiyyə işçilərinə xüsusi diqqət göstərildi.

Heydər Əliyevin uzaqgörən strategiyası nəticəsində ölkədə ardıcıl olaraq yeni xəstəxanalar, poliklinikalar, elmi-tədqiqat institutları və müalicə-diaqnostika mərkəzləri yaradıldı. Bu müəssisələr tibb elminin inkişafına, tibb təhsilinin keyfiyyətinin yüksəlməsinə və ölkədə səhiyyənin müasir səviyyəyə çatdırıl-

masına mühüm təkan verdi. Beləliklə, 1969-cu ildən sonra Azərbaycan tibb təhsili yalnız kadr hazırlığı baxımından deyil, həm də elmi-texniki və sosial təminat baxımından yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin xüsusi səyi və təşəbbüsü ilə ölkəmizdə həmin dövrdə mühüm beynəlxalq tədbirlər, konfranslar, simpoziumlar və qurultaylar keçirilmişdir. Bu tədbirlər Azərbaycan tibb elminin beynəlxalq arenaya inteqrasiya prosesini sürətləndirmiş və ölkəmizin səhiyyə sahəsinin dünya miqyasında tanınmasına geniş imkanlar açmışdır. XX əsrin 60-cı illərinin sonlarından başlayaraq, 70-ci illərin əvvəllərində Bakıda təşkil olunan beynəlxalq tibb konqresləri və simpoziumlar Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilmiş və bu tədbirlər Azərbaycan səhiyyəsinin, həmçinin tibb elmi və tibb təhsilinin beynəlxalq səviyyədə mövqeyinin möhkəmlənməsinə zəmin yaratmışdır. Ümummilli liderin uzaqgörən siyasəti sayəsində, o dövrədək Azərbaycan səhiyyə işçilərinin və tibb elmi nümayəndələrinin arzuladığı, lakin maddi-texniki və təşkilati problemlər səbəbindən reallaşdıra bilmədikləri bir çox işlər uğurla həyata keçirilmişdir. Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan səhiyyəsi, tibb elmi və tibb təhsili sistemi XX əsrin ikinci yarısı və XXI əsrin əvvəllərində, təxminən 35 il ərzində davamlı inkişaf yoluna daxil olmuşdur. Bu dövr ərzində səhiyyə sahəsində aparılan sistemli islahatlar və qurulan möhkəm əsaslar ölkəmizin tibb sistemini hazırki yüksək səviyyəyə çıxarmışdır. XX əsrin 70-80-ci illərində aparılan ciddi islahatlar nəticəsində Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutu keçmiş Sovetlər İttifaqı daxilində öz nüfuzunu əhəmiyyətli dərəcədə artırmış və ölkəmizin tibb təhsili sistemi həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından tanınmağa başlamışdır. Bu dövr Azərbaycan tibb təhsilinin inkişafında dönüş nöqtəsi kimi qiymətləndirilir, çünki hə-

min dövrdə institutu sovet məkanında seçilən və nümunəvi ali təhsil müəssisələrindən birinə çevirmişdir.

XX əsrin 70-ci illərində Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunda tibb elminin tədrisində, xüsusilə diplomaqədər və diplomdansonrakı mərhələlərdə keyfiyyətin artırılması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Bu dövrdə tələbələrin və məzunların peşə hazırlığının təkmilləşdirilməsi, eləcə də instituta qəbul olan abituriyentlərin seçimində keyfiyyətin yüksəldilməsi məqsədilə internatura kursları, hazırlıq şöbələri, istehsalat təcrübəsi dekanlığı kimi əlavə struktur bölmələr yaradılmışdır. Bu yeniliklər tibb təhsilinin hərtərəfli inkişafına zəmin yaratmış və tədris prosesinin daha sistemli və səmərəli aparılmasına imkan vermişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyev isə ölkənin səhiyyə sisteminin bütün sahələrində olduğu kimi, Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun maddi-texniki bazasının gücləndirilməsini də daim diqqət mərkəzində saxlayırdı. Onun rəhbərliyi altında bir-birinin ardınca yeni tədris binaları, müasir səhiyyə müəssisələri tikilərək xalqın istifadəsinə verilmiş və bu da təhsil prosesinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasına böyük təkan vermişdir. 1970-ci illərin sonu və 1980-ci illərin əvvəllərində Azərbaycanın tibb ixtisaslı alimlərinin beynəlxalq əlaqələri əhəmiyyətli dərəcədə genişlənmiş, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən tibb müəssisələri dünya səhiyyə sisteminə daha sıx inteqrasiya olunmağa başlamışdır.

1980-ci ildə Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun 50 illik yubileyi Ulu Öndər Heydər Əliyevin iştirakı ilə yüksək səviyyədə keçirilmişdir. Bu yubiley mərasimində institutun əməkdaşlarının bir qismi dövlət tərəfindən fəxri adlarla təltif olunmuşdur. Həmçinin, akademik Mustafa bəy Topçubaşovun və bir neçə digər səhiyyə xadiminin keçmiş Sovetlər İttifaqının ən ali mükafatlarından biri olan “Sosialist Əməyi Qəhrəmanı” ordeninə la-

yiq görülməsi də Heydər Əliyevin diqqət və dəstəyi nəticəsində mümkün olmuşdur. Bu cür görkəmli alim və həkimlərin SSRİ səviyyəsində, sonradan isə beynəlxalq miqyasda tanınması Azərbaycanın səhiyyə sisteminin və tibb elminin dünya səhnəsində nüfuzunun artmasına xidmət etmişdir. Heydər Əliyev Moskvada işlədiyi dövrdə SSRİ-nin səhiyyə sahəsinin idarə olunmasında mühüm rol oynayırdı. O, Sovet İttifaqının qabaqcıl tibb mütəxəssisləri və səhiyyə işçiləri ilə müntəzəm olaraq görüşlər təşkil edir, səhiyyə sistemində mövcud olan problemləri dərindən müzakirə edir və bu problemlərin həlli üçün peşəkar və effektiv yollar təqdim edirdi. Həmin dövrdə SSRİ-nin və dünya tibb elminin tanınmış simalarından biri olan akademik N.N. Bloxin SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının Ümumittifaq Onkoloji Elmi Mərkəzinin baş direktoru kimi fəaliyyət göstərirdi. O, Heydər Əliyevin SSRİ Səhiyyə İdarələrinin rəhbərləri ilə keçirilən iclaslarda etdiyi çıxışlardan sonra, öz idarəsində işçilərlə müşavirələr keçirərək, Ulu Öndərin tapşırıqlarını və tövsiyələrini onlara dəqiqliklə çatdırırdı. Akademik Bloxin, adətən, tanıdığı insanlara qarşı ehtiyatlı davranmaqla, tənqidə meylli olmasına baxmayaraq, Heydər Əliyev barədə ürəkdən və səmimi təriflər söyləməkdən heç vaxt çəkinmirdi. Onun sözlərinə görə, Heydər Əliyevin səhiyyə sahəsindəki bilikləri və problemlərə yanaşması ən təcrübəli mütəxəssislərdən belə daha dərindən və mükəmməl idi. Buna görə də akademik ona böyük hörmət və ehtiramla yanaşırdı. Ulu Öndərin çıxışları və təklifləri N.N. Bloxin üçün həqiqətən də böyük bir təsir və dərin təəssürat yaratmışdı. Akademik N.N. Bloxindən sonra, Rusiya Tibb Elmləri Akademiyasının Onkoloji Elmi Mərkəzinin rəhbəri vəzifəsini üzərinə götürən akademik N.N.Trapeznikov, Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra bir neçə dəfə Bakıya səfər etmişdir. Hər dəfə bu səfərlərdə Ulu Öndər Heydər Əliyev onu şəxsən qə-

bul etmiş, səhiyyə sahəsinin aktual problemləri və onkologiya elminin müasir inkişaf mərhələləri barədə geniş söhbətlər aparmışdır. Bu görüşlər zamanı tərəflər dərin müzakirələr keçirərək, Azərbaycan səhiyyəsinin və elminin inkişaf perspektivlərini müzakirə etmiş, eləcə də mövcud problemlərin həlli yollarını araşdırmışlar. Heydər Əliyev yalnız onkoloji sahənin mütəxəssisləri ilə deyil, tibb elminin digər önəmli sahələrində fəaliyyət göstərən tanınmış ekspertlərlə də sıx əlaqələr qururdu. Onun bu münasibətləri, Azərbaycana diqqətin artmasına, ölkənin səhiyyə və tibb təhsili sisteminin beynəlxalq səviyyədə tanınmasına və inkişafına mühüm təsir göstərirdi. Beləcə, Heydər Əliyev Azərbaycanın səhiyyə sahəsindəki uğurlarına yeni dinamika qazandırır, tibb elmi və təhsilinin təkmilləşməsinə öz töhfəsini verirdi. Heydər Əliyevin səyləri və xoşniyyətli təşəbbüsləri Azərbaycan Tibb Universitetinin həyatında da özünü qabarıq şəkildə göstərmişdir. Bu ali təhsil müəssisəsi yarandığı ilk gündən milli kadr çatışmazlığı ilə üzləşmişdi və bu problem uzun müddət davam etmişdi. Ancaq indi inamla demək mümkündür ki, Ulu Öndərin böyük fədakarlıqla və uzaqgörənliklə həyata keçirdiyi cahanşümul işlər nəticəsində Azərbaycanda tibbin bütün sahələri üzrə yüksək ixtisaslı, nüfuzlu milli kadrlar yetişmişdir. Həmin mütəxəssislər isə öz növbəsində yeni mütəxəssis məktəblərinin yaranmasına zəmin yaratmışlar. Qısa müddət ərzində beynəlxalq səviyyədə tanınan və qəbul edilən tibb mütəxəssisləri məktəbləri qurmaq heç də asan iş deyil. Bu cür məktəblərin formalaşması bir neçə il, hətta onilliklər tələb edir. Əgər Azərbaycanda səhiyyə və tibb elmi sahəsində bu qədər möhkəm və fundamental təhsil məktəbləri yaradılıbsa, deməkdir ki, Heydər Əliyevin ideyaları bu gün də yüksək səviyyədə icra edilir və gələcəkdə də öz aktuallığını qoruyacaqdır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1993-cü ilin iyun ayının 15-də yenidən haki-

miyyətə qayıdışı ilə ölkəmizdə səhiyyə, tibb elmi və tibb təhsili sistemində yeni inkişaf mərhələsi başlamışdır.

XX əsrin 80-ci illərinin sonu və 90-cı illərin əvvəllərində Ermənistanın işğalı nəticəsində Azərbaycanın torpaqlarının təxminən 20%-nin işğal olunmasıyla əlaqədar olaraq, bütün sahələrdə olduğu kimi səhiyyə sahəsində də ciddi tənəzzül yaşanmışdı. Uzun illər ərzində Ulu Öndər tərəfindən böyük zəhmətlə qurulan sistemlər, baxımsızlıq və xaos səbəbindən sürətlə dağılırdı. Lakin bu vəziyyət uzun müddət davam etmədi. Heydər Əliyevin yenidən ölkə rəhbərliyinə qayıdışı parçalanmanı aradan qaldıraraq, dağıntıların qarşısını aldı və səhiyyə sistemində bərpa və inkişaf prosesini sürətləndirdi. Bu, Azərbaycanın səhiyyə sahəsində yeni uğurların başlanğıcı oldu. 1994-cü il mayın 14-də imzalanan atəşkəs rejimi və həmin ilin sentyabr ayının 20-də imzalanan böyük neft müqaviləsi “Əsrin müqaviləsi” kimi tarixə düşdü. Bu mühüm hadisələrdən sonra müstəqil Azərbaycan Respublikasında həm siyasi, həm də iqtisadi vəziyyət yüksələn xətlə inkişaf etməyə başladı. Bu inkişaf ölkəmizin bütün sahələrində öz əksini tapdı və xüsusilə səhiyyə, tibb elmi və tibb təhsili sahələrinin tərəqqisində mühüm irəliləyişlərə şərait yaratdı. Qısa müddət ərzində Azərbaycan Tibb Universitetinin beynəlxalq əlaqələri genişləndi. Belə ki, 1996-cı ildə bu ali təhsil müəssisəsi Londonda nəşr olunan dünya təhsil birliyinin beynəlxalq reyestrinə daxil edildi. Həmin dövrdə MDB ölkələri arasında bu şərəfə yalnız Rusiya Federasiyası və Ukraynanın bir neçə ali məktəbi nail olmuşdu. Lakin 90-cı illərin əvvəllərində Azərbaycan Tibb Universitetində tədris bazalarının məhdudluğu dərslərin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərirdi. Bu vəziyyətdən xəbərdar olan Ulu Öndər Heydər Əliyev SSRİ dövründə bünövrəsini qoyduğu tədris binasının tikintisinin bərpası üçün vəsait ayırdı və layihəni yaxından nəzarətdə saxladı.

1998-ci il sentyabrın 28-də Azərbaycan Tibb Universitetinin yeni, 11 mərtəbəli tədris binasının açılışında çıxış edən Heydər Əliyev bu məqama toxunaraq bildirdi: "Mən Azərbaycana rəhbərlik etdiyim zaman, daha sonra Sovetlər İttifaqında çalışdığım illərdə səhiyyə və tibb elminə daim xüsusi diqqət və qayğı göstərmişəm. O vaxt Moskvada yerləşən ən böyük və mötəbər tibb müəssisələri ilə yaxından tanış idim və onların yaranması, inkişafı üçün çox işlər görmüşəm. Onkoloji, Kardioloji, Ürək Cərrahiyyəsi və Oftalmoloji mərkəzlərin yaradılması və maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi üçün böyük səylər göstərmişəm. Mən bu gün böyük məmnuniyyətlə xatırlayıram ki, SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının 40 illik yubileyində Sovet İttifaqı rəhbərliyi adından iştirak etmişəm. O zaman mən Azərbaycanın səhiyyəsinə olan marağı və diqqəti artırmaq üçün çalışırdım, Moskvadakı tibb elmi mərkəzlərinin diqqətini Azərbaycana cəlb edir, ölkəmizə yardım göstərilməsinə təşəbbüs edirdim". Bu sözlər Ulu Öndərin səhiyyəyə və tibb təhsilinə göstərdiyi böyük diqqətin və davamlı dəstəyin göstəricisi olaraq Azərbaycan səhiyyəsinin inkişafında onun rolunu bir daha təsdiq edir. 1998-ci ilin sentyabr ayının 28-də, Azərbaycan Tibb Universitetinin (ATU) 11 mərtəbəli yeni tədris binasının açılış mərasimində şəxsən iştirak edən ümummilli lider Heydər Əliyev, ölkənin tibb işçilərinə, tibb alimlərinə və tələbələrinə güclü dəstək və ilham verdi. Ulu öndər çıxışında vurğuladı ki, "Tibb Universiteti Azərbaycan Respublikası və xalqı qarşısında böyük xidmətlər göstərmişdir." Bu yeni bina, o cümlədən nəzəri kafedralar, universitetin kitabxanası, informatika mərkəzi, hərbi kafedra və internet mərkəzi kimi əsas bölmələr üçün nəzərdə tutulmuşdur və beləliklə, XX əsrin sonu ilə XXI əsrin başlanğıcı ərəfəsində ATU-da çalışan müəllimlər, həkimlər və tələbələr üçün ən böyük hədiyyə sayıldı. 2000-ci ildə isə Ulu Öndər yeni-

dən ATU-ya səfər etdi və burada 500 yerlik unikal akt zalının açılışında, eləcə də universitetin yaranmasının 70 illik yubileyinə həsr edilmiş təntənəli mərasimdə iştirak etdi. Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin, universitet rəhbərliyinin, professor-müəllim heyətinin, tələbələrin, tibb ictimaiyyətinin, eləcə də Nəsimi rayon İcra Hakimiyyəti nümayəndələrinin və sakinlərinin iştirakı ilə keçirilən mərasimdə ümummilli lider böyük sevgi və hörmətlə qarşılandı. Yenicə istifadəyə verilmiş akt zalında Heydər Əliyevin tarixi nitqi səsləndi. O, Azərbaycan Tibb Universitetinin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək bildirdi: "...Tibb Universiteti Azərbaycanın digər ali təhsil müəssisələri ilə müqayisədə xüsusi yer tutur. Mən digər universitetlərin və institutların fəaliyyətini və cəmiyyət üçün əhəmiyyətini azaltmaq istəmirəm, lakin ATU-nun rolu xüsusi əhəmiyyət daşıyır".

Bundan əlavə, ATU-nun professor-müəllim heyətinin bir sıra üzvləri, elmi və pedaqoji fəaliyyətlərində qazandıqları uğurlar nəticəsində beynəlxalq qurumlara üzv seçilərək, universitetin nüfuzunu daha da artırdılar. Bu hadisələr Azərbaycan Tibb Universitetinin həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə əhəmiyyətli uğurlarının bariz nümunəsi kimi tarixə keçdi.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin xüsusi göstərişi ilə 2000-ci ildə Azərbaycan Tibb Universiteti (ATU) nəzdində strateji əhəmiyyətə malik hərbi tibb fakültəsi yaradıldı. Bu fakültənin təşkili ölkənin müdafiə və səhiyyə sistemlərinin inkişafında mühüm addım oldu. Heydər Əliyevin ATU-ya göstərdiyi dövlət qayğısı nəticəsində universitet beynəlxalq arenada da böyük uğurlar qazandı. Belə ki, Azərbaycan Tibb Universiteti Qara Dəniz hövzəsi ölkələrinin Ali Məktəblər Birliyi, Beynəlxalq Ali Məktəblər Assosiasiyası və Avropa Universitetlər Assosiasiyasının tamhü-

quqlu üzvü kimi tanındı. Bu status universitetin beynəlxalq təhsil və elmi mühitdə nüfuzunu daha da artırdı.

Ümummilli liderin diqqət və dəstəyi ilə 2002-ci ildə ATU-nun nəzdində ilk klinika-Stomatoloji Klinika yaradıldı. Bu, universitetin öz klinik bazasının formalaşması üçün möhkəm əsasların qoyulması demək idi və gələcəkdə digər klinikaların yaradılması üçün önəmli bir təkan oldu.

Bu uğurların əldə edilməsində Azərbaycanın dünya şöhrətli alimi və görkəmli oftalmoloqu, həmçinin Ulu Öndər Heydər Əliyevin həyat yoldaşı olan akademik Zərifə Əziz qızı Əliyevanın böyük rolu olmuşdur. 2025-ci ilin aprel ayının 28-də onun anadan olmasının 91 illiyi ölkəmizdə geniş şəkildə qeyd edildi. Akademik Zərifə Əliyeva uzun illər boyunca Ulu Öndər Heydər Əliyevlə birgə Azərbaycan səhiyyəsinin inkişafında sarsılmaz dayaqlar olmuş, xalqımızın qəlbində və tarixində əbədi iz qoymuşdur. Onların hər ikisi, böyük şəxsiyyətlər olaraq, xalqımızın yaddaşında daim yaşayacaq və gələcək nəsillərə örnək olacaqdır.

Sual və tapşırıqlar:

1. Heydər Əliyevin tibbi təhsilin inkişafına yanaşmasını necə xarakterizə etmək olar? Onun əsas prioritetləri nələr idi?
2. Heydər Əliyev dövründə Azərbaycanda tibbi təhsil sahəsində hansı infrastruktur yenilikləri həyata keçirilmişdir?
3. Tibbi kadrların hazırlanması və ixtisasartırılması sahəsində Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi tədbirlər hansılardır?
4. Heydər Əliyevin qadın və uşaqların sağlamlığına verdiyi diqqət hansı proqramlarda özünü göstərirdi?
5. Heydər Əliyevin tibbi elmi-tədqiqat işlərinə dəstəyi Azərbaycan səhiyyəsinin inkişafına necə təsir göstərdi?

6. Müstəqillik dövründə Heydər Əliyevin tibbi təhsil sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlərin müasir Azərbaycan səhiyyəsinə təsirini qiymətləndirin.
7. Heydər Əliyevin tibbi təhsil sahəsində həyata keçirdiyi ən azı üç mühüm layihəni seçin və bu layihələrin Azərbaycan səhiyyəsi üçün verdiyi töhfələri yazılı şəkildə izah edin. (təxminən 1 səhifə)
8. Azərbaycan tibbi təhsilinin Heydər Əliyev dövründəki inkişafını və onun səhiyyə sisteminə verdiyi töhfələri əks etdirən təqdimat hazırlayın.
9. Heydər Əliyevin tibbi sahədə kadr hazırlığına verdiyi önəmi nümunələrlə izah edən esse yazın. (minimum 400-500 söz)
10. Müasir dövrdə Azərbaycan tibbi təhsilində Heydər Əliyevin siyasətinin davam etdirilməsinə dair konkret misalları (ali tibb məktəblərində tədrisin modernləşdirilməsi, rezidentura və ixtisasartırma proqramları, tibb kadrlarının keyfiyyətinin artırılması və s.) araşdırın və bu barədə məruzə hazırlayın.
11. Heydər Əliyevin dövründə tibbi təhsil sahəsində tətbiq edilən proqramların tibbi kadrların hazırlanmasına və peşəkarlıq səviyyəsinə təsirini araşdırın

MÖVZU 9. HEYDƏR ƏLİYEVİN MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANA RƏHBƏRLİK ETDİYİ DÖVRLƏRDƏ (1993-2003) AZƏRBAYCAN TƏHSİLİ

Mövzu üzrə təlim nəticəsi:

MTN 1. 1993-2003-cü illərdə təhsil sahəsində qəbul olunmuş əsas dövlət qərarlarını və qanunvericilik sənədlərini (məsələn, "Təhsil haqqında" qanun layihələri, dövlət proqramları) araşdırır və onların tətbiq olunduğu sahələr üzrə təsirlərini konkret faktlarla göstərir.

MTN 2. 1993-2003-cü illərdə təhsilin idarə olunması, məktəb şəbəkəsinin optimallaşdırılması, müəllim hazırlığı və təhsil islahatlarının sosial-iqtisadi şərtlərlə bağlılığını təhlil edir.

MTN 3. Heydər Əliyevin 1993-2003-cü illər ərzində təhsilin inkişafına dair yanaşmalarını ümumiləşdirərək, bu dövrün təcrübəsinə əsaslanan müasir və dayanıqlı təhsil strategiyası formalaşdırır.

MTN 4. Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə təhsil sahəsində həyata keçirilmiş tədbirlərin Azərbaycan cəmiyyətinin intellektual inkişafına, təhsilalanların keyfiyyət göstəricilərinə və milli təhsil sisteminin formalaşmasına verdiyi töhfələri tarixi və strateji baxımdan qiymətləndirir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev təhsili dövlətin sosial, iqtisadi və mədəni inkişafının əsas amili kimi qiymətləndirmiş, bu sahənin sistemli şəkildə yenidən qurulmasını müstəqil Azərbaycanın inkişaf strategiyasının mərkəzinə yerləşdirmişdir. Onun rəhbərliyi dövründə (1993-2003) həyata keçirilən təhsil siyasəti milli maraqlara söykənən, eyni zamanda qlobal çağırışlara ca-

vab verən keyfiyyətli təhsil modelinin formalaşdırılmasına xidmət etmişdir.

Azərbaycan təhsil sisteminin tarixi inkişaf trayektoriyası göstərir ki, ölkənin ictimai-siyasi mühitində baş verən dəyişikliklər təhsil sahəsinə birbaşa təsir göstərmiş və müxtəlif dövrlərdə onun fərqli istiqamətlərdə inkişafını şərtləndirmişdir.

1993-cü ildən etibarən Azərbaycanda yeni təhsil quruculuğu dövrü başlayır.

Heydər Əliyevin xalqın tələbi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışından sonra (1993-2003) ölkədə bütün sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də fundamental islahatlar həyata keçirilmişdir. Bu dövrdə prioritet istiqamətlərə təhsil infrastrukturunun modernləşdirilməsi, müasir tədris metodlarının tətbiqi, ali və orta ixtisas təhsilinin inkişafı, müəllim kadrlarının peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi və təhsilin milli-mənəvi komponentlərinin gücləndirilməsi daxildir.

Bu dövrdə həyata keçirilən islahatlar aşağıdakı məsələləri əhatə edirdi:

- Təhsil infrastrukturunun genişləndirilməsi və modernləşdirilməsi;
- Ali və orta ixtisas təhsilinin inkişafı, ixtisasların diversifikasiyası;
- Müəllim kadrlarının hazırlanması və ixtisasartırma sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- Tədris proqramları və dərsliklərin yenilənməsi, müasir pedaqoji texnologiyaların tətbiqi;
- Texniki-peşə və hərbi təhsilin gücləndirilməsi;
- Milli-mənəvi və intellektual komponentlərin tədris prosesinə inteqrasiyası.

Milli təhsil sisteminin yenidən qurulması.

1993-cü ildən etibarən Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə təhsilin idarəetmə strukturu müasirləşdirilmiş, təhsil qanunvericiliyi təkmilləşdirilmişdir. Xüsusilə 1995-ci ildə qəbul edilən yeni Konstitusiyada təhsil almaq və təhsil sahəsində bərabər imkanlara malik olmaq hər bir vətəndaşın hüququ kimi təsbit edilmişdir. Bu müddəa Azərbaycan dövlətinin təhsilə münasibətində hüquqi bazanın gücləndirilməsinə şərait yaratmışdır.

Beynəlxalq təhsil inteqrasiyası və xaricdə təhsil imkanları.

1994-cü ildən başlayaraq Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrin qabaqcıl ali məktəblərində təhsil almaları istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Bu məqsədlə müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq qurulmuş, gənclərin xarici dil biliklərinin artırılması, təqaüd proqramlarına cəlb olunması üçün infrastruktur yaradılmışdır. Bu strategiya nəticəsində ölkəyə yeni dünyagörüşünə malik, müasir texnologiyaları mənimsəmiş kadrlar axını təmin olunmuşdur.

Təhsilin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi.

Heydər Əliyev təhsil infrastrukturunun modernləşdirilməsinə xüsusi önəm vermişdir. Yeni məktəb binalarının tikintisi, mövcud məktəblərin əsaslı təmiri, laboratoriya, kompüter və idman avadanlıqları ilə təmin olunması istiqamətində dövlət büdcəsi ilə yanaşı, beynəlxalq donor qurumlarının da resursları səfərbər olunmuşdur. ABŞ-ın müxtəlif humanitar təşkilatları, Yaponiyanın hökuməti, Səudiyyə Ərəbistanı İnkişaf Fondu, İslam İnkişaf Bankı və digər qurumların maliyyə dəstəyi ilə onlarla məktəb binası tikilmiş və ya yenidən qurulmuşdur.

Peşə təhsilində və ali təhsildə islahatlar.

23 avqust 1996-cı il tarixli, №116 nömrəli Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə peşə təhsili inkişafı dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. İqtisadiyyatın tələblərinə uyğun olaraq yeni peşə ixtisaslarının açılması, müvafiq təlim-tədris planlarının yenilənməsi həyata keçirilmişdir. Eyni zamanda ali təhsil müəssisələrində yeni fakültə və ixtisasların açılması, texniki və texnoloji yönlü təhsil sahələrinin genişləndirilməsi təmin edilmişdir.

Təhsil Sahəsində İslahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması.

Ulu Öndərin 30 mart 1998-ci il tarixli sərəncamı ilə yaradılan Təhsil Sahəsində İslahatlar üzrə Dövlət Komissiyası, sistemli və elmi əsaslara söykənən islahatların həyata keçirilməsi üçün mühüm platforma rolunu oynamışdır. Həmin ildə keçirilmiş Azərbaycan müəllimlərinin XI qurultayı milli təhsil sisteminin gələcək inkişaf prioritetlərinin müzakirə olunduğu mühüm ictimai platformaya çevrilmişdir. Qurultay çərçivəsində Respublika Təhsil Şurasının yaradılması, müəllimlərin statusunun yüksəldilməsi və elmi-pedaqoji yaradıcılığın stimullaşdırılması məsələləri diqqət mərkəzində olmuşdur.

Heydər Əliyev dövründə təhsilə verilən yüksək dəyər və həyata keçirilən ardıcıl islahatlar nəticəsində Azərbaycan təhsil sistemi yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Əldə olunan uğurlar bu sahədə strateji və məqsədyönlü dövlət siyasətinin həyata keçirildiyini göstərir. Təhsilin müasir çağırışlara uyğunlaşdırılması, milli-mənəvi dəyərlərlə inteqrasiya olunmuş dünya səviyyəli təhsil modelinin qurulması baxımından Ulu Öndərin təməlini qoyduğu siyasət bu gün də davam etdirilir və gələcək nəsillər üçün mühüm təməl rolunu oynayır.

Təhsil sistemində islahatların davamı və konseptual yanaşmalar.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə 1990-cı illərin sonlarından başlayaraq həyata keçirilən ardıcıl islahatlar təhsil sahəsində köklü struktur və məzmun dəyişikliklərini zəruri etmişdir. Bu baxımdan, 1999-cu il 15 iyun tarixli sərəncamla təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı" mühüm dönüş nöqtəsi olmuşdur. Sənəd Azərbaycan təhsilinin milli və beynəlxalq çağırışlara cavab verə bilən, səmərəli və çevik bir sistem kimi formalaşdırılması istiqamətində konseptual çərçivə rolunu oynamışdır.

İslahat Proqramı çərçivəsində Dünya Bankının dəstəyi ilə bir sıra praktiki layihələrə start verilmiş, xüsusən təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, idarəetmənin səmərəliliyinin artırılması və yeni tədris məzmununun tətbiqi prioritet istiqamətlər kimi müəyyən edilmişdir. Bu dövrdə həmçinin "Təhsil haqqında" yeni Qanun layihəsi hazırlanaraq geniş ictimai müzakirəyə təqdim edilmiş, bununla da təhsil siyasətində şəffaflıq və ictimai iştirak prinsipinə əsaslanan demokratik müzakirə ənənəsi formalaşdırılmışdır.

Ümumi orta təhsildə məzmun və struktur dəyişiklikləri.

1990-cı illərin sonlarında ümumi orta təhsil pilləsində dövlət standartlarının təsdiq olunması və yeni məzmun modellərinin tətbiqi geniş miqyaslı dəyişikliklərin əsasını qoymuşdur. Bu islahatlar nəticəsində təhsil daha çevik, funksional və şagirdyönlü xarakter almışdır. Eyni zamanda, xüsusi istedadlı şagirdlərin erkən mərhələdə aşkar olunması və onların "Qızıl kitab"a daxil edilməsini nəzərdə tutan fərqləndirmə mexanizmi tətbiq edilmişdir. Bu təşəbbüs istedadların sosial cəhətdən tanınması və onların inkişafının dövlət səviyyəsində stimullaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Təhsil sisteminin texniki təminatı istiqamətində də əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. 2002-ci il 4 oktyabr tarixli sərəncamla qəbul edilmiş dövlət proqramı əsasında ümumtəhsil məktəblərinin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsinə başlanmış, bu məqsədlə ölkənin müxtəlif regionlarında beynəlxalq standartlara uyğun müasir məktəb binaları inşa edilmişdir.

Xüsusilə təqdirəlayiq təşəbbüslərdən biri də 1994/1995-ci tədris ilindən etibarən dərsliklərin və tədris vəsaitlərinin şagird və müəllimlərə pulsuz verilməsinin bərpası olmuşdur. Bu sosial yönümlü addım təhsildə bərabərliyin təmin edilməsində və maddi imkanlardan asılı olmadan təhsilə çıxışın genişləndirilməsində mühüm rol oynamışdır. Eyni zamanda, milli-mənəvi dəyərlərə uyğun dərsliklərin hazırlanması sahəsində də ciddi işlər görülmüş, 400-dən artıq dərslik yenilənmiş və 2008-ci ildən tətbiq olunmağa başlanan yeni təhsil məzmunu modelinin tətbiqinə keçid başa çatdırılmışdır.

Ali təhsildə struktur və idarəetmə islahatları.

1999-cu ildən etibarən ali təhsil sahəsində də genişmiqyaslı islahatlar həyata keçirilmişdir. Bu dövr üçün xarakterik olan əsas tendensiyalardan biri ali təhsil müəssisələrinin fəaliyyətində muxtariyyət prinsipinin genişləndirilməsi olmuşdur. Təhsil müəssisələrinə tədris planlarını müstəqil şəkildə hazırlamaq səlahiyyətinin verilməsi, onların akademik və inzibati azadlıqlarını genişləndirmiş və universitetlərin idarəetmə modellərində çevik mexanizmlərin tətbiqinə şərait yaratmışdır.

2000-ci ilin 13 iyun tarixli sərəncamla ali təhsil sistemində ikipilləli – bakalavriat və magistratura səviyyələrinə keçidin təmin olunması isə təhsilin struktur baxımından Avropa təcrübəsinə uyğunlaşdırılmasına xidmət etmişdir. Bu dəyişikliklər nəticəsində Azərbaycan təhsil sistemi beynəlxalq ali təhsil məkanına daha sıx inteqrasiya olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu

keçid 1997-ci ildə ilk magistrantların təhsilə başlaması ilə faktiki olaraq həyata keçirilməyə başlanmış və 2000-ci ildən hüquqi əsasla təmin edilmişdir.

Maliyyə müstəqilliyi sahəsində də mühüm yeniliklər olmuşdur. 1993-cü ildən etibarən tətbiq edilən ödənişli təhsil sistemi ali məktəblərin maddi imkanlarının genişlənməsinə xidmət etmiş, universitetlərin öz maliyyə resursları hesabına tədris və elmi-tədqiqat potensiallarını gücləndirməsinə şərait yaratmışdır.

Ali məktəblərin statusu və regional təhsil siyasəti.

Azərbaycanın ali təhsil sistemində struktur dəyişiklikləri təkcə məzmun və idarəetmə ilə məhdudlaşmamış, eyni zamanda yeni ali təhsil müəssisələrinin yaradılması və mövcud qurumların statusunun yüksəldilməsi ilə müşayiət olunmuşdur. Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası, Azərbaycan Tibb Universiteti və Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyası kimi ali məktəblərə maliyyə müstəqilliyi verilmişdir ki, bu da onların idarəetmə və qərarvermə proseslərində operativliyi artırmışdır.

Həmçinin bir sıra ali təhsil müəssisələrinə "universitet" statusunun verilməsi və yeni ali məktəblərin yaradılması regionlarda təhsilin inkişaf etdirilməsi siyasətinin bir hissəsi kimi çıxış etmişdir. Bu kontekstdə 2000-ci illərin əvvəllərində Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun yaradılması və onun bölgələrdə 12 filialının fəaliyyətə başlaması regionlarda pedaqoji kadrların hazırlanması sahəsində mühüm addım olmuşdur. Bu təşəbbüs, həm də milli təhsil sistemində mərkəzləşdirilmiş idarəetmədən desentralizasiyaya keçidin əlaməti kimi dəyərləndirilə bilər.

Elmin inkişafı və institusional dəyişikliklər.

Heydər Əliyev dövründə təkcə təhsil sahəsində deyil, elmi fəaliyyətin təşkilati strukturunda da mühüm dəyişikliklər həyata keçirilmişdir. 2001-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasına

“Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası” adı verilmişdir. Bu dəyişiklik simvolik xarakter daşımamaqla yanaşı, elmi-tədqiqat fəaliyyətinin dövlət səviyyəsində milli prioritet kimi qəbul edildiyini əks etdirmişdir. AMEA-nın statusundakı bu dəyişiklik onun beynəlxalq elmi dairələrlə əməkdaşlığını genişləndirmək, innovativ layihələrə cəlb olunmaq və gənc alimlərin potensialını stimullaşdırmaq üçün yeni imkanlar açmışdır.

Təhsildə dövlət dili siyasəti və normativ hüquqi baza.

Müstəqil Azərbaycanın milli dövlətçilik prinsiplərinin formalaşdırılması və möhkəmləndirilməsi prosesində dövlət dili siyasətinin təhsildə tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu sahədə həyata keçirilən islahatların başlıca məqsədi Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi cəmiyyətin bütün sferalarında, xüsusilə təhsil sistemində möhkəmləndirilməsi və tətbiqinin institusional əsaslarla təminatı olmuşdur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə qəbul olunan hüquqi-normativ aktlar bu məqsədlərə xidmət edən strateji sənədlər qismində çıxış etmişdir.

Heydər Əliyev tərəfindən təsdiqlənən aşağıdakı sənədlər dövlət dilinin təhsil mühitində tətbiqini sistemli şəkildə tənzimləyən və genişləndirən hüquqi çərçivəni formalaşdırmışdır:

- “Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında” Fərman (13 iyun 2000-ci il) – bu sənəd təhsil sistemində dövlət dilinin rolu və tətbiq mexanizmləri baxımından əsaslı dəyişikliklərin başlanğıcıdır;
- “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Sərəncam (18 iyun 2001-ci il) – dövlət idarəçiliyində, eləcə də təhsil müəssisələrində Azərbaycan dilinin istifadəsini gücləndirməyə yönəlmiş mühüm addımıdır;

- “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan Dili Günü (1 avqust) təsis edilməsi haqqında” Fərman (9 avqust 2001-ci il) – milli identikliyin qorunması və yeni nəsildə dilə hörmətin formalaşdırılması istiqamətində mühüm simvolik və praktik əhəmiyyətə malikdir;
- “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” Qanunun tətbiq edilməsi barədə Fərman (2 yanvar 2003-cü il) – bu sənəd dövlət dilinin hüquqi statusunu möhkəmləndirən və təhsil müəssisələrində onun tətbiqini məcburi edən normativ baza rolunu oynamışdır.

Sadalanan sənədlər, bir tərəfdən, milli dilin strateji əhəmiyyətini təsbit etmiş, digər tərəfdən isə təhsil sahəsində vahid dil siyasətinin formalaşdırılması üçün hüquqi baza yaratmışdır. Bu addımlar, həmçinin təhsildə məzmunun vahid informasiya və kommunikasiya məkanına uyğunlaşdırılmasına, vətəndaşların milli-mədəni kimliyinin qorunmasına və milli şüurun inkişafına töhfə vermişdir.

Məktəbəqədər və məktəbdənkənar təhsilin inkişafı.

Milli təhsil sisteminin ayrılmaz hissəsi kimi məktəbəqədər və məktəbdənkənar təhsil sahələri də Heydər Əliyev dövründə diqqət mərkəzində olmuşdur. Uşaqların intellektual, psixoloji və fiziki inkişafının təmin olunması məqsədilə bu sahədə kompleks tədbirlər görülmüşdür. 2000-ci il üçün statistik göstəricilər həmin mərhələdə məktəbəqədər təhsilin geniş miqyasda təşkil olunduğunu təsdiqləyir: ölkə üzrə 1790 məktəbəqədər təhsil müəssisəsi fəaliyyət göstərmiş, 111 mindən artıq uşaq bu müəssisələrdə təlim-tərbiyə prosesi ilə əhatə olunmuşdur.

Eyni zamanda, şagirdlərin maraq dairələrinin genişləndirilməsi və onların asudə vaxtlarının səmərəli təşkili məqsədilə 367 məktəbdənkənar təhsil müəssisəsi fəaliyyət göstərmişdir. Bu müəssisələrdə şagirdlər elmi-texniki yaradıcılıq, incəsənət,

idman və digər istiqamətlər üzrə müxtəlif dərnəklərə cəlb olunmuş, bu da onların harmonik inkişafına və istedadlarının aşkarlanmasına şərait yaratmışdır. Məktəbəqədər və məktəbdənkənar təhsil sahələrinə dövlət səviyyəsində göstərilən diqqət uşaq hüquqlarının təmin edilməsində və təhsildə inklüzivliyin təşviq olunmasında mühüm rol oynamışdır.

Təhsil işçilərinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi.

Təhsil sahəsində aparılan islahatların uğurla həyata keçirilməsində pedaqoji heyətin maddi-sosial təminatı mühüm rol oynamışdır. Belə ki, Ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1993-2003-cü illər ərzində təhsil işçilərinin əməkhaqlarının artırılması məqsədilə imzalanmış Prezident sərəncamları müəllimlərin sosial statusunun və peşə nüfuzunun yüksəlməsinə xidmət etmişdir. Bu təşəbbüs yalnız maddi rifahın yaxşılaşdırılması ilə məhdudlaşmamış, həm də cəmiyyətdə müəllim peşəsinə olan münasibətin pozitiv istiqamətdə dəyişməsinə səbəb olmuşdur.

Sosial təminat sahəsində həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində təhsil müəssisələrindən kadr axınının qarşısı alınmış, yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin təhsildə saxlanması təmin edilmişdir. Bu yanaşma təhsil islahatlarının dayanıqlığına zəmanət verən əsas amillərdən biri kimi çıxış etmişdir.

Müəllimlərin maddi stimullaşdırılması ilə yanaşı, onların peşəkarlığının artırılması istiqamətində ixtisasartırma və yenidənhazırlanma proqramlarına xüsusi diqqət ayrılmışdır. Bu proqramlar müəllimlərin bilik və bacarıqlarının müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasını, yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqini və tədris keyfiyyətinin yüksəldilməsini təmin etmişdir.

Beləliklə, Heydər Əliyevin təhsil sahəsindəki siyasəti maddi-mənəvi təminat və peşəkarlığın artırılması prinsiplərini birləşdirərək, təhsil sisteminin inkişafını dayanıqlı və məqsədyönlü şəkildə təmin etmişdir.

Sual və tapşırıqlar:

1. Heydər Əliyevin təhsil sahəsində apardığı islahatların əsas strateji istiqamətlərini sadalayın və bunların milli təhsil sisteminə təsirini şərh edin.
2. 1993–2003-cü illərdə təhsil sistemindəki modernləşmə siyasətini müstəqillik ideyası kontekstində izah edin.
3. “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı”nın strukturu və hədəfləri barədə təhlil aparın.
4. Təhsilin məzmununun yenilənməsi və dövlət təhsil standartlarının tətbiqi nə kimi dəyişikliklərə yol açdı?
5. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradılan Respublika Təhsil Şurasının funksiyalarını və əhəmiyyətini izah edin.
6. Dövlət və qeyri-dövlət maliyyə mənbələrinin təhsil infrastrukturunun inkişafındakı rolunu qiymətləndirin.
7. Ümumtəhsil və ali təhsil sahəsində aparılmış əsas struktur dəyişikliklərini müqayisəli şəkildə təqdim edin.
8. Xarici ölkələrdə təhsil alan gənclərin milli kadr potensialının formalaşmasındakı rolunu şərh edin.
9. Heydər Əliyev dövründə müəllim əməyinin stimullaşdırılması üçün atılmış addımları sosial siyasət kontekstində dəyərləndirin.
10. Ali təhsildə ikipilləli (bakalavr və magistr) sistemə keçidin milli təhsil modelinə uyğunluğunu təhlil edin.
11. 1998-ci ildə keçirilmiş Azərbaycan müəllimlərinin XI Qurultayının təhsil siyasətində oynadığı rolu izah edin.
12. Dövlət dilinin təhsil sistemində tətbiqi ilə bağlı hüquqi sənədlərin siyasi və mədəni əhəmiyyətini şərh edin.
13. Heydər Əliyev dövründə tətbiq edilən pulsuz dərslik siyasətinin sosial nəticələrini təhlil edin.

14. Azərbaycan təhsil sisteminin dünya təhsil sisteminə inteqrasiyasında qarşıya çıxan çağırış və imkanları sadalayın.
15. Heydər Əliyevin təhsil sahəsində liderliyini digər post-sovet liderləri ilə müqayisə edin.
16. "1993-2003-cü illər arasında aparılan təhsil islahatlarının milli kimlik və dövlətçilik ideologiyasına təsiri" mövzusunda 2000 sözlük tədqiqat işi hazırlayın.
17. Heydər Əliyev dövründə təhsil islahatlarını sosial ədalət və bərabər imkanlar baxımından qiymətləndirin.
18. "Milli təhsilin inkişafı üçün liderlik modeli" adlı konseptual sxem hazırlayın və Heydər Əliyevin liderlik modelini onun əsas komponentləri ilə izah edin.
19. Özünüzü 1999-cu ildə Təhsil Nazirliyində çalışan ekspert kimi təsəvvür edin və islahat proqramının qiymətləndirilməsi üçün hesabat tərtib edin.
20. 1993-2003-cü illər təhsil siyasətini BMT-nin Davamlı İnkişaf Məqsədləri ilə uyğunlaşdırın və əlaqə nöqtələrini göstərin.
21. "Ödənişli ali təhsilin tətbiqi: iqtisadi zərurət, yoxsa sosial bərabərsizlik?" mövzusunda seminar diskussiyası üçün arqumentlər hazırlayın.
22. 2000-ci ildə qəbul edilmiş "Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında" sərəncamın məqsədlərini və real nəticələrini təhlil edin.
23. Müstəqil Azərbaycanın təhsil sistemi ilə Sovet dövründəki sistemin müqayisəsini aparın: struktur, məzmun, ideologiya və idarəetmə baxımından.
24. Təhsil sahəsində Heydər Əliyevin fəaliyyətinə dair 7 slayddan ibarət təqdimat hazırlayın. Burada statistik məlumatlar, foto və xəritələr də istifadə olunsun.

25. 1993-cü ildən etibarən təhsil işçilərinin əməkhaqlarının artırılması üçün imzalanmış sərəncamları tarixi ardıcıllıqla qeyd edin və onların müəllimlərin sosial statusuna təsirini qiymətləndirin.

MÖVZU 10. 1993-2003-CÜ İLLƏRDƏ AMEA-NIN ELMİN İNKİŞAFI SAHƏSİNDƏ ƏLDƏ ETDİYİ NAİLİYYƏTLƏR

Mövzu üzrə təlim nəticələri:

MTN 1. 1993-2001-ci illərdə AMEA-nın elmi müəssisələrində aparılmış islahatları və bu dövrdə həyata keçirilmiş elmi proqramları müəyyən edir, onların konkret tətbiq sahələrini və nəticələrini faktlarla izah edir.

MTN 2. AMEA-nın maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi, elmi-tədqiqat institutlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması və gənc alimlərin elmi fəaliyyətə cəlbi sahəsində görülən tədbirləri təhlil edir.

MTN 3. 1993-2001-ci illərdə elmi sistemdə aparılan struktur dəyişiklikləri və elmi prioritetlərin müəyyənləşdirilməsi əsasında müasir dövr üçün elmin idarəolunması və inkişafı modelini formalaşdırır.

MTN 4. Heydər Əliyevin elmi inkişaf prioritetlərinə uyğun olaraq AMEA-nın əldə etdiyi nailiyyətlərin Azərbaycan elminin beynəlxalq əlaqələrinin güclənməsinə, fundamental və tətbiqi tədqiqatların artmasına və milli innovasiya sisteminin əsaslarının qoyulmasına verdiyi töhfəni obyektiv şəkildə qiymətləndirir.

1990-cı illərin əvvəlləri Azərbaycanın ictimai-siyasi, sosial və iqtisadi həyatında olduğu kimi, elmi mühitində də böhran və qeyri-sabitlik dövrü olmuşdur. SSRİ-nin dağılması ilə müşayiət olunan siyasi transformasiyalar, iqtisadi tənəzzül, idarəetmədəki səriştəsizlik və normativ-hüquqi bazadakı boşluqlar nəticəsində ölkədə elmi fəaliyyətin təşkili və idarə olunması sahə-

sində ciddi problemlər meydana çıxmışdır. Sovet dövründə mərkəzləşdirilmiş sistemin dayaqları üzərində qurulmuş elmi idarəetmə strukturları bu yeni reallıqlara cavab verməkdə aciz qalırdı. Elmi müəssisələr maddi-texniki cəhətdən zəifləyir, elmi kadrların fəaliyyəti təşviq olunmur, gənclərin elmə marağı azalır, elmi tədqiqatların nəticələri isə istehsalatla əlaqələndirilə bilmirdi.

Bu çətinliklərin dərindən fərqində olan Heydər Əliyev, hələ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilməmişdən əvvəl belə, elmin inkişafı məsələsinə xüsusi diqqət yetirirdi. O, 1990-cı illərin əvvəllərində müxtəlif tribunlardan çıxışlarında elmi idarəetmədəki problemləri tənqid edərək, konkret faktlara əsaslanan analitik mövqe nümayiş etdirirdi. Məsələn, bir plenum iclasında etdiyi çıxışda o, elmi idarələrin fəaliyyətindəki struktur və məzmun nöqsanlarını bu şəkildə ifadə etmişdir:

"Elmi idarələrimizin fəaliyyətində hələ ciddi nöqsanlar qalmaqdadır. Elmlər Akademiyası və bir sıra sahəvi elmi müəssisələr elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi və əldə edilən nəticələrin istehsalatda tətbiqi istiqamətində yetərincə əzmkarlıq göstərmirlər. Dissertasiyaların əksəriyyəti elmi-nəzəri səviyyəyə cavab vermir, aspiranturada vəziyyət qənaətbəxş deyil. Alimlik dərəcəsi alanlar arasında müxtəlif dövlət idarələrinin rəhbər şəxslərinin sayı da kifayət qədərdir. Elmə yalnız bu sahəyə töhfə verməyə qadir olan insanlar cəlb olunmalıdır".

Bu çıxış bir neçə mühüm məsələyə diqqət çəkir. Birincisi, elmi fəaliyyətin keyfiyyəti və onun nəzəri səviyyəsi ilə bağlı narahatlıq ifadə olunur. İkincisi, elmlə məşğul olanların tərkibində qeyri-peşəkar elementlərin mövcudluğu qeyd edilir. Üçüncüsü isə, elmi nəticələrin tətbiqinə yönəlik mexanizmlərin zəifliyi tənqid edilir. Bütün bunlar, Ulu Öndərin elmi sistemə təkcə ida-

rəetmə obyektinə deyil, strateji dövlət prioritetinə çevriləcək sahə kimi yanaşdığını sübut edir.

Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilməsindən dərhal sonra elmin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində ilk mühüm addımlardan biri, 1993-cü il sentyabrın 21-də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında elmi ictimaiyyətlə keçirdiyi görüş idi. Bu görüş yalnız formal bir tədbir deyildi. O, dərin məzmuna malik simvolik bir hadisə kimi, dövlət başçısının elmə və elmi ictimaiyyətə göstərdiyi xüsusi münasibətin bariz ifadəsi idi. Görüş zamanı Ulu Öndər tədqiqatçı alimlərin problemlərini dinləmiş, onların təkliflərini dəyərləndirmiş və elmin strateji inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən fikirlərini səsləndirmişdir.

Bu görüş həmçinin Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının statusunun və fəaliyyətinin yenidən nəzərdən keçirilməsi baxımından başlanğıc mərhələ olmuşdur. Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə sonrakı illərdə AMEA-nın strukturu təkmilləşdirilmiş, sahəvi elmi müəssisələrin fəaliyyətinin səmərəliliyi artırılmış, elmi kadr hazırlığı sistemində mühüm dəyişikliklər edilmişdir. Xüsusilə aspirantura və doktorantura pillələrində təhsilin keyfiyyətinin artırılması, gənc alimlərin tədqiqatlara cəlb olunması və maddi stimullaşdırılması istiqamətində konkret proqramlar hazırlanmış və həyata keçirilmişdir.

Elmi kadrların stimullaşdırılması və sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi məqsədilə dövlət büdcəsindən AMEA-nın və digər elmi qurumların maliyyələşdirilməsinə ayrılan vəsait artırılmış, elmi-tədqiqat müəssisələrinin maddi-texniki bazası tədricən yenilənmişdir. 1990-cı illərin sonlarından başlayaraq akademik institutların bir qismi beynəlxalq elmi layihələrə qoşulmuş, bu da Azərbaycan elminin beynəlxalq aləmə inteqrasiyası baxımından əhəmiyyətli addım olmuşdur.

Heydər Əliyev dövründə elmi sistemə yanaşma təkcə sahəvi idarəetmə çərçivəsində deyil, eyni zamanda milli inkişaf strategiyasının ayrılmaz komponenti kimi formalaşmışdır. Elm və təhsil bir-biri ilə əlaqəli və qarşılıqlı təsirə malik sahələr kimi qiymətləndirilmiş, bu iki sistemin inteqrasiyası və qarşılıqlı dəstəyi təmin olunmuşdur. Elmi fəaliyyətin məzmun baxımından keyfiyyətinin yüksəldilməsi, elmi nəticələrin tətbiqi mexanizmlərinin qurulması və elmi mühitin demokratikləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər Ulu Öndərin Azərbaycanda bilik və innovasiya əsaslı cəmiyyətin təməlini qoymaq niyyətindən xəbər verirdi.

1990-cı illərin ortalarında ölkədə yaşanan iqtisadi çətinliklər, institusional böhran və dövlət idarəçiliyində müşahidə olunan qeyri-müəyyənliklər fonunda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) fəaliyyəti ilə bağlı müxtəlif şayiələr və narahatlıqlar yayılmışdı. Həmin dövrdə Elmlər Akademiyasının ləğv olunacağı, funksiyalarının digər dövlət qurumları arasında bölüşdürüləcəyi ilə bağlı fikirlər cəmiyyətdə geniş müzakirələrə səbəb olmuşdu. Lakin Ulu Öndər Heydər Əliyevin uzaqgörən və milli mənafelərə əsaslanan siyasi mövqeyi bu məsələyə qəti və prinsipial münasibətin formalaşmasını təmin etdi.

1997-ci il yanvarın 31-də Prezident Heydər Əliyev AMEA-nın rəhbərliyi və tanınmış alimlərlə keçirdiyi görüş zamanı elmi qurumun gələcək inkişaf perspektivləri ilə bağlı əhəmiyyətli mesajlar verdi. Bu görüşdə dövlət başçısı bir daha vurğuladı ki, Elmlər Akademiyası Azərbaycanın elmi-texniki potensialının əsas dayağıdır və onun müstəqil fəaliyyətinin qorunması strateji əhəmiyyət daşıyır. Prezident çıxışında elm sahəsində islahatların vacibliyini qeyd edərək, bu istiqamətdə kompleks yanaşma və ardıcıl fəaliyyət proqramının həyata keçirilməsinin zəruriliyini bəyan etdi. Beləliklə, Elmlər Akademiyasının ləğvi

ilə bağlı bütün müzakirələrə son qoyuldu və onun fəaliyyətinin gücləndirilməsi istiqamətində yeni mərhələyə start verildi.

Azərbaycan elminə verilən yüksək siyasi və ictimai dəyərin növbəti təzahürü 15 may 2001-ci il tarixində Prezident Heydər Əliyevin imzaladığı fərmanla Elmlər Akademiyasına "Milli" statusunun verilməsi oldu. Bu qərar təkcə ad dəyişikliyi deyildi; əslində, bu fərmanla Azərbaycan elminin dövlət siyasətindəki prioritet rolu bir daha təsdiqləndi və akademiyanın beynəlxalq nüfuzu artırıldı. Həmin fərmanla yanaşı, akademiyanın həqiqi və müxbir üzvlərinin sayı artırıldı, 2001-ci ilin iyun ayında genişmiqyaslı seçkilər təşkil olundu və elmi ictimaiyyətin təmsilçilik imkanları genişləndirildi.

Sözügedən dövrdə dövlətin elmi mühitə göstərdiyi dəstək yalnız institusional səviyyə ilə məhdudlaşmadı. Alimlərin sosial təminat məsələlərinə də diqqət yetirildi. Prezidentin təşəbbüsü ilə AMEA əməkdaşlarının əməkhaqları artırıldı, elmi-tədqiqat fəaliyyəti ilə məşğul olan kadrların maddi rifahı yaxşılaşdırıldı. Bu addımlar elmi fəaliyyəti stimullaşdırmaqla yanaşı, gənc nəslin elmə marağının artırılmasına da mühüm təsir göstərdi.

2001-ci ildə həyata keçirilən struktur islahatları AMEA-nın fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsində mühüm mərhələ təşkil etdi. Həmin ildə Humanitar və İctimai Elmlər Bölməsi yaradıldı. Bu bölmə əvvəllər müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərən İctimai Elmlər Bölməsi ilə Ədəbiyyat, Dil və İncəsənət Bölməsinin birləşdirilməsi nəticəsində formalaşdı. Yeni struktur bölmələrin yaradılması akademiyanın fəaliyyət sahələrinin optimallaşdırılması və elmi tədqiqatların koordinasiyalı şəkildə aparılması baxımından əhəmiyyətli idi.

AMEA-nın elmi və texniki infrastrukturu da bu dövrdə tədricən yenilənməyə başladı. İnformasiya-kommunikasiya tex-

nologiyalarının tətbiqi genişləndirildi, elektron məlumat bazalarının yaradılması və elmi nəşrlərə onlayn çıxış imkanlarının təmin edilməsi prioritet məsələlərdən birinə çevrildi. Bu prosesdə kitabxana sistemi də diqqət mərkəzində saxlanıldı. Xüsusilə 1998-ci ildə AMEA Rəyasət Heyətinin nəzdində Kitabxana Şurasının yaradılması, Mərkəzi Elmi Kitabxananın fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və oxucu xidmətlərinin səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində atılmış vacib addımlardan biri oldu. Şura kitabxana işinin təşkilində müasir idarəetmə prinsiplərinin tətbiqini və informasiya təminatının keyfiyyətinin artırılmasını nəzərdə tuturdu.

1990-cı illərin ikinci yarısından başlayaraq Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Azərbaycan elminin qorunması, inkişaf etdirilməsi və beynəlxalq səviyyədə tanınması istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü siyasət həyata keçirildi. Elmlər Akademiyasının statusunun möhkəmləndirilməsi, elmi islahatların aparılması, struktur dəyişiklikləri, maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi və alimlərin sosial müdafiəsinin təmin olunması bu siyasətin əsas istiqamətlərini təşkil etdi. Ulu Öndərin uzaqgörən yanaşması nəticəsində elmi potensialın qorunması və davamlı inkişafı üçün möhkəm təməl yaradıldı ki, bu da müasir Azərbaycan Respublikasının elmi mühitində hələ də öz təsirini göstərməkdədir.

1990-cı illərin sonlarından etibarən Azərbaycanda elmin sahəvi inkişafı və tədqiqatların prioritet istiqamətlər üzrə əlaqələndirilməsi dövlət siyasətinin mühüm tərkib hissəsinə çevrildi. Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən islahatlar nəticəsində yalnız elmi müəssisələrin strukturu təkmilləşdirilmədi, həm də konkret elm sahələri üzrə spesifik problemlərin həllinə yönəlmiş təşəbbüslər reallaşdırıldı. Bu kon-

tekstdə ekoloji təhlükəsizlik, humanitar elmlər və elm-təhsil əlaqələrinin gücləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb etdi.

1996-cı ildə Azərbaycanın ekoloji təhlükəsizliyi və ətraf mühitin qorunması sahəsində dövlət səviyyəsində həyata keçirilən tədbirlər çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Ətraf Mühitin Qorunması üzrə Milli Komitəsi və Ekoloji Problemlər üzrə Birgə Şura təsis olundu. Bu qurumların yaradılması, ekoloji problemlərin kompleks elmi əsaslarla tədqiqini təmin etməklə yanaşı, ölkənin ətraf mühit siyasətinin elmi baxımdan dəstəklənməsini hədəfləyirdi. Elmi tədqiqatların koordinasiyası, ekosistemlərin monitorinqi və ekoloji təhlükələrin aradan qaldırılması üçün tətbiq yönlü modellərin hazırlanması bu qurumların əsas fəaliyyət istiqamətlərinə daxil idi.

Bu yanaşma Azərbaycanda ekoloji elmlərin inkişafını stimullaşdırmaqla bərabər, müasir texnoloji və metodoloji alətlərin tətbiqinə geniş imkanlar yaratdı. Ekoloji təhlükəsizliyin milli təhlükəsizlik sisteminin tərkib hissəsinə çevrilməsi prosesi də məhz bu dövrdə aktuallaşdı.

Heydər Əliyev dövründə təkcə texniki və təbiət elmləri deyil, həm də humanitar və ictimai elmlərin inkişafı dövlətin elmi siyasətində mühüm yer tutdu. Tarix, arxeologiya, fəlsəfə, hüquq və etnoqrafiya kimi sahələrdə elmi araşdırmaların genişləndirilməsi məqsədilə yeni institutlar təsis olundu, elmi müəssisələrin fəaliyyət istiqamətləri yenidən müəyyənləşdirildi.

Bu istiqamətdə atılmış mühüm addımlardan biri İnsan Hüquqları İnstitutunun yaradılması oldu. Həmin institut sonradan "Hüquq və İnsan Hüquqları İnstitutu" adı ilə fəaliyyətini davam etdirdi. Bu elmi müəssisə insan hüquqları sahəsində elmi-nəzəri araşdırmalarla yanaşı, hüquqi maarifləndirmə, beynəlxalq konvensiyaların tətbiqi və insan hüquqlarının müdafiəsi

üzrə normativ-hüquqi baza ilə bağlı təkliflər hazırlayan strateji quruma çevrildi.

Arxeologiya sahəsində də institusional dəyişikliklər baş verdi. Akademik Ziya Bünyadovun rəhbərliyi ilə Arxeoqrafiya Komissiyası təsis olundu. Bu komissiya Azərbaycanın tarixi irsinin toplanması, sistemləşdirilməsi və elmi dövriyyəyə daxil edilməsində mühüm rol oynadı.

Eyni zamanda, Hüseyn Cavidin ev-muzeyinin fəaliyyətinin genişləndirilməsi və Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun çoxşaxəli elmi-tədqiqat və nəşr fəaliyyəti humanitar elmlərin inkişafında xüsusi mərhələ təşkil etdi. Bu institutda Şərq əlyazmaları, Azərbaycan ədəbiyyatı və dil tarixi ilə bağlı fundamental tədqiqatların aparılması elmi irsə olan diqqətin göstəricisi idi.

Heydər Əliyev dövrünün elmi siyasətində mühüm yer tutan məsələlərdən biri də elm və təhsil sahələrinin qarşılıqlı əlaqəsinin gücləndirilməsi idi. Elmlər Akademiyasının fəaliyyəti yalnız tədqiqatların aparılması ilə məhdudlaşdırılmadı, eyni zamanda təhsil sisteminin metodoloji və ideoloji təminatının formalaşdırılmasına yönəldildi.

Bu məqsədlə akademik qurumlarla ali və orta ixtisas təhsil müəssisələri arasında əməkdaşlıq münasibətləri genişləndirildi. Elmi-tədqiqat institutları tədris proqramlarının elmi əsaslarla təmin edilməsində, yeni təhsil strategiyalarının hazırlanmasında və gənc mütəxəssislərin hazırlanmasında mühüm rol oynamağa başladı. Elm-təhsil sintezinin gücləndirilməsi fundamental biliklərin tətbiqyönlü tədqiqatlara çevrilməsini stimullaşdırdı və bu yanaşma nəticə etibarilə bilik iqtisadiyyatına keçidin əsas baza elementlərini formalaşdırdı.

Heydər Əliyev dövründə elmin inkişafı sahəsində həyata keçirilən siyasət yalnız mövcud strukturların qorunub saxlanması ilə məhdudlaşmadı, əksinə, elm sahələrinin diferensial in-

kişafını, tətbiqyönlü araşdırmaların təşviqini və elm-təhsil əlaqələrinin möhkəmləndirilməsini hədəfləyən kompleks strategiyalar çərçivəsində reallaşdı. Ekoloji tədqiqatların institusional koordinasiyası, humanitar və hüquqi elmlərin inkişafı, elmi irsə olan münasibət və akademik qurumların təhsil sistemində fəal iştirakı bu strategiyanın əsas sütunlarını təşkil etdi. Bütün bunlar göstərir ki, Ulu Öndər elmin inkişafını təkcə bilik istehsalı vasitəsi kimi deyil, həm də milli inkişafın və strateji təhlükəsizliyin əsas təminatçısı kimi dəyərləndirmişdir.

1990-cı illərin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycan elminin müasir texnologiyalar və tətbiqyönlü tədqiqatlarla zənginləşdirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atıldı. Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən elmi strategiya yalnız mövcud elmi irsi qorumaqla kifayətlənmədi, həm də elm sahələrinin modernləşdirilməsi və yeni prioritet istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi məqsədi daşıdı. Bu kontekstdə biotexnologiya, mikrobiologiya, astronomiya və neft elmləri sahəsində struktur yenilənmələri və institusional təşəbbüslər həyata keçirildi.

Dünya elminin qabaqcıl istiqamətlərindən biri olan biotexnologiyalar sahəsində Azərbaycan da mühüm təşəbbüslərlə çıxış etdi. Mövcud potensialın daha effektiv səfərbər olunması məqsədilə “Biotex” Elmi-Tədqiqat Birliyinin bazasında Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutu yaradıldı. Yeni institut molekulyar genetika, gen mühəndisliyi, biotibbi texnologiyalar və bioloji proseslərin modifikasiyası üzrə tədqiqatlara start verərək, ölkədə bu sahənin inkişafı üçün elmi baza formalaşdırdı.

Bununla yanaşı, Mikrobiologiya İnstitutunun təsis edilməsi mikrobioloji tədqiqatların strukturlaşdırılmış şəkildə aparılmasına imkan yaratdı. Bioekologiya, kənd təsərrüfatında isti-

fadə olunan mikroorqanizmlər, antibiotiklərin təkmilləşdirilməsi kimi istiqamətlərdə aparılan araşdırmalar həm kənd təsərrüfatı, həm də səhiyyə sektoruna töhfələr verdi.

Heydər Əliyev dövründə Azərbaycan astronomiyasının beynəlxalq aləmə inteqrasiyası da diqqətdə saxlanıldı. Beynəlxalq Astronomiya İttifaqı ilə əməkdaşlığın davam etdirilməsi ölkənin bu sahədəki mövqeyini möhkəmləndirdi və elmi əlaqələrin genişlənməsinə xidmət etdi. Fizika-Riyaziyyat və Texniki Elmlər Bölməsi nəzdində təşkil edilən Astronomiya Şurası isə astronomik tədqiqatların elmi əsaslarla əlaqələndirilməsinə və milli səviyyədə inkişafının təmin olunmasına şərait yaratdı. Bu təşəbbüslər həm Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasının fəaliyyətinin gücləndirilməsinə, həm də kosmos tədqiqatlarının gənc alimlər arasında təşviqinə mühüm töhfə verdi.

Azərbaycanın neft strategiyasının elmi təminatı da Heydər Əliyevin elmi siyasətində önəmli yer tutdu. 1994-cü ildə imzalanmış "Əsrin müqaviləsi" çərçivəsində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR) arasında əməkdaşlıq genişləndirildi. Bu əməkdaşlıq yalnız texniki-iqtisadi məsələlərə deyil, həm də layihələrin elmi ekspertizasına, ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsinə və geoloji-kəşfiyyat işlərinin elmi əsaslandırılmasına yönəldi.

AMEA-nın neft və qaz sənayesinin inkişaf strategiyasının hazırlanmasında iştirakı göstərir ki, milli iqtisadiyyatın əsas sektorları ilə elm arasında qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq modeli formalaşdırılmışdı. Neft elmlərinin prioritet sahələrə çevrilməsi həm də bilik iqtisadiyyatına keçidin əsas mərhələlərindən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

2002-ci ildə Prezident Heydər Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan bölməsi yaradıldı. Bu qərar Azərbaycanın qədim və strateji əhəmiyyətə

malik bölgəsi olan Naxçıvanda elmi tədqiqatların intensivləşdirilməsi və yerli elmi potensialın səfərbər olunması məqsədi daşıyırdı. Bölmənin yaradılması münasibətilə keçirilən müşavirədə Prezident Heydər Əliyev bu qədim torpağın tarixi, mədəni və təbii resurslarının sistemli şəkildə öyrənilməsinin vacibliyini vurğuladı.

Naxçıvan bölməsi geologiya, tarix, arxeologiya, təbiət və aqrar elmlər sahəsində yerli problemlərin öyrənilməsinə və regionun elmi-intellektual inkişafına şərait yaratdı. 2003-cü il yanvarın 4-də imzalanan xüsusi Prezident fərmanı ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının hüquqi statusu, idarəetmə strukturu, səlahiyyətləri və funksiyaları dəqiq şəkildə müəyyənləşdirildi. Bu fərman AMEA-nın dövlət strukturları ilə əlaqələrinin normativ bazasını formalaşdırmaqla yanaşı, onun milli elmin strateji mərkəzi kimi rolunu bir daha təsdiq etdi.

Prezident Heydər Əliyevin "Milli Elmlər Akademiyası bizim milli sərvətimizdir. Onu qoruyub saxlamalıyıq" fikri onun elmin milli inkişaf strategiyasındakı yerinə verdiyi yüksək dəyərin ifadəsi idi. Bu yanaşma elmə yalnız bilik istehsalı kimi deyil, həm də milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, dövlətçilik ideologiyasının formalaşdırılması və strateji təhlükəsizliyin təminatçısı kimi baxıldığını göstərdi.

Sual və tapşırıqlar.

1. Heydər Əliyevin 1993-cü ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasında keçirdiyi ilk görüş hansı simvolik və strateji əhəmiyyət daşıyırdı? Bu görüşün elmi ictimaiyyətə verdiyi mesajı izah edin.

2. 1990-cı illərin ortalarında Elmlər Akademiyasının ləğvi ilə bağlı yayılan söz-söhbətlərə qarşı Heydər Əliyevin mövqeyi və atdığı addımlar nə ilə səciyyələnirdi?
3. 1997-ci il yanvarın 31-də AMEA rəhbərliyi ilə keçirilən görüşdə Heydər Əliyevin elm sahəsində islahatlara dair mövqeyini əsaslandıraraq bu strategiyanın uzunmüddətli təsirlərini qiymətləndirin.
4. 2001-ci ildə Elmlər Akademiyasına "Milli" statusunun verilməsi hansı siyasi, elmi və ideoloji məqsədlərə xidmət edirdi?
5. AMEA-da aparılan struktur dəyişikliklərinin (məsələn, bölmələrin birləşdirilməsi, institutların yenidən təşkili və s.) səbəblərini və nəticələrini elmi idarəetmə baxımından təhlil edin.
6. Heydər Əliyevin çıxışlarında tez-tez vurğulanan "elmə yalnız onu zənginləşdirə biləcək insanlar gəlməlidir" ideyasını müasir elmi etik kontekstdə necə izah etmək olar?
7. Mətnə əsasən, Elmlər Akademiyasının yalnız elmi fəaliyyət deyil, həm də maarifçilik, ideoloji təminat və gənclərin tərbiyəsi ilə məşğul olması hansı zərurətdən irəli gəlirdi?
8. Azərbaycanın beynəlxalq elmi təşkilatlarla, xüsusilə Beynəlxalq Astronomiya İttifaqı ilə əməkdaşlığı hansı məqamlarla diqqəti cəlb edir? Bu əlaqələrin perspektivlərini izah edin.
9. Neft və ekologiya sahəsində Milli Elmlər Akademiyası ilə dövlət və xarici şirkətlər arasında qurulan əməkdaşlıq hansı elmi və praktiki nailiyyətlərə səbəb oldu?
10. 2002-ci ildə AMEA-nın Naxçıvan bölməsinin yaradılması geosiyasi, elmi və regional inkişaf baxımından hansı əhəmiyyətə malik idi?
11. Aşağıdakı mövzu üzrə 1500 sözlük analitik məqalə yazın: "Azərbaycan Respublikasında elmi idarəçiliyin formalaşma-

sında Heydər Əliyev mərhələsi: məqsədlər və nəticələr" Məqalədə aşağıdakılar əks olunmalıdır:

- Tarixi kontekst
- Elmi-struktur dəyişikliklər
- Qanunvericilik və status yenilikləri
- Təklif və nəticələr

12. Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə (1993–2003) Azərbaycan elminin inkişaf istiqamətlərini əks etdirən sxem və ya cədvəl tərtib edin. Aşağıdakı başlıqları istifadə edə bilərsiniz:
    - İnzibati qərarlar
    - Strukturlararası islahatlar
    - Yeni institutların yaradılması
    - Beynəlxalq əməkdaşlıqlar
    - Elmi-nəzəri əsaslandırma
13. Aşağıdakı mövzu üzrə 4 nəfərlik qrup halında müzakirə aparın və təqdimat hazırlayın: "Milli Elmlər Akademiyası – milli ideologiyanın və müasir elmi potensialın daşıyıcısı kimi"

Təqdimatda:

- Tarixi əsaslandırma
- Dövlət və elm münasibətləri
- Akademiyanın sosial funksiyaları
- Məşhur alimlərin rolu

14. Heydər Əliyevin elmlə bağlı 1997-ci və 2001-ci illərdəki çıxışlarının mətni ilə tanış olun və çıxışlarda verilən əsas tezisləri sistemləşdirin.
    Sonra bu tezislər əsasında elmi tədqiqat siyasəti konsepti layihəsi hazırlayın.
15. Heydər Əliyev dövründə həyata keçirilən elmi islahatlarla bu gün Azərbaycanın elmi mühiti arasında bənzərlikləri və

fərqləri müəyyən edin.
Nəticədə “keçid dövrü elmi idarəçilik modeli” və “müasir dövr elmi idarəçilik modeli” mövzularında müqayisəli təhlil yazın (minimum 800 söz).

MÖVZU 11. HEYDƏR ƏLİYEVİN ELMİN İNKİŞAFI SAHƏSİNDƏ İMZALADIĞI FƏRMAN VƏ SƏRƏNCAMLAR

Mövzu üzrə təlim nəticəsi:

MTN 1. Heydər Əliyevin 1993–2003-cü illərdə elmin inkişafı məqsədilə imzaladığı əsas fərman və sərəncamların (məsələn, AMEA-nın statusu ilə bağlı sənədlər, elmi fəaliyyətin təşkili, gənc alimlərin dəstəklənməsi və s.) icra mexanizmini konkret nümunələrlə izah edir.

MTN 2. Tələbə imzalanmış fərman və sərəncamların məqsədlərini, istiqamətlərini və əhatə dairəsini təhlil edərək, bu hüquqi sənədlərin Azərbaycan elminin institusional inkişafına, elmi infrastrukturun modernləşdirilməsinə və kadr siyasətinə təsirini əsaslandırır.

MTN 3. Heydər Əliyevin fərman və sərəncamları əsasında formalaşan elmi idarəetmə modelini ümumiləşdirir və bu modelə əsaslanaraq çağdaş elmi idarəetmənin təkmilləşdirilməsi üçün yeni yanaşmalar təklif edir.

MTN 4. Heydər Əliyevin elmin inkişafı ilə bağlı imzaladığı fərman və sərəncamların milli elmi potensialın qorunması, beynəlxalq elmi əlaqələrin qurulması və strateji elmi istiqamətlərin dəstəklənməsi baxımından əhəmiyyətini obyektiv şəkildə qiymətləndirir.

1993–2003-cü illər Azərbaycan Respublikasının müstəqillik tarixində təkcə siyasi sabitliyin və dövlətçilik ənənələrinin bərpası ilə deyil, həm də strateji düşünülmüş sosial və humanitar islahatlarla xarakterizə olunur. Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən siyasətin əsas prioritetlərindən

biri ölkənin intellektual potensialının qorunması və inkişafı olmuşdur. Bu məqsədlə qəbul edilmiş "Azərbaycanın gənc istedadlarına dövlət qayğısı haqqında" (22 iyun 1996, №464) fərman müstəqil Azərbaycanın elm, təhsil və yaradıcı gəncliyə olan diqqətinin dövlət səviyyəsində təzahürüdür.

Bu strateji sənədin əsas hədəfi ölkənin gələcək inkişafında aparıcı rol oynayacaq elmi və yaradıcı gəncliyin dövlət dəstəyi ilə stimullaşdırılması idi. Fərmanla aşağıdakı mühüm təşəbbüslər reallaşdırıldı:

- "Qızıl kitab"ın təsis edilməsi –Bu kitab gənclərin yüksək yaradıcılıq və elmi-intellektual nailiyyətlərini rəsmi şəkildə qeyd edən simvolik və motivasiyaedici mexanizm idi. Buraya yalnız öz sahəsində fərqlənmiş və xüsusi istedad nümayiş etdirmiş gənclər daxil edilirdi.
- Prezident yanında "Gənc İstedadlar Fondu"nun yaradılması – Fond istedadlı gənclərin təhsil, elmi tədqiqat və yaradıcılıq fəaliyyətlərinə maddi və mənəvi dəstək göstərmək məqsədi daşıyırdı. Onun fəaliyyəti gənclər arasında elmi fəaliyyətə marağın artmasına və intellektual rəqabət mühitinin formalaşmasına xidmət edirdi.
- Xüsusi təqaüdlər və maliyyə təminatı – Qızıl kitaba daxil edilən gənclərə xüsusi prezident təqaüdləri təyin olundu. Fərmanın icrası Prezidentin ehtiyat fondu hesabına maliyyələşdirildi və bununla da dövlətin birbaşa dəstəyi təmin olundu.
- İnstitusional əlaqələndirmə – Fərmanın icrasına Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Təhsil Nazirliyi, Müdafiə Nazirliyi, Gənclər və İdman Nazirliyi və Prezident Aparatının Humanitar Siyasət Şöbəsi cəlb edildi. Bu yanaşma dövlət strukturları arasında koordinasiyanın tə-

min olunması və gənclərlə bağlı siyasətin effektiv şəkildə həyata keçirilməsinə zəmin yaratdı.

Fərmanın mahiyyəti bir də ondan ibarət idi ki, istedadlı gənclərin təkcə tanınması deyil, onların gələcək elmi və yaradıcı fəaliyyətlərinin sistemli şəkildə dəstəklənməsi dövlətin prioriteti elan edilirdi. Heydər Əliyev bu fərmanla bir daha təsdiqlədi ki, milli inkişaf strategiyasında insan kapitalının, xüsusilə də gənc elmi və yaradıcı kadrların formalaşdırılması mühüm yer tutur.

Bu təşəbbüs yalnız konkret sosial dəstək proqramı olmaqla kifayətlənmədi, eyni zamanda strateji dövlət siyasətinin ideoloji və konseptual əsaslarından birinə çevrildi. Fərmanın icrası nəticəsində ölkədə bir sıra gənc alim və yaradıcı şəxslərin beynəlxalq səviyyədə tanınması üçün şərait yaradıldı. Bu isə, öz növbəsində, Azərbaycanın intellektual imicinin formalaşmasına və milli elmin dünya elmi məkanına inteqrasiyasına töhfə verdi.

"Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" fərman (9 avqust 2001-ci il)

Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan Respublikasının qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri milli kimliyin və mədəni dəyərlərin bərpası idi. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsində dil siyasəti, xüsusilə dövlət dili olan Azərbaycan dilinin tətbiqi və inkişafı xüsusi yer tuturdu. Məhz bu məqsədlə Prezident Heydər Əliyev tərəfindən 9 avqust 2001-ci il tarixində "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" fərman imzalanmışdır. Bu fərmanla hər il 1 avqust tarixi "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili günü" kimi qeyd olunmağa başlandı.

Fərmanın hüquqi və siyasi əhəmiyyəti çoxşaxəli idi:

- Konstitusiyanın 73-cü maddəsinin praktiki tətbiqi – Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu 1995-ci il Konstitu-

siyasının müvafiq maddəsində təsbit edilsə də, onun tətbiqi üçün sistemli tədbirlər tələb olunurdu. 2001-ci il fərmanı bu hüquqi norma üçün real və funksional baza yaratdı.

- Latın qrafikalı əlifbaya keçidin rəmziləşdirilməsi – Fərman, həm də latın əlifbasına keçidin yekunlaşdırılmasının və ictimai şüurda möhkəmlən-dirilməsinin siyasi-hüquqi ifadəsi oldu. Bu keçid yalnız texniki yenilik deyil, həm də sovet dövründən miras qalan kiril əlifbasından imtina edərək milli-mədəni identikliyin bərpası aktı idi.
- Milli mənlik şüurunun gücləndirilməsi – Əlifba islahatı yalnız yazı sistemində dəyişiklik deyil, həm də tarixi yaddaşın bərpası, milli ideologiyanın təmərküz-ləşdirilməsi və gənc nəslin milli dəyərlərə bağlılığının artırılması vasitəsi kimi qiymətləndirilirdi. Bu, mədəni suverenliyin əsas atributlarından biri kimi dövlət dilinə olan münasibəti strateji səviyyəyə yüksəltdi.
- Təhsil və informasiya sistemində yeni mərhələ- Latın qrafikasına keçidlə bağlı təhsil sistemində dərsliklərin, elmi-metodiki vəsaitlərin yenidən hazırlanması, informasiya və mətbuat resurslarında uyğunlaşdırma işlərinin aparılması dövlət dilinin istifadəsinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasına şərait yaratdı.

Heydər Əliyevin dil siyasəti yalnız inzibati göstərişlərlə deyil, ideoloji məzmun və mədəni missiya daşıyan qərarlarla müşayiət olunurdu. O, Azərbaycan dilinin sadəcə ünsiyyət vasitəsi deyil, milli dövlət quruculuğunun və vətəndaş həmrəyliyinin simvolu olduğunu dəfələrlə vurğulamışdı. 2001-ci il fərmanı da məhz bu ideyanın hüquqi ifadəsi kimi tarixə düşmüşdür.

Nəticə etibarilə, "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" fərman, milli-mədəni suve-

renlik istiqamətində atılmış strateji addım olmaqla yanaşı, dövlət dilinin cəmiyyətin bütün sferalarında tətbiqinin gücləndirilməsinə xidmət etmişdir. Bu təşəbbüs sonrakı illərdə qəbul edilən digər hüquqi aktlar və dövlət proqramları üçün də konseptual baza yaratmışdır.

"Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası haqqında" fərman (15 may 2001-ci il)

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 15 may 2001-ci il tarixli fərmanı ilə "Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası haqqında" yeni nizamnamə təsdiq edilmişdir. Bu fərman elmin dövlət siyasətində prioritet sahəyə çevrilməsinin bariz nümunəsi olmaqla, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) fəaliyyəti üçün hüquqi və institusional bazanı müasir tələblər səviyyəsində yeniləmişdir.

Fərmanın əsas məzmunu və əhəmiyyəti:

- AMEA-nın statusunun dəqiqləşdirilməsi

  Fərmanla Akademiyaya "Milli" statusu rəsmi şəkildə verilmiş və onun dövlət elmi müəssisəsi kimi funksiyaları müəyyən olunmuşdur. Bu status, akademiyanın yalnız elmi-tədqiqatlarla deyil, həm də milli dövlətçiliyin ideoloji dayağı kimi fəaliyyətini rəsmiləşdirmişdir.
- İdarəetmə strukturunun təkmilləşdirilməsi.

  Yeni nizamnaməyə əsasən, AMEA-nın idarəetmə mexanizmi müasir prinsiplərə uyğunlaşdırıldı. Akademiyanın rəhbər orqanları, seçki qaydaları, bölmələrin fəaliyyəti və səlahiyyət bölgüsü normativ əsasla tənzimləndi. Bu addım elmi idarəetmədə şəffaflığın və səmərəliliyin artırılmasına xidmət edirdi.
- Elmi bölmələrin və institutların fəaliyyətinin yenidən təşkili.

Fərman, AMEA-nın strukturunda aparılan islahatların hüquqi bazasını təşkil etdi. Bu çərçivədə elmi bölmələr birləşdirildi, yeni institutlar yaradıldı və prioritet istiqamətlər üzrə ixtisaslaşma gücləndirildi. Xüsusilə, Humanitar və İctimai Elmlər Bölməsinin yaradılması bu baxımdan əlamətdar idi.

- "Elmin cəmiyyətə xidmət etməsi" prinsipinin tətbiqi.

  Fərmanın ruhunda əsas götürülən yanaşmalardan biri də elmi nəticələrin yalnız akademik dairələrdə deyil, həm də cəmiyyətin ehtiyaclarına cavab verəcək şəkildə tətbiq olunması zərurəti idi. Elmi fəaliyyətin iqtisadiyyat, təhsil, ekoloji təhlükəsizlik, sosial siyasət kimi sahələrlə əlaqələndirilməsi xüsusi vurğulanırdı.

- AMEA-nın hüquqi statusunun möhkəmləndirilməsi.

  Fərman AMEA-nın müstəqil hüquqi şəxs kimi fəaliyyət göstərməsini təmin etməklə, onun elmi, inzibati və maliyyə müstəqilliyini də təmin etmiş oldu. Bu isə Akademiyanın uzunmüddətli strateji planlar həyata keçirməsinə imkan yaratdı.

Bu normativ akt nəticəsində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası yeni dövrün çağırışlarına uyğun strukturlaşdırılmış, məqsədyönlü və strateji baxımdan əsaslandırılmış bir elmi təşkilata çevrildi. Fərman həm də Azərbaycan elminin dövlət tərəfindən nəzarətdə saxlanılması və yönəldilməsi mexanizminin hüquqi əsaslarını formalaşdırdı. Heydər Əliyevin "Elm bizim milli sərvətimizdir" fikri bu fərmanda hüquqi məzmun kəsb edərək, elmi inkişafın milli təhlükəsizlik və tərəqqi məsələsi kimi dəyərləndirildiyini göstərdi.

“Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” qanunun tətbiqi barədə fərman (2 yanvar 2003-cü il)

Bu fərmanla Prezident Heydər Əliyev Nazirlər Kabinetinə və müvafiq dövlət orqanlarına tapşırıq verərək, ölkədə qüvvədə olan bütün normativ-hüquqi aktların “Dövlət dili haqqında” qanuna uyğunlaşdırılmasını tələb etmişdir. Bu, dil siyasətinin yalnız bəyanat səviyyəsində deyil, praktiki hüquqi icra mexanizmləri ilə dəstəklənməsi baxımından mühüm addım idi.

1. Hüquqi uyğunluğun təmin olunması:
   - Qanunvericilikdəki bütün normativ sənədlərin dövlət dili ilə bağlı müddəalara uyğunlaşdırılması vahid hüquqi diskursun formalaşmasına səbəb oldu;
   - Dövlət dilindən istifadə ilə bağlı terminoloji və redaksiya uyğunsuzluqları aradan qaldırıldı.
2. Milli ideologiyanın möhkəmləndirilməsi:
   - Bu fərman Azərbaycan dilinin dövlət idarəçiliyində, hüquq mühitində və ictimai həyatın bütün sahələrində əsas kommunikasiya vasitəsi olmasını təmin etdi;
   - Azərbaycan dilinin hüquqi müdafiəsi və tənzimlənməsi milli dövlətçilik ideyasının mərkəzi komponentinə çevrildi.
3. İcra mexanizmlərinin qurulması:
   - Fərman təkcə normativ akt deyildi, həm də dil siyasətinin tətbiqi üçün icraedici orqanlara konkret öhdəliklər müəyyən edirdi;
   - Dövlət orqanlarında dil üzrə məsul qurumların fəaliyyətinin səmərəliliyi artırıldı.
4. Latın qrafikasına keçid prosesinin hüquqi tənzimlənməsi:

- 2001-ci ildə “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili günü”nün təsis olunması ilə başlanmış latın qrafikalı əlifbaya keçid prosesinə hüquqi dəstək verildi;
- Yazı və sənəd dövriyyəsi sistemlərində yeni texnoloji və hüquqi standartlara uyğunlaşma sürətləndirildi.

2 yanvar 2003-cü il tarixli fərman Azərbaycan Respublikasında milli dil siyasətinin sistemləşdirilməsi və hüquq sisteminə inteqrasiyası baxımından həlledici əhəmiyyətə malikdir. Bu fərmanla Prezident Heydər Əliyev, Azərbaycan dilinin sadəcə milli identiklik göstəricisi deyil, həm də dövlətin hüquqi və inzibati dayağı olduğunu vurğulamışdır. Bu sənəd müasir Azərbaycan dövlətçiliyində dilin funksional və ideoloji yükünü müəyyənləşdirən əsas hüquqi aktlardan biri kimi qiymətləndirilməlidir.

“Azərbaycan gənclərinin I Forumu”nun keçirilməsi haqqında sərəncam (13 sentyabr 1997- ci il)

1990-cı illərin ortalarında ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar edilməsindən sonra dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri gənclərin sosial, siyasi və intellektual inkişafının stimullaşdırılması olmuşdur. Bu məqsədlə qəbul edilmiş sərəncamla 1996-cı ildə elan edilmiş Gənclər Siyasəti Konsepsiyasının tətbiq mexanizmlərindən biri kimi Azərbaycan Gənclərinin I Forumunun keçirilməsi qərara alınmışdır.

Sərəncamın strateji və siyasi əhəmiyyəti:

1. Gənclərin dövlət siyasətinə inteqrasiyası:
    - Sərəncamla gənclərin cəmiyyətin siyasi həyatında aktiv iştirakçılar kimi formalaşması və onların dövlət idarəçiliyi ilə əlaqələrinin təşkili əsas məqsədlərdən biri kimi müəyyən olundu;
    - Forum vasitəsilə gənclərin səsi dövlət səviyyəsində ilk dəfə rəsmi şəkildə dinlənildi.

2. İnstitusional dəstək və idarəetmə mexanizmləri:
   - Forumun keçirilməsi üçün Təhsil, Gənclər və İdman, Mədəniyyət, Müdafiə və digər nazirliklər, eləcə də yerli icra hakimiyyətləri cəlb edildi;
   - Bu, gənclər siyasətinin mərkəzləşdirilmiş deyil, həm də yerli səviyyədə həyata keçirilməsinə imkan yaratdı.
3. Sosiallaşma və loyallıq siyasəti:
   - Forum dövlətin milli birlik və ideoloji stabillik siyasətinin tərkib hissəsi idi;
   - Gənclərin dövlətə bağlılığı, vətənpərvərlik tərbiyəsi və sosial məsuliyyət hissinin formalaşdırılması əsas hədəflərdən biri idi.
4. Gənclər siyasətinin institusional əsasının gücləndirilməsi:
   - Bu Forumdan sonra Gənclər və İdman Nazirliyinin fəaliyyət dairəsi genişləndirildi, həmçinin Gənclər təşkilatları ilə dövlət qurumları arasında əlaqə mexanizmləri yaradıldı;
   - Forumun nəticələri sonrakı illərdə qəbul edilən Milli Gənclər Proqramlarının əsas konseptual bazasını təşkil etdi.

"Azərbaycan gənclərinin I Forumu"nun keçirilməsi haqqında sərəncam müstəqillik dövründə dövlət-gənclər münasibətlərində keyfiyyətcə yeni mərhələnin əsasını qoymuş mühüm normativ sənəddir. Bu sərəncamın həyata keçirilməsi nəticəsində Azərbaycan Respublikasının Gənclər Siyasətinin hüquqi və ideoloji dayaqları formalaşmış, gənclər dövlətin strateji resursu kimi qəbul olunmuşdur. Forumun keçirilməsi post-sovet məkanında gənclərlə dövlət arasındakı münasibətlərin demokratik əsaslarla qurulmasının nümunəsi kimi dəyərləndirilə bilər.

Gənc istedadlara xüsusi təqaüdlər verilməsi haqqında sərəncam (13 sentyabr 1997-ci il)

Azərbaycan Respublikasında 1990-cı illərin ortalarından etibarən elm və təhsilin inkişafına yönəlmiş dövlət siyasəti yeni bir mərhələyə qədəm qoydu. Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən strateji tədbirlər sırasında gənc istedadların aşkarlanması, onların maddi və mənəvi baxımdan dəstəklənməsi xüsusi yer tuturdu. Bu istiqamətdə qəbul olunmuş mühüm sənədlərdən biri də 13 sentyabr 1997-ci il tarixli "Gənc istedadlara xüsusi təqaüdlər verilməsi haqqında" sərəncam olmuşdur. Bu sənəd 1996-cı ildə imzalanmış digər bir əhəmiyyətli fərmanın məntiqi davamı kimi çıxış edərək, "Azərbaycan Respublikasının Qızıl Kitabı"na düşmüş istedadlı gənclərin stimullaşdırılmasını nəzərdə tuturdu.

Sərəncama əsasən adı "Qızıl Kitab"a daxil edilmiş gənclərə hər ay xüsusi təqaüdlərin verilməsi qərara alınmışdır. Bu vəsait birbaşa olaraq Prezidentin Ehtiyat Fondundan maliyyələşdirilirdi ki, bu da onun xüsusi əhəmiyyətini və fərdi qayğı xarakterini bir daha göstərirdi. Belə yanaşma yalnız sosial dəstək aktı olmaqla kifayətlənmirdi; əksinə, bu, dövlətin intellektual resurslara verdiyi strateji dəyərin göstəricisi idi. Bu kontekstdə qeyd edilən sərəncam təkcə humanitar tədbir yox, həm də ölkənin uzunmüddətli elmi-texniki və sosial-iqtisadi inkişafının təməl elementlərindən biri kimi çıxış edirdi.

Təhlil göstərir ki, bu cür təşəbbüslər gənclərdə elmi, mədəni və yaradıcı fəaliyyətə marağı artırmaqla yanaşı, onları vətənə faydalı bir fərd kimi formalaşdırmaq məqsədinə də xidmət edirdi. "Qızıl Kitab"a düşmək və Prezident təqaüdünü almaq yalnız mükafat deyil, həm də məsuliyyət idi. Bu, gənc istedadın cəmiyyət qarşısında məsuliyyət hissini gücləndirir, onun gələcək fəaliyyətində daha yüksək nəticələr əldə etməsinə stimul verirdi.

Bütövlükdə, 13 sentyabr 1997-ci il tarixli sərəncam Azərbaycan Respublikasında intellektual kapitalın inkişafı və qorunması istiqamətində atılmış mühüm addımlardan biri kimi qiymətləndirilməlidir. Bu sənəd təkcə dövrünün deyil, həm də sonrakı illərdə formalaşan elmi-sosial siyasətin əsasını təşkil etmiş, gənclərin dövlət tərəfindən himayə olunması prinsipinin praktik təzahürü olmuşdur. Heydər Əliyev hakimiyyətinin prioritetlərindən biri olan insan kapitalının inkişafı bu kimi qərarlarla real mexanizmlərə çevrilmiş və ölkənin gələcək intellektual potensialının formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. "Təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyası"nın yaradılması haqqında sərəncam (30 mart 1998-ci il).

1990-cı illərin sonlarında Azərbaycan Respublikası bir çox sahələrdə, o cümlədən təhsil sistemində köklü dəyişikliklərə ehtiyac duyurdu. Müstəqilliyin ilk illərində yaşanan sosial-iqtisadi çətinliklər, təhsilin idarə olunmasında və məzmununda mövcud olan ciddi problemlər, qlobal inteqrasiya tələbləri ölkədə təhsil siyasətinin yenidən qurulmasını zəruri edirdi. Bu baxımdan, 30 mart 1998-ci il tarixində imzalanmış "Təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyası"nın yaradılması haqqında sərəncam milli təhsil sisteminin inkişafında dönüş nöqtəsi kimi çıxış etdi.

Sərəncama əsasən, həmin Komissiyanın rəhbəri vəzifəsinə o dövrdə Azərbaycan Respublikasının Təhsil naziri olan professor Misir Mərdanov təyin edilmişdi. Komissiyanın tərkibinə müxtəlif sahələri təmsil edən mütəxəssislər, dövlət qurumlarının nümayəndələri və təhsil ekspertləri daxil edilmişdi ki, bu da qərarların kompleks və çoxşaxəli şəkildə hazırlanmasına imkan verirdi. Komissiyanın əsas vəzifəsi Azərbaycan təhsil sisteminin struktur və məzmun baxımından beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, xüsusilə də Ümumdünya Bankı ilə əməkdaşlıq çərçivəsində islahatların hazırlanması və həyata keçirilməsi idi.

Bu təşəbbüs yalnız təşkilati bir qərar olmaqla kifayətlənmirdi. Əslində, bu sərəncam dövlətin təhsilə yanaşmasında strateji yön dəyişikliyini əks etdirirdi. Bir tərəfdən, milli təhsil sisteminin müasir tələblərə cavab verən bir modelə çevrilməsi, digər tərəfdən isə qlobal təhsil mühitinə inteqrasiya prosesinin sürətləndirilməsi nəzərdə tutulurdu. Təhsildə idarəetmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, tədris proqramlarının yenilənməsi, yeni qiymətləndirmə metodlarının tətbiqi və müəllim hazırlığında keyfiyyət standartlarının müəyyən olunması bu islahatların əsas istiqamətləri kimi müəyyən edilmişdi.

Ümumdünya Bankı ilə əməkdaşlıq isə bu islahatlara həm maliyyə dəstəyi, həm də metodoloji baza təmin edirdi. Beynəlxalq təcrübənin ölkəyə gətirilməsi, texniki yardım layihələrinin həyata keçirilməsi və pilot proqramların tətbiqi nəticəsində Azərbaycan təhsil sistemi ilk dəfə olaraq elmi əsaslara söykənən, müasir idarəetmə yanaşmalarına uyğun bir model üzrə inkişaf etməyə başladı.

Bu sərəncamla başlanan islahatlar prosesi sonrakı illərdə qəbul olunmuş bir sıra konseptual sənədlərin, o cümlədən "Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin inkişaf konsepsiyası (Milli Kurikulum)" və "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası" kimi sənədlərin hüquqi və institusional bazasını formalaşdırdı. Beləliklə, 1998-ci il sərəncamı müasir təhsil siyasətinin əsasını qoymaqla yanaşı, Azərbaycanın gələcəkdə innovativ və rəqabətədavamlı insan kapitalına əsaslanan inkişaf modelinə keçidində mühüm mərhələ təşkil etdi.

Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin 25 illiyi ilə bağlı 13 mart 1998-ci il tarixli sərəncam: Milli ordu quruculuğunda təhsil amilinin möhkəmləndirilməsi.

Azərbaycan Respublikasında ordu quruculuğu prosesinin elmi əsaslarla və planlı şəkildə həyata keçirilməsi 1993-cü ildən etibarən, ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi iradəsi ilə yeni mərhələyə qədəm qoydu. Bu prosesdə yalnız silahlı qüvvələrin texniki-təşkilati inkişafı deyil, eyni zamanda peşəkar hərbi kadrların hazırlanması məsələsi də prioritet istiqamətlərdən biri kimi müəyyən edildi. Bu kontekstdə 13 mart 1998-ci il tarixində imzalanmış "Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin 25 illik yubileyinin qeyd olunması haqqında" sərəncam mühüm tarixi-siyasi və ideoloji məna daşıyırdı.

Sərəncamla bu hərbi təhsil müəssisəsinin 25 illik fəaliyyəti dövlət səviyyəsində qeyd edildi. Bu faktın özü, dövlətin hərbi təhsilə və gələcək zabit kadrların yetişdirilməsinə verdiyi yüksək dəyərin göstəricisi idi. Sənəddə Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyinə yubiley tədbirləri ilə bağlı geniş tədbirlər planı hazırlamaq tapşırıldı ki, bu da dövlət orqanları arasında koordinasiyalı fəaliyyətin təmin olunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi.

Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Lisey postsovet məkanında analoqu az olan hərbi təmayüllü orta ixtisas təhsil müəssisələrindən biri kimi, onilliklər ərzində minlərlə hərbiçi mütəxəssisin formalaşmasında əsaslı rol oynamışdır. Onun fəaliyyətinin rəsmi səviyyədə tanınması və yubiley tədbirlərinin dövlət miqyasında təşkili, ilk növbədə, milli ordu quruculuğunda ideoloji sabitliyin və davamlılığın qorunmasına yönəlmişdi. Belə yanaşma, həmçinin gənc nəslin hərbi-vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmasına və hərbi təhsilin cəmiyyət tərəfindən nüfuzlu bir sahə kimi qəbul edilməsinə təkan vermişdir.

Bu sərəncam ümumilikdə, 1993–2003-cü illərdə qəbul olunmuş fərman və sərəncamlar sistemində mühüm yer tutur. Həmin dövrdə hüquqi və institusional islahatlar təkcə iqtisadi və siyasi sahələri deyil, həm də təhsil, elm, dil, mədəniyyət və gənclər siyasətini əhatə edən kompleks dövlət ideologiyasının formalaşmasına xidmət etmişdir. Heydər Əliyev tərəfindən aparılan məqsədyönlü siyasət nəticəsində hüquqi baza milli maraqlar üzərində qurulmuş və gələcək nəsillərin vətənpərvər ruhda yetişdirilməsi üçün zəruri olan bütün mexanizmlər müəyyən edilmişdir.

Təhlillər göstərir ki, bu kimi sərəncamlar vasitəsilə formalaşdırılan siyasi kurs yalnız bir dövrə xas təşəbbüslər olmayıb, eyni zamanda müstəqil Azərbaycanın uzunmüddətli strateji inkişaf trayektoriyasının müəyyən olunmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Bu gün də həmin kursun davam etdirilməsi, dövlət təhlükəsizliyi və milli həmrəyliyin təmin olunmasında əsas amillərdən biri kimi çıxış edir.

Sual və tapşırıqlar.

1. "Azərbaycanın gənc istedadlarına dövlət qayğısı haqqında" fərmanın ictimai və strateji əhəmiyyətini izah edin.
2. Müstəqillik dövründə AMEA tərəfindən aparılan elmi tədqiqatların istiqamətlərini araşdırın.
3. AMEA-nın dünyada fəaliyyət göstərən Azərbaycan diasporunun problemlərinin elmi əsaslarla təhlili və təklif olunan həll yollarını araşdırın.
4. Latın qrafikalı əlifbaya keçidin milli kimlik və ideoloji baxımdan əhəmiyyətini təhlil edin.
5. AMEA-nın nizamnaməsinin təsdiqi Azərbaycan elmi üçün hansı perspektivləri açdı?

6. Dövlətin gənclərlə bağlı siyasətini konkret sərəncamlar əsasında şərh edin.
7. Müqayisəli təhlil edin: 1996-cı ildə qəbul olunmuş "Qızıl Kitab" fərmanı ilə 1997-ci ildə keçirilmiş "Gənclər Forumu" arasında məqsəd və vəzifə baxımından bənzərlikləri və fərqləri müəyyən edin.
8. 2003-cü ildə dövlət dili haqqında qanunun tətbiqi barədə fərmanın hüquqi nəticələrini və icra mexanizmlərini şərh edin.
9. Təhlil edin və nəticə çıxarın: Təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması qərarı Azərbaycanın beynəlxalq təhsil sisteminə inteqrasiyasına necə təsir göstərmişdir?
10. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1996-cı ildə imzaladığı fərmanla təsis edilmiş "Qızıl Kitab" və "Gənc İstedadlar Fondu"nun yaradılmasının strateji məqsədlərini izah edin və bu qurumların dövlətin gənclər siyasətinin formalaşmasında və inkişafında rolunu təhlil edin.
11. Latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasına keçidlə bağlı Ulu Öndərin 18 iyun 2001-ci il tarixli fərmanı milli ideologiya, mədəniyyət və dil siyasəti kontekstində necə dəyərləndirilə bilər?
12. 1998-ci ildə yaradılmış Təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının tərkibi və funksiyalarını nəzərə alaraq bu islahatların əsas hədəflərini və nəticələrini qiymətləndirin.
13. "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında" Qanunun tətbiq edilməsi ilə bağlı 2 yanvar 2003-cü il tarixli fərmanının milli hüquq sistemində yaratdığı dəyişiklikləri və onun dil siyasətindəki yerini şərh edin.

14. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası haqqında 15 may 2001-ci il tarixli fərmanını ölkədə elmi idarəetmə sisteminin modernləşdirilməsi baxımından təhlil edin.
15. Heydər Əliyevin 1997-ci ildə gənclərin I Forumunun keçirilməsi ilə bağlı verdiyi sərəncamın siyasi və ideoloji əsaslarını araşdırın. Bu tədbir gənclərin dövlətlə münasibətlərində hansı yeniliklərə yol açdı?
16. Azərbaycanın müstəqillik dövründə qəbul olunan fərman və sərəncamların təhsilin milli modelinin formalaşmasında oynadığı rolu ümumiləşdirin.
17. Cəmişid Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin 25 illiyinin dövlət səviyyəsində qeyd olunmasının təhsil, hərbi və ideoloji aspektlərini təhlil edin.
18. 1996–2003-cü illər ərzində Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış fərman və sərəncamlara əsasən, “Müstəqil Azərbaycanda Təhsil və Gənclər Siyasətinin Prioritetləri” mövzusunda qısa konsept sənədi (təxminən 400-500 söz) hazırlayın.
19. Kritik təhlil edin: 1996-cı il “Qızıl Kitab” fərmanının icra mexanizmləri və davamlılığı baxımından güclü və zəif tərəflərini müəyyən edin. Dövlət qayğısı uzunmüddətli strateji məqsədlərə çatmaqda nə dərəcədə effektiv olub?
20. Heydər Əliyevin qəbul etdiyi 3 fərmanı seçin və onların ideoloji istiqamət, məqsəd və icra mexanizmlərini müqayisə edin. Hər bir fərmanın cəmiyyətə təsiri baxımından nəticə çıxarın.
21. Problem həllinə yönəlmiş yazı yazın:
    Dövlət dili haqqında qanunun tətbiqi zamanı qarşıya çıxan əsas çətinlikləri və onların aradan qaldırılması üçün təklif olunan mexanizmləri təhlil edin. Sizin alternativ yanaşmanız nə olardı?

22. Gənclərlə bağlı dövlət proqramlarının yaradılması sahəsində Heydər Əliyev dövründəki sənədlərin çağdaş dövrdə tətbiq imkanlarını qiymətləndirin. Hansı elementlər bu gün də aktualdır, hansına yenidən baxılmalıdır?
23. Strateji yanaşma hazırlayın: AMEA-nın 2001-ci ildə təsdiqlənmiş nizamnaməsini əsas götürərək Azərbaycanın elmi inkişaf strategiyasına dair konseptual təkliflər paketi hazırlayın (strateji hədəflər, vəzifələr, resurslar və nəticələr əsaslı).

MÖVZU 12: HEYDƏR ƏLİYEVİN ELM XADİMLƏRİNƏ MÜNASİBƏTİ, ELM XADİMLƏRİNİN TƏLTİF OLUNMASI

Mövzu üzrə təlim nətiicəsi:

MTN 1. Heydər Əliyev tərəfindən müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan elminin inkişafında xidmətləri olan tanınmış alimlərin təltif olunması, fəxri adlarla, orden və medallarla mükafatlandırılması faktlarını araşdırır və onların tətbiqi mexanizmini konkret nümunələrlə təqdim edir.

MTN 2. Elm xadimlərinə verilən yüksək dövlət mükafatlarının məqsədlərini, meyarlarını və dövrün ictimai-siyasi kontekstində əhəmiyyətini təhlil edir, bu mükafatların elmi ictimaiyyətə təsirini əsaslandırır.

MTN 3. Heydər Əliyevin elm adamlarına göstərdiyi diqqət və qayğı prinsip-lərini ümumiləşdirərək, müasir dövrdə elmi fəaliyyətin stimullaşdırılması və elm xadimlərinin motivasiyası üçün model təklif edir.

MTN 4. Heydər Əliyevin elm xadimlərinə münasibətini – onların cəmiyyət həyatında rolunun tanınması, elmin nüfuzunun artırılması və intellektual təbəqənin qorunması baxımından, tarixi və strateji aspektlərdə qiymətləndirir.

Azərbaycan Respublikasının ictimai-siyasi həyatında mühüm rol oynamış ümummilli lider Heydər Əliyev elmin inkişafını dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirmişdir. Onun hakimiyyəti dövründə, xüsusilə 1970–1980-ci illər və 1993–2003-cü illər ərzində Azərbaycan elmi sistemli şəkildə təşkilatlanmış, maddi-texniki baxımdan möhkəmlənmiş və beynəlxalq aləmdə tanınan səviyyəyə çatdırılmışdır. Bu dövrlər Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) və

ona tabe olan elmi-tədqiqat institutlarının modernləşməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

1970-ci illərdə Azərbaycana rəhbərlik edən Heydər Əliyev, Sovet İttifaqı çərçivəsində olsa da, milli elmi potensialın gücləndirilməsinə və elmi müstəqilliyin təmin olunmasına yönəlik ardıcıl siyasət həyata keçirmişdir. Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə AMEA-nın maddi-texniki bazası möhkəmləndirilmiş, yeni laboratoriyalar, eksperimental sahələr və ixtisaslaşdırılmış elmi mərkəzlər yaradılmışdır. Bu struktur islahatlar nəticəsində Akademiyanın elmi istehsal gücü artmış, ölkə daxilində elmi biliklərin tətbiq sahəsi genişləndirilmişdir.

Paralel olaraq yüksək ixtisaslı elmi kadrların hazırlanması dövlət səviyyəsində prioritetə çevrilmiş, elmi dərəcələrin alınması və elmi yaradıcılığın stimullaşdırılması üçün yeni mexanizmlər tətbiq olunmuşdur. Bu siyasət nəticəsində Azərbaycan elmi yalnız milli səviyyədə deyil, eyni zamanda beynəlxalq elmi aləmdə də tanınmış və rəqabətqabiliyyətli mövqeyə yüksəlmişdir.

Heydər Əliyevin elmə münasibətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri onun elmin təkcə akademik-intellektual sahə deyil, həm də milli dövlətçiliyin dayaqlarından biri kimi dəyərləndirilməsi idi. Məhz bu baxış bucağından çıxış edən rəhbərlik elmi tədqiqatların tətbiqiliyini artırmağa çalışmış, texnologiya, sənaye, kənd təsərrüfatı və digər sahələrlə inteqrasiyanı gücləndirmişdir. Elmin istehsalatla əlaqələndirilməsi, praktiki nəticəyə yönəlik layihələrin dəstəklənməsi həmin illərdə elmi innovasiyanın inkişafına təkan vermişdir.

1993-cü ildə yenidən siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonra Heydər Əliyev artıq müstəqil Azərbaycanın elmi siyasətini formalaşdıraraq onun milli maraqlara uyğun şəkildə qurulmasına nail olmuşdur. Bu dövrdə AMEA-nın fəaliyyəti yenidən

strukturlaşdırılmış, elmi tədqiqat institutlarında idarəetmə və fəaliyyət mexanizmləri təkmilləşdirilmiş, elmi fəaliyyətin hüquqi və maliyyə təminatı gücləndirilmişdir. Dövlət büdcəsindən elmin maliyyələşdirilməsi artırılmış, beynəlxalq fondlar və təşkilatlarla əməkdaşlığa şərait yaradılmışdır. Bu isə Azərbaycan elminin qlobal elmi ictimaiyyətə inteqrasiyasını sürətləndirmişdir.

Əlavə olaraq qeyd edilməlidir ki, Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə elmi fəaliyyətin ideoloji çərçivədən çıxarılması, onun siyasi proseslərdən nisbi müstəqilliyinin təmin olunması, alimlərin yaradıcılıq azadlığının tanınması və müdafiəsi həmin dövrün mühüm nailiyyətlərindəndir. Bu siyasət nəticəsində bir sıra yeni elmi istiqamətlər, o cümlədən milli-mənəvi dəyərlərin, tarix və dil məsələlərinin, müstəqil Azərbaycanın strateji inkişaf prioritetlərinin tədqiqi elmi ictimaiyyətin diqqət mərkəzinə gətirilmişdir.

Nəticə etibarilə, Heydər Əliyev dövründə həyata keçirilmiş elmi siyasət yalnız müəyyən bir dövrün nailiyyəti kimi qiymətləndirilə bilməz. Bu siyasət Azərbaycan elminin müasir inkişaf trayektoriyasının əsasını təşkil edən sistemli və strateji yanaşmanın ifadəsi olmuşdur. Onun rəhbərliyi ilə formalaşmış elmi infrastruktur bu gün də ölkənin innovativ inkişafında və milli elmi potensialın möhkəmlənməsində mühüm rol oynamağa davam edir.

Azərbaycan Respublikasının inkişaf tarixində elm və mədəniyyət sahələrinin prioritet kimi müəyyənləşdirilməsi xüsusilə ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə sistemli və ardıcıl xarakter almışdır. 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə siyasi hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyev, ölkədə siyasi və sosial sabitliyin bərpa olunması ilə yanaşı, elmi və mədəni in-

tibahın təmin olunmasını strateji məqsədlərindən biri kimi müəyyənləşdirdi.

Ulu Öndərin bu sahələrə yanaşması yalnız keçmişə ehtiram və milli irsə bağlılıq deyil, həm də müstəqil dövlətin gələcək inkişaf modelinin formalaşdırılması baxımından fundamental əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu strategiya Azərbaycan elminin və mədəniyyətinin davamlı inkişafına zəmin yaratmış, həmçinin gənc nəsillərin intellektual və yaradıcı potensialının formalaşmasına töhfə vermişdir.

1993–2003-cü illər ərzində alimlərə, ziyalılara, müəllimlərə və mədəniyyət xadimlərinə göstərilən xüsusi diqqət, dövlətin intellektual potensialı milli kapital kimi dəyərləndirdiyinin bariz ifadəsi idi. Bu dövrdə çoxsaylı elm və sənət xadimi müxtəlif dövlət təltiflərinə, fəxri adlara və Prezident təqaüdlərinə layiq görülmüşdür.

Onlarla görkəmli şəxsiyyətin yubileylərinin dövlət səviyyəsində qeyd olunması, onların həyat və fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi, bu sahədə çalışan insanlara verilən yüksək dəyərin göstəricisi olmuşdur. Belə tədbirlər yalnız fərdi xidmətlərin tanınmasına xidmət etməmiş, eyni zamanda milli mədəni və elmi irsin cəmiyyətin yaddaşında möhkəmləndirilməsinə şərait yaratmışdır.

Bu münasibət, əslində, Heydər Əliyevin 1969–1982-ci illərdəki rəhbərlik dövründə formalaşdırdığı siyasətin davamı idi. Həmin illərdə o, Azərbaycan elminin və mədəniyyətinin tanınmış simalarını yüksək fəxri adlara, o cümlədən Sosialist Əməyi Qəhrəmanı kimi SSRİ miqyasında nadir təltiflərə layiq görmüşdür.

Bu baxımdan, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Niyazi, Rəsul Rza, Süleyman Rəhimov və digər görkəmli sənətkarların təltif olunması yalnız fərdi tanınma aktı deyil, həm də Azərbaycan

mədəniyyətinin siyasi və ideoloji müstəvidə tanıdılması istiqamətində düşünülmüş dövlət siyasətinin nəticəsi olmuşdur.

Heydər Əliyevin idarəçilik fəlsəfəsində elm və mədəniyyətin inkişafı, cəmiyyətin mənəvi-ideoloji sabitliyinin qorunması və milli identikliyinin möhkəmləndirilməsi üçün əsas alətlərdən biri hesab olunurdu. Alimlərə və sənətkarlara dövlətin göstərdiyi bu dəstək onların yaradıcılıq imkanlarını genişləndirməklə yanaşı, gənc nəslin bu sahələrə marağını da stimullaşdırırdı. Ənənəvi dəyərlərlə müasir yanaşmaların sintezini təmin edən bu siyasət nəticəsində, Azərbaycan həm regionda, həm də beynəlxalq aləmdə elmi və mədəni irsi ilə seçilən bir dövlət kimi formalaşdı.

Bununla yanaşı, bu dövrdə qəbul olunan dövlət sənədləri, fərmanlar, sərəncamlar və konsepsiyalar elmi və mədəni irsin qorunması, inkişaf etdirilməsi və gələcək nəsillərə ötürülməsi istiqamətində hüquqi-institusional mexanizmləri müəyyənləşdirdi. Bu sənədlər çərçivəsində həm mövcud elmi-mədəni mərkəzlər dəstəkləndi, həm də yeni institutlar, fondlar və mədəniyyət ocaqları yaradıldı. Beləliklə, Heydər Əliyevin elm və mədəniyyətə münasibəti təkcə keçmişin irsinə hörmət deyil, həm də gələcək nəsillər üçün dayanıqlı inkişaf modelinin qurulması baxımından strateji yanaşmanın nümunəsi idi.

Nəticə etibarilə, Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən dövlət siyasəti, elmi və mədəni dəyərlərin cəmiyyətin sosial-mənəvi strukturunda mühüm yer tutmasına, intellektual və estetik inkişafın dövlət səviyyəsində təşviqinə şərait yaratmışdır. Bu irs bu gün də aktual olaraq qalır və müstəqil Azərbaycanın dövlətçiliyində elm və mədəniyyətin dayanıqlı əsaslardan biri kimi qəbul olunmasına imkan verir.

Azərbaycan Respublikasının ictimai-siyasi və mədəni inkişafında əvəzsiz xidmətləri olan ümummilli lider Heydər Əliyev

milli-mənəvi irsin qorunmasını və təbliğini dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirmişdir. Onun rəhbərliyi ilə həyata keçirilən mədəni və elmi siyasət milli özünüdərk prosesinin dərinləşməsinə, tarixi yaddaşın bərpasına və xalqın mənəvi birliyinin möhkəmləndirilməsinə xidmət etmişdir. Xüsusilə də 1993–2003-cü illərdə milli irsə göstərilən dövlət qayğısı sistemli xarakter daşımış, milli-mədəni sərvətlərin elmi əsaslarla tədqiqi və dünya ictimaiyyətinə təqdim olunması məqsədilə kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Bu siyasətin ən parlaq nümunələrindən biri kimi "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində qeyd olunması göstərilə bilər. 1999-cu il mayın 15-də imzalanmış fərman əsasında təşkil edilən yubiley tədbirləri həm Azərbaycanın qədim yazılı-mədəni irsinə dövlətin verdiyi dəyərin təzahürü, həm də elmi və mədəni mühitin milli ideoloji əsaslar üzərində inkişafına dəstək idi. Dastanın müxtəlif aspektlərdən tədqiqinə dair elmi layihələrin həyata keçirilməsi, motivləri əsasında bədii filmin çəkilməsi və bu irsin təbliği istiqamətində görülən işlər milli identikliyin qorunmasında mühüm rol oynadı. Bu təşəbbüs, həm də Azərbaycanın beynəlxalq mədəniyyət məkanında özünəməxsus yer tutmasını və türk dünyası ilə ortaq mənəvi bağlarının gücləndirilməsini təmin etdi.

Eyni zamanda, klassik Azərbaycan poeziyasının banilərindən biri olan Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyi münasibətilə həyata keçirilmiş tədbirlər də Ulu Öndərin milli ədəbiyyata və elmə göstərdiyi dərin hörmətin ifadəsi idi. Bu münasibətlə hazırlanmış "Füzuli ensiklopediyası" yalnız bir alimin irsinin toplanması deyil, həm də Azərbaycan elmi ictimaiyyətinin klassik ədəbiyyata olan münasibətinin sistemli şəkildə ifadəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Bu ensiklopediya elmi biliklərin yayılması

və gənc nəsil üçün dəyərli baza formalaşdırılması baxımından mühüm mənbədir.

Heydər Əliyev eyni zamanda elmi-intellektual potensialın stimullaşdırılmasına və yüksək ixtisaslı kadrların əməyi qarşısında dövlət məsuliyyətinin nümayişinə xüsusi önəm verirdi. Onun təşəbbüsü ilə elmi fəaliyyət sahəsində fərqlənən bir sıra görkəmli alimlər ali dövlət mükafatları və fəxri adlarla təltif edilmişdir. Bu təltiflər təkcə fərdi xidmətlərin deyil, həm də milli elmin ümumi inkişafına verilmiş töhfələrin rəsmi etirafı idi. Belə bir yanaşma alimlərin və ziyalıların cəmiyyətdə nüfuzunun artırılmasına, elmin ictimai funksiyasının möhkəmləndirilməsinə və yeni nəsil tədqiqatçıların formalaşmasına əlverişli zəmin yaratmışdır.

Beləliklə, Heydər Əliyevin milli-mənəvi irsə və elmi-intellektual təbəqəyə yönəlmiş siyasəti təkcə mədəniyyətin və elmin qorunmasına deyil, həm də Azərbaycanın gələcək inkişaf strategiyasının ideoloji və mənəvi əsaslarının möhkəmləndirilməsinə xidmət etmişdir. Bu siyasi kursun əsas məzmunu xalqın tarixi yaddaşına söykənərək gələcəyə istiqamətlənmək – bu gün də aktuallığını saxlayır və müasir Azərbaycan cəmiyyətinin inkişaf trayektoriyasında mühüm yer tutur.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə 1993–2003-cü illərdə həyata keçirilmiş dövlət siyasətində elm və təhsil sahəsi mühüm strateji istiqamət kimi dəyərləndirilmişdir. Bu dövrdə elmin cəmiyyət həyatındakı rolu yalnız nəzəri deyil, həm də praktiki baxımdan önə çəkilmiş, yüksək elmi nəticələr əldə etmiş alimlərə dövlət səviyyəsində ali təltiflər verilməklə elmi fəaliyyətin ictimai nüfuzu artırılmışdır. Həyata keçirilən bu siyasət yalnız fərdi elmi nailiyyətlərin deyil, ümumilikdə Azərbaycanın intellektual potensialının dövlət tərəfindən qiymətləndirildiyini nümayiş etdirirdi.

Heydər Əliyev milli elmi məktəblərin və alimlərin fəaliyyətini sistemli şəkildə dəyərləndirərək onların əməyinin stimullaşdırılmasına xüsusi önəm verirdi. Bu məqsədlə müxtəlif elmi istiqamətləri təmsil edən tanınmış alimlər-akademiklər, professorlar, tədqiqatçılar – yüksək dövlət mükafatlarına layiq görülmüşdür. Aşağıda təqdim edilən nümunəvi təltiflər bunu əyani şəkildə sübut edir:

- Eldar Yunis oğlu Salayev – “Şöhrət” ordeni (1 fevral 1997)
- Mirməmməd Mircavad oğlu Cavadzadə – “Şöhrət” ordeni (20 may 1997)
- Cəlal Əliriza oğlu Əliyev – “İstiqlal” ordeni (30 iyun 1998)
- Azad Xəlil oğlu Mirzəcanzadə – “İstiqlal” ordeni (30 sentyabr 1998)
- Ziya Musa oğlu Bünyadov – “İstiqlal” ordeni (19 dekabr 1998)
- Yaqub Mikayıl oğlu Mahmudov – “Şöhrət” ordeni (16 fevral 1999)
- Budaq Əbdüləli oğlu Budaqov – “Şöhrət” ordeni (23 yanvar 2000)
- Cəmilə Səfərova Təhmasib, Tofiq Vəliyev, Məmməd Yaqubov – “Əməkdar müəllim” fəxri adı (12 fevral 2000)
- Fəraməz Qəzənfər oğlu Maqsudov – “İstiqlal” ordeni (23 mart 2000)
- Bəkir Əhməd oğlu Nəbiyev – “Şöhrət” ordeni (18 avqust 2000)
- Şahlar Qaçay oğlu Əsgərov – “Əməkdar elm xadimi” fəxri adı (15 iyun 2001)
- Abuzər Alı oğlu Məmmədəliyev – “Şöhrət” ordeni (25 dekabr 2001)

- Vasim Məmmədəli oğlu Məmmədəliyev – “Şöhrət” ordeni (26 avqust 2002)

Bu mükafatlar yalnız fərdi xidmətlərin deyil, həm də Azərbaycanın elm, təhsil və mədəni mühitində formalaşan ümumi yüksəlişin rəmzi kimi çıxış edir. Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində elmin və alimlərin nüfuzu artırılmış, intellektual təbəqənin cəmiyyətdəki mövqeyi gücləndirilmişdir. Xüsusilə, elm xadimlərinin dövlət səviyyəsində təltif olunması, onların yubileylərinin qeyd edilməsi və fəaliyyətlərinin cəmiyyətə tanıdılması bu sahəyə verilən strateji önəmin göstəricisi idi.

Heydər Əliyevin dövlət idarəçiliyi fəlsəfəsində elm, təhsil və mədəniyyət sahələri ölkənin intellektual potensialının başlıca dayaqları kimi mühüm yer tutmuşdur. Onun məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycanda elmin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradılmış, elmi müəssisələrin maddi-texniki bazası gücləndirilmiş, kadr potensialı yüksəldilmişdir. Alimlərin sosial rifahı və elmi fəaliyyətin ictimai nüfuzu da dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Bu yanaşma, həmçinin ölkənin elmi-mədəni irsinin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Sual və tapşırıqlar:

1. Heydər Əliyevin elm siyasətində əsas prioritetlər hansılardır və bu prioritetlər hansı tarixi-siyasi zərurətdən irəli gəlirdi?
2. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının 1970–1980-ci illərdə qazandığı uğurların səbəblərini göstərin. Bu uğurların bugünkü elmi inkişaf üçün əhəmiyyəti nədən ibarətdir?
3. Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyasını elm və mədəniyyət sahəsinə inteqrasiya etməsinin əsas məqsədləri və nəticələri nələr olmuşdur?

4. Elmi fəaliyyətlə sənaye və iqtisadiyyat arasındakı əlaqələrin inkişaf etdirilməsi Azərbaycan elmi üçün hansı yeni imkanlar yaratdı?
5. “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Füzuli ensiklopediyası” layihələrinin həyata keçirilməsi yalnız mədəni əhəmiyyət daşıyırdı, yoxsa bu tədbirlərin siyasi və ideoloji məqsədləri də var idi? Ətraflı izah edin.
6. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi hansı dövrə təsadüf edir?
7. Heydər Əliyevin elm xadimlərinə münasibətində hansı sosial təminat mexanizmləri diqqət çəkir?
8. Ziya Bünyadov hansı dövlət təltifinə layiq görülmüşdür? Onun hansı fəaliyyətləri bu təltifin verilməsi üçün imkan açdı?
9. Biologiya və tibb elmlərinin inkişafında xidmətləri olan akademiklər- Cəlal Əliyev, İradə Hüseynova, Məmməd Əliyevin elmi fəaliyyətlərini və Azərbaycan elminin inkişafına verdikləri töhfələri araşdırın.
10. “Heydər Əliyev və azərbaycançılıq: Elmi-mədəni siyasətin ideoloji əsasları” mövzusunda 500–700 sözlük esse yazın.
11. Azərbaycan elminin 1970–1980-ci illərdə inkişaf dinamikası və bu dövrün beynəlxalq elmi sistemlə müqayisəli təhlili mövzusunda araşdırma təqdimatı hazırlayın.
12. “Elm xadimlərinə verilən dövlət təltiflərinin ictimai və psixoloji təsiri” mövzusunda təhlil yönümlü məqalə yazın. Nümunə şəxsiyyətlərə əsaslanaraq fikirlərinizi əsaslandırın.

13. Cədvəl hazırlayın: Aşağıdakı kriteriyalar üzrə təltif olunmuş elm xadimləri barədə informasiya cədvəli tərtib edin:
    - Ad və Soyad
    - Təltif olunduğu orden və ya fəxri ad
    - Təltifin tarixi
    - Elmi sahəsi və fəaliyyət istiqaməti
14. Təhlil edin: Cəlal Əliyev, Vasim Məmmədəliyev və Ziya Bünyadov kimi şəxslərin elmi fəaliyyətlərini araşdırın və bu fəaliyyətlərin dövlət tərəfindən necə qiymətləndirildiyini yazılı şəkildə izah edin.
15. Xronoloji xəritə qurun: Heydər Əliyevin elmlə bağlı imzaladığı əsas fərman, sərəncam və təltifləri xronoloji ardıcıllıqla qrafik formada göstərin.

MÖVZU 13. HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TƏHSİL İSLAHATI

Mövzu üzrə təlim nəticəsi:

MTN 1. Heydər Əliyev və İlham Əliyev dövrlərində Azərbaycan təhsilində həyata keçirilən əsas islahatlar və strateji qərarları sadalayır və onların insanlara təsirini izah edir.
MTN 2. Azərbaycanın təhsil sistemində hüquqi-normativ baza, maddi-texniki təminat və beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində layihələri təhlil edir və onların planlarını müəyyənləşdirir.
MTN 3. Heydər Əliyev və Mehriban Əliyevanın təhsilə töhfələrini, faktları, qiymətləndirmələri və bu fəaliyyətlərin sosial vəziyyətə təsirini qiymətləndirir
MTN 4. Müasir çağırışlara uyğun olaraq Azərbaycan təhsilinin inkişafı üçün dövlət siyasətinin alternativ strategiyaları hazırlayır və onların tətbiq imkanlarını əsaslandırır.

Azərbaycan Respublikasının təhsil sistemi öz tarixi inkişaf mərhələlərində mürəkkəb, lakin şərəfli bir yol keçmişdir. Bu inkişafın ən güclü və fundamental mərhələsi ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Onun uzaqgörən siyasi iradəsi və strateji düşüncə tərzi nəticəsində Azərbaycanda müasir, elmi əsaslara söykənən milli təhsil sistemi formalaşdırılmış və bu sahənin Avropa təhsil məkanına inteqrasiyası üçün güclü zəmin yaradılmışdır.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan qarşısında göstərdiyi xidmətlər zamanı milli təhsil sisteminin təşəkkülündə oynadığı rol xüsusi vurğulanmalıdır. O, təhsili yalnız dövlət səviyyəsində bilik və bacarıqların inkişafı prosesi kimi deyil, həm

də milli identikliyin dayaqlarından biri və gələcək nəsillərin formalaşmasının təminatçısı kimi qiymətləndirirdi.

Sovet dövründə və Azərbaycanın müstəqillik qazandığı ilk illərdə Heydər Əliyev təhsil məsələlərini prioritet dövlət siyasətinə çevirmiş, bu sahədə sistemli islahatların həyata keçirilməsinə rəhbərlik etmişdir. Onun təşəbbüsləri nəticəsində Azərbaycan təhsili həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət baxımından əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə etmişdir.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bərpa etməsindən sonra (1991-ci ildən etibarən) dövlətin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri milli təhsil sisteminin müasirləşdirilməsi və beynəlxalq təhsil standartlarına uyğunlaşdırılması olmuşdur. Bu prosesin idarə olunması həm milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanmasını, həm də qloballaşan dünyada Azərbaycan təhsilinin rəqabət qabiliyyətliliyinin təmin olunmasını hədəfləyirdi.

Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilən bu siyasət bir tərəfdən milli özünüdərkin və ideoloji sabitliyin gücləndirilməsinə, digər tərəfdən isə yüksək səviyyəli, yaradıcı və milli ruhda tərbiyə olunan kadrların hazırlanmasına yönəlmişdi.

Əslində, Heydər Əliyevin təhsilə göstərdiyi diqqətin təməli onun Azərbaycana rəhbərlik etdiyi ilk dövrlərə, yəni 1969-cu ilə qədər uzanır. O dövrdə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olaraq Heydər Əliyev totalitar sovet rejiminin sərt ideoloji çərçivələri daxilində milli maraqları qorumağa, milli-mənəvi dəyərləri yaşatmağa və ölkənin intellektual potensialını inkişaf etdirməyə nail olmuşdur. Özünün də qeyd etdiyi kimi, ona verilən minimum imkanlardan maksimum səviyyədə Azərbaycan üçün istifadə etmişdir.

Onun fəaliyyətində təhsil daima prioritet sahə kimi diqqət mərkəzində saxlanılmış, elm və təhsilin yüksəldilməsi istiqamətində ardıcıl və sistemli addımlar atılmışdır. 1970–1980-ci

illərdə respublikanın iqtisadi inkişaf strategiyasının icrası ilə paralel olaraq, təhsilin maddi-texniki bazası gücləndirilmiş, təhsil müəssisələrinin şəbəkəsi genişləndirilmiş və kadr siyasətində milliləşdirmə prosesi sistemli şəkildə həyata keçirilmişdir.

Ulu Öndər öz fəaliyyətində təhsilin dövlətçilik və milli ideologiyanın strateji elementi olduğunu vurğulamış və bunu belə ifadə etmişdir: “Elm və təhsil olmayan yerdə nə tərəqqi, nə də inkişafdan danışmaq olar”.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan təhsil sistemində milli kadrların rolunun artırılmasını prioritet məsələlərdən biri kimi müəyyənləşdirmiş, əsas məqsədi respublikada güclü kadr potensialı yaratmaq, hər sahədə yüksəkixtisaslı mütəxəssislər yetişdirmək idi.

O öz çıxışlarından birində qeyd edirdi ki, “Mən 14 iyun 1969-cu ildə Azərbaycana rəhbər seçildikdən sonra, ilk növbədə, təhsillə məşğul olmağa başladım. O vaxt mən inanırdım: vaxt gələcək ki, bu kadrlar Azərbaycana lazım olacaqdır. Vaxt gələcəkdir ki, nəhayət, Azərbaycan müstəqil olacaqdır və bu kadrlar Azərbaycanın müstəqilliyini təmin edəcəklər. O vaxt gəlib çatdı”.

Heydər Əliyev maarifçilik ənənələrinə sadiq qalmış, təhsilin mahiyyətini dərk edən və bu sahənin inkişafını dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi qiymətləndirən lider olmuşdur. Onun təşəbbüsü ilə yalnız ölkə daxilində deyil, həm də xaricdə nüfuzlu ali məktəblərdə gənclərin təhsil alması üçün geniş imkanlar yaradılmışdır.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə hər il yüzlərlə Azərbaycanlı gənc SSRİ-nin müxtəlif şəhərlərinə ali təhsil almağa göndərilmiş və həmin gənclər Azərbaycan üçün çox vacib sahələri- xalq təsərrüfatı, elm və təhsil, səhiyyə, hərbi əhatə edən ixtisaslar üzrə təhsil alaraq respublikaya yüksək bacarıqlı mütəxəssis kimi qayıtmışlar.

Əgər 1969-cu ildə Azərbaycandan kənarda təhsil almağa 50-60 nəfərin getməsi planlaşdırılırdısa və bunların əksəriyyəti qeyri-azərbaycanlı olurdusa, artıq 80-ci illərin əvvəllərində hər il minlərlə tələbənin respublikadan kənarda təhsil almasına şərait yaradılırdı ki, onların da böyük əksəriyyətini azərbaycanlı gənclər təşkil edirdi.

Bütün bunlar bir daha göstərir ki, Heydər Əliyev təhsili milli təhlükəsizlik və dövlət suverenliyinin əsas sütunlarından biri kimi qiymətləndirirdi. Onun siyasi irsində təhsil yalnız sosial rifahın təminatı deyil, həm də intellektual inkişafın və milli ideologiyanın dayaq nöqtəsi olmuşdur. Bu baxımdan ümummilli liderin təhsil siyasəti müasir dövrdə də aktuallığını saxlayır və Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Nəticə etibarilə, Heydər Əliyev Azərbaycanın milli təhsil modelinin banisi kimi tarixə düşmüşdür. Onun milli təhsil strategiyası bu gün ölkənin dayanıqlı inkişafının fundamental baza elementlərindən biri kimi fəaliyyət göstərir və gələcək nəsillərə işıqlı yol göstərir. Ümummilli liderin təhsil sahəsində göstərdiyi çoxşaxəli fəaliyyət yalnız strateji planların qurulması ilə deyil, həm də real infrastruktur və kadr potensialının gücləndirilməsi ilə səciyyələnir. Bu fəaliyyətə yeni məktəb binalarının tikilməsi, məktəb yaşlı uşaqların təhsilə cəlb olunması və təhsilin kütləviləşdirilməsi də daxildir.

1969–1982-ci illər Azərbaycan SSR-də təhsilin dinamik inkişaf dövrü kimi xarakterizə olunur. Bu mərhələdə Ulu Öndər Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti və məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində respublikada təhsil sisteminin maddi-texniki bazası gücləndirilmiş, təhsilin əhatə dairəsi əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilmişdir. Respublikada yüzlərlə yeni məktəb binasının inşa edilməsi, mövcud məktəblərin əsaslı şəkildə yenidən qurul-

ması və tədris prosesinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması bu dövrün mühüm nailiyyətləri sırasında yer alırdı.

Məktəbəqədər və məktəb yaşlı uşaqların təhsilə tam cəlb olunması istiqamətində aparılan tədbirlər maarifçiliyin kütləviləşməsinə və savadlılığın yüksəldilməsinə xidmət edirdi. Xüsusilə kənd və ucqar bölgələrdə məktəblərin əlçatanlığının təmin edilməsi, yeni təhsil ocaqlarının istifadəyə verilməsi, müəllim kadrlarının bölgələrə yönləndirilməsi kənd əhalisinin maarifləndirilməsi üçün mühüm addım olmuşdur.

Təhsil müəssisələrinin sürətli genişləndirilməsi yalnız coğrafi əlçatanlığın təmin edilməsi ilə kifayətlənməyib, eyni zamanda savadlı, vətəndaş məsuliyyətini dərk edən və milli düşüncəyə malik yeni nəslin yetişdirilməsinə də zəmin yaratmışdır. Təhsil siyasətinin sosial yönümlü xarakteri, xüsusilə qızların təhsilə cəlb olunmasında da özünü göstərirdi. 1978-ci ildə respublikada ali və orta ixtisas təhsilli qadınların sayı 770 min nəfərə çatmış, bu da qadınların ictimai-siyasi və sosial həyatda iştirak imkanlarını xeyli artırmışdır.

Heydər Əliyevin təşəbbüsləri nəticəsində aparılan savadlılıq siyasəti statistik göstəricilərdə də əksini tapmışdır. 1979-cu il ümumittifaq siyahıyaalınmasının nəticələrinə əsasən, respublikada savadlılıq səviyyəsi 99 faizə çatmışdır ki, bu da həmin dövr üçün mühüm nailiyyət hesab edilirdi. 1980-ci ilin məlumatlarına görə isə ümumtəhsil məktəblərində 1 milyon 400 minə yaxın şagird təhsil alırdı. Bu göstəricilər Azərbaycanın təhsil tarixində misilsiz bir mərhələni formalaşdırmışdır.

Maarifin inkişafında mühüm istiqamətlərdən biri də pedaqoji kadr hazırlığı olmuşdur. Heydər Əliyev təhsil keyfiyyətinin birbaşa müəllim amilindən asılı olduğunu dəfələrlə vurğulamış və bu sahəyə xüsusi diqqət yetirmişdir. Müəllim hazırlığı sistemində təmir və yenidənqurma işləri aparılmış, kənd və ra-

yon məktəblərinin pedaqoji kadrlarla təminatı gücləndirilmişdir. Bununla yanaşı, gənclərin kənd yerlərində pedaqoji fəaliyyətə cəlb olunması üçün maddi stimullar, sosial təminatlar və müxtəlif güzəştlər tətbiq olunmuşdur.

Bu dövrün təhsil siyasəti bütövlükdə maarifçilik, milli kadr potensialının gücləndirilməsi və savadlılıq səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində strateji əhəmiyyət kəsb edir. Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən bu siyasət Azərbaycanın gələcək müstəqil inkişafının, milli dövlətçilik və elmi-intellektual potensialının formalaşması üçün möhkəm təməl yaratmışdır.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin maarif sahəsinə göstərdiyi diqqətin bariz nümunələrindən biri "Xalq maarifi haqqında" qanun layihəsinin hazırlanması və ümumxalq müzakirəsinə təqdim edilməsidir. Sonradan qəbul edilmiş bu qanun Azərbaycan təhsil sisteminin hüquqi əsaslarının möhkəmləndirilməsi, maarif sahəsində islahatların qanunvericilik prinsipləri çərçivəsində həyata keçirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Qanunun qəbulundan sonra müəllimlərin hüquqi statusu, əmək şəraiti və sosial təminatları dəqiq şəkildə tənzimlənmiş, müəllim peşəsinin nüfuzu və cəmiyyətdə statusu əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmişdir.

Heydər Əliyev müəllimlik sənətini yüksək qiymətləndirərək onu həm intellektual, həm də sosial-maddi cəhətdən nüfuzlu bir peşə kimi təqdim edirdi. Onun məşhur ifadəsi bu sahəyə münasibətini aydın şəkildə göstərir:

"Müəllim sənəti şərəfli və gözəl sənətdir."

Bu yanaşma Ulu Öndərin maarifə və müəllimlərə ehtiramını əks etdirməklə yanaşı, Azərbaycan cəmiyyətində təhsilin mərkəzi rolunu müəyyən etmişdir. Heydər Əliyev təhsili yalnız milli sosial inkişaf kimi deyil, həm də milli identiklik və dövlət

suverenliyinin möhkəmləndirilməsi vasitəsi kimi qiymətləndirirdi.

1969–1982-ci illərdə Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan SSR-də təhsil müəssisələrinin infrastruktur təminatı sistemli şəkildə gücləndirilmiş, müəllim hazırlığı və təhsil keyfiyyəti yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Bu dövrdə həyata keçirilən tədbirlər savadlılıq səviyyəsinin yüksəlməsinə və milli kadr potensialının formalaşmasına mühüm töhfə vermişdir. Formalaşan bu potensial Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsində əsas dayaqlardan birinə çevrilmişdir.

Nəticə etibarilə, Heydər Əliyevin maarif və müəllimlərə münasibəti Azərbaycan təhsil sisteminin inkişafında strateji əhəmiyyət kəsb etmiş, savadlı və intellektual cəmiyyətin formalaşmasına, milli inkişafın və dövlətçilik dayaqlarının güclənməsinə xidmət etmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev təhsilin inkişafını yalnız bilik və bacarıqların formalaşdırılması kimi deyil, həm də milli dövlətçiliyin, sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi inkişafın əsas amili kimi qiymətləndirirdi. Onun strategiyasının nəticəsi olaraq yetişdirilmiş yüksək səviyyəli mütəxəssislər, həm texniki və humanitar sahələrdə, həm də idarəetmə və dövlət strukturlarında fəaliyyət göstərmək üçün hazırlanan milli kadrlar olmuşdur. Bu kadrlar müstəqil Azərbaycan dövlətinin dayanıqlılığını təmin edən əsas insan resursları kimi çıxış etmişdir. Ümummilli lider bu barədə qeyd edirdi:

“Bəli, mən bu işləri görərkən həm də gələcək müstəqil Azərbaycan üçün fəaliyyət göstərirdim və gələcək müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsaslarını yaratdım”.

1969–1982-ci illərdə iqtisadi inkişaf strategiyasının formalaşması çərçivəsində təhsil və elm sahəsində irimiqyaslı ad-

dımlar atılmış, milli kadr potensialının yüksəldilməsi təmin edilmişdir. Bu dövrdə formalaşmış milli ziyalılar və yüksək ixtisaslı mütəxəssislər, Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra, dövlət quruculuğu prosesində mürəkkəb çağırışların öhdəsindən gəlməkdə əsas rol oynamışdır.

1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə siyasi hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafını dövlət siyasətinin prioritet istiqaməti kimi müəyyən etmişdir. Onun strategiyası gənc nəsli hər bir bilik və bacarıqla silahlandırmaq, ölkənin inkişafına hazırlamaq məqsədinə yönəlmişdir. Bu siyasətin hüquqi və təşkilati əsası 1994-cü ildə "Ümumtəhsil məktəblərinin nümunəvi əsasnaməsi"nin hazırlanması ilə qoyulmuşdur. Həmin normativ sənəd ümumtəhsil sisteminin hüquqi bazasını möhkəmləndirmiş, təhsil müəssisələrinin fəaliyyətini tənzimləyən əsas alətlərdən biri kimi çıxış etmişdir.

Nəticə etibarilə Heydər Əliyevin strategiyası yalnız təhsil və kadr hazırlığı ilə məhdudlaşmamış, Azərbaycan dövlətçiliyinin, ictimai inkişafın və milli təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsinə xidmət etmişdir.

İbtidai siniflərə dərsliklərin pulsuz verilməsi barədə qərar qəbul edilməsi, sosial ədalət və təhsil səviyyəsində imkanların yaradılması üzrə mühüm addım idi. Bu qərar təhsilin sosial imkanlardan azad edilməsinə və bütün istiqamətlərdən olan vəsaitlərin təhsil imkanları əldə etməsinə xidmət edirdi.

1998-ci ildə imzalanan "Təhsil sahələrində islahatlar üzrə dövlət qanunvericiliyinin qurulması haqqında" qanun layihəsi Azərbaycanda təhsilin keyfiyyətcə yeni mərhələyə keçidini təmin edən mühüm siyasi qərarlardan biri olmuşdur. Bu sənəd dövlət təhsil sisteminin bütün pillələrində islahatların əsaslı şəkildə formalaşdırılmasını, idarəetmə strukturlarının təkmilləş-

dirilməsini, tədris proqramlarının yenilənməsini və təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasını təmin edən genişmiqyaslı addımların atılmasına şərait yaratmışdır.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin təhsil sahəsində fəaliyyəti müstəqil Azərbaycan Respublikasının uzunmüddətli inkişaf strategiyasının əsasını təşkil etmişdir. Onun uzaqgörən siyasəti nəticəsində formalaşan təhsil infrastrukturu və milli kadr potensialı müasir Azərbaycan cəmiyyətinin intellektual, sosial və iqtisadi inkişafına xidmət edir.

1990-cı illərin əvvəllərində ölkənin müstəqilliyinin bərpası ilə bağlı yaranmış iqtisadi və siyasi sabitlik problemləri, eləcə də müharibə şəraiti təhsil sahəsinə ciddi mənfi təsir göstərmişdir. Ümumtəhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazası zəifləyərək tədris şəraitinin pisləşməsinə, müəllimlərin sosial vəziyyətinin aşağı düşməsinə və təhsilin keyfiyyətinin azalmasına səbəb olmuşdur. Məktəb tikintisi və təmir işləri dayanmış, resurs çatışmazlığı təhsil prosesinin səmərəliliyini məhdudlaşdırmışdır.

Belə mürəkkəb vəziyyətdə, 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə siyasi hakimiyyətə qayıdan ümummilli lider Heydər Əliyev təhsilin inkişafını dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi müəyyən etmişdir. Onun rəhbərliyi altında təhsil sistemi kompleks şəkildə yenidən qurulmuş, milli inkişafın əsas amili kimi təhsil sahəsində məqsədyönlü və sistemli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu istiqamətdə mühüm addımlardan biri 2000-ci il iyunun 13-də imzalanmış "Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin inkişafı haqqında" Fərman olmuşdur ki, bu sənəd strateji əhəmiyyət daşıyır və Azərbaycan təhsilinin gələcək inkişafının hüquqi və institusional bazasını təmin etmişdir.

2000-ci ildə imzalanmış "Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin inkişafı haqqında" Fərman təhsil sisteminin struktur prinsiplərinin yenidən qurulması, idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, çevik və beynəlxalq standartlara uyğun təhsil modelinin formalaşdırılması üçün geniş imkanlar yaratdı. Bu sənəd təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, elmi-pedaqoji resursların optimallaşdırılması və təhsil prosesində stabilliyin təmin edilməsi baxımından institusional islahatların başlanğıc nöqtəsi kimi çıxış etdi.

Ardınca qəbul olunmuş "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin maddi-texniki təchizatı haqqında" Sərəncam ölkədə təhsilin maddi təminatı sahəsində dönüş nöqtəsi oldu. Sərəncamın icrası nəticəsində yeni məktəb binaları inşa edilmiş, mövcud təhsil müəssisələri əsaslı şəkildə təmir olunmuş, laboratoriyalar, kompüter otaqları və kitabxanalar yaradılmışdır. Bu tədbirlər həm tədris prosesinin səmərəliliyini artırmış, həm də regionlar üzrə təhsil infrastrukturunun gücləndirilməsinə xidmət etmişdir.

Heydər Əliyevin təhsilə verdiyi yüksək qiymət yalnız maddi-texniki təminatla məhdudlaşmamışdır. Onun baxışında təhsil yalnız bilik vermək deyil, həm də şəxsiyyətin formalaşması, milli kimliyin qorunması, vətəndaşlıq tərbiyəsinin inkişafı və demokratik transformasiyanın təşviqi üçün əsas institut kimi çıxış edirdi. Ulu Öndər bu mövzuya toxunaraq qeyd edirdi: "Bu sistemin dəyəri ondadır ki, Azərbaycanda yüksək savada, biliyə, ixtisasa və elmə malik insanlar formalaşır və onlar cəmiyyətin bütün sahələrində fəal iştirak edirlər".

Beləliklə, Heydər Əliyevin təhsil siyasəti həm institusional, həm maddi-texniki, həm də ideya-mənəvi baxımdan Azərbaycan təhsil sisteminin dayanıqlı inkişafını təmin etmişdir.

Bu fikirlər ümummilli lider Heydər Əliyevin təhsilə yalnız sosial və iqtisadi deyil, eyni zamanda strateji və ideoloji əhəmiyyət verdiyini açıq şəkildə göstərir. O, təhsilin inkişafını həm milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, həm də yeni nəsillərin bu dəyərlərə uyğun yetişdirilməsi prosesinin mərkəzində saxlamışdır. Heydər Əliyev təhsil siyasətini yalnız texniki və institusional islahatlarla məhdudlaşdırmamış, eyni zamanda təhsil sahəsində milli kimliyin və mənəvi dəyərlərin qorunmasını prioritet məsələlərdən biri kimi qəbul etmişdir.

Heydər Əliyevin ikinci dəfə dövlət idarəçiliyinə qayıdışı müstəqil Azərbaycanın xilası ilə yanaşı, milli təhsil sisteminin də bərpasına və inkişafına təkan verdi. O, milli təhsil sistemini çağdaş dövrün tələblərinə uyğun yenidən qurmaq, onu sabit, dayanıqlı və müasir bir quruma çevirmək məqsədilə geniş və sistemli islahatlara başladı. Bu islahatlar yalnız Qərb təcrübəsinin mexaniki şəkildə tətbiqinə yönəlməmiş, eyni zamanda Azərbaycanın tarixi, mədəni və milli-mənəvi xüsusiyyətlərinin təhsildə qorunub saxlanmasına və bu dəyərlərin gənc nəsilə ötürülməsinə xidmət etmişdir.

Müstəqillik dövründə milli təhsilin Qərb standartlarına uyğunlaşdırılması ilə yanaşı, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması Heydər Əliyevin təhsil siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri olmuşdur. Onun təşəbbüsü ilə həyata keçirilən layihələr sosial yönlü təhsil strategiyalarını dəstəkləmiş və bu islahatlar ölkənin elmi, iqtisadi və sosial inkişafına mühüm təsir göstərmişdir. Nəticədə Azərbaycan maarif sistemi davamlı inkişaf trayektoriyasına çıxmış, milli təhsil sisteminin formalaşması və dinamik müasir inkişafı təmin edilmişdir.

Ümummilli liderin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrlərdə təhsilə verilən dəyər və sistemli qayğı nəticəsində ölkəmizdə savadlılıq səviyyəsi yüksəlmiş, vətəndaşların təhsil imkanları

genişləndirilmişdir. Heydər Əliyev bu barədə qeyd etmişdir: "Azərbaycanda ən böyük nailiyyət ondan asılıdır ki, bizdə savadsız adam yoxdur". Bu fikirlər onun təhsil siyasətinə verdiyi strateji və ideoloji önəmin aydın göstəricisidir.

1969–1982-ci illərin iqtisadi inkişaf strategiyasında təhsilin aparıcı mövqeyə malik olması, milli intellektual resursların formalaşdırılması və milli kadrların hazırlanması ümummilli liderin uzaqgörən siyasətinin nəticəsi idi. Bu addımlar müstəqil Azərbaycanın dövlət idarəçiliyində, iqtisadi, hüquqi və elmi sferalarda dayanıqlı milli kadr potensialının formalaşmasına mühüm töhfə verdi.

Ulu Öndər hələ sovet dövründə Azərbaycanın gələcək müstəqilliyini saxlamaq üçün təhsili milli varlığın mühüm dayaqlarından biri kimi qiymətləndirirdi. O, çıxışlarının birində bu şəkildə açıqlanmışdı: "Bəli, mən bu işləri görərkən həm də gələcək Azərbaycan üçün fəaliyyət göstərirdim və gələcək müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsaslarını yaratdım".

1993-cü ildə siyasi hakimiyyətə qayıdan Ümummilli lider Heydər Əliyev milli təhsil sisteminin dirçəlişini ölkənin strateji inkişaf prioritetlərindən biri kimi müəyyənləşdirdi. Həmin dövrdə respublikada iqtisadi sabitliyin və idarəetmənin yenidən bərpası prosesləri aparıldığı bir şəraitdə o, təhsilin maddi-texniki təchizatının yaxşılaşdırılması və təhsil sistemində hüquqi-normativ tənzimləmələrin həyata keçirilməsinə yönəlmiş kompleks islahatlara start verdi.

1994-cü ildə "Ümumtəhsil məktəblərinin nümunəvi Əsasnaməsi"nin qəbul edilməsi və 1998-ci ildə "Təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Məsələləri haqqında" qanunun imzalanması bu sahədə mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu sənədlər idarəetmə sistemində keyfiyyətli dəyişikliklərin aparılmasına, təhsil müəssisələrinin idarəetmə strukturunun yenidən qu-

rulmasına və pedaqoji kadrların bilik və bacarıqlarının inkişafına təkan verdi.

2000-ci ildə imzalanmış "Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin inkişafı haqqında" Fərman ölkə təhsilində yeni mərhələnin başlanğıcını qoydu. Bu sənədin həyata keçirilməsində əsas məqsəd ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi və təmiri, maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi, təhsilin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması və qlobal təhsil proseslərinə inteqrasiyanın təmin edilməsi olmuşdur. Ümummilli lider təhsilin inkişafında rolunu daim yüksək qiymətləndirmiş və bildirmişdir: "Əgər tam savada, bilik və ixtisasa malik insanlar olmasaydı, biz bu gün Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi idarə edə bilməzdik".

Ulu Öndərin müəyyən etdiyi təhsil siyasəti Prezident İlham Əliyev tərəfindən müasir dövrün çağırışlarına uyğun şəkildə uğurla davam etdirilir. Son dövrlərdə həyata keçirilən təhsil islahatları kompleks yanaşma və strateji baxış əsasında formalaşdırılmışdır. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsləri ilə "Təhsil haqqında" Qanunun qəbulu, təhsilin yeniləşdirilməsi, idarəetmənin demokratikləşdirilməsi, müəllim əməyinin stimullaşdırılması, distant təhsilin inkişafı və təhsil müəssisələrinin beynəlxalq akkreditasiyası istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Bu tədbirlər ölkə təhsilinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və milli maarif sisteminin dayanıqlı inkişafına əhəmiyyətli töhfə vermişdir.

Bununla yanaşı, təhsil infrastrukturunun təmiri və yenilənməsi sahəsində aparılan layihələr yeni məktəblərin tikilməsi, mövcud tədris binalarının əsaslı şəkildə təmiri, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) ilə təmin olunması və pedaqoji heyətin ixtisasartırma kurslarına cəlb edilməsi ölkə üzrə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün real zəmin yaratmış-

dır. Prezident İlham Əliyev təhsilin ölkənin inkişafı üçün əsas amil olduğunu öz çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır.

Milli təhsil siyasətinin sosial və humanitar ölçüsünü daha da gücləndirən tədbirlərdən biri YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən layihələrdir. Bu layihələr çərçivəsində fondun dəstəyi ilə bütün bölgələrdə yüzlərlə məktəb inşa edilmiş, yeni tədris korpusları istifadəyə verilmiş və şagirdlərə müasir şəraitdə təhsil almaq imkanı təmin edilmişdir. Bu fəaliyyətlərin miqyası həm yerli, həm də ölkə səviyyəsində əhəmiyyətli dərəcədə yüksəkdir və milli təhsil sisteminin davamlı inkişafına mühüm töhfə vermişdir.

Azərbaycanın Avropa və dünya təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlıq çərçivəsində həyata keçirilən təhsil layihələri uğurla davam etdirilir. Bu layihələr çərçivəsində beynəlxalq iştirak imkanlarının və elmi platformaların genişləndirilməsi təmin edilir ki, bu da ümummilli lider Heydər Əliyevin təhsil siyasətinin reallığa çevrilməsinin davamıdır. Prezident İlham Əliyev bu sahədə quruculuq və inkişaf məqsədlərini uğurla həyata keçirir, ölkəmizin təhsil sahəsində beynəlxalq səviyyədə rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına diqqət yetirir.

Nəticə etibarilə, Ümummilli lider Heydər Əliyevin təhsil sahəsində formalaşdırdığı siyasət və Prezident İlham Əliyevin müasir çağırışlara uyğun olaraq inkişaf etdirdiyi təhsil strategiyası milli inkişaf modelinin əsas sütunlarından birini təşkil edir. Bu strategiya yalnız Azərbaycan gəncliyinin intellektual potensialının formalaşdırılmasına deyil, həm də ölkənin ümumi sosial-iqtisadi və mədəni inkişafına xidmət edir. Təhsil sahəsində atılan bu addımlar, Azərbaycanın dayanıqlı inkişafı və beynəlxalq arenada rəqabət qabiliyyətinin artırılması üçün mühüm zəmin yaratmışdır.

Sual və tapşırıqlar:

1. Heydər Əliyev səviyyəsində təhsil sahəsində həyata keçirilən tədbirlər hansılardır?
2. Prezident İlham Əliyevin təhsil siyasətində hansı strateji sənədlər mühüm rol oynadı?
3. Heydər Əliyev tərəfindən hansı konkret layihələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur?
4. «Təhsil haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun qəbul edilməsi hansı zərurətdən irəli gəlib?
5. Təhsil haqqında qanunun müddəalarını təhlil edərək, onların hansı formada təcrübəyə təsir etdiyini bir misal ilə izah edin.
6. 200-ci ildən sonra tətbiq edilmiş dövlət proqramlarından birinin icrasını nümunə götürərək, onun məktəb mühiti və müəllim fəaliyyətinə konkret təsirini göstərin.
7. Heydər Əliyev İlham Əliyev dövrlərində təhsil siyasətində davamlılıq və keyfiyyət elementlərini təhlil edin.
8. Azərbaycanın beynəlxalq təhsil sistemində hansı ideoloji və praktiki sınaqlar açıqlanıb? Bu prosesin yekunlarını təhlil edin.
9. Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə təhsil layihələrinin strukturunu və əsaslarını müəyyənləşdirin. Onların sosial-iqtisadi təsirini təhlil edin.
10. Sizcə, Prezident İlham Əliyevin təhsil sahəsində atdığı addımlar Azərbaycanda sosial ədalət və insan kapitalının elminə necə təsir göstərib? Dəyərləndirin.

12. “Təhsilin inkişafı – dövlətin strategiyasının prioritetidir” fikrini Heydər Əliyev və İlham Əliyev dövründəki real faktlara əsaslanaraq qiymətləndirin.

13. Heydər Əliyevin təhsil strategiyasını əsas tutaraq, müasir dövrün çağırışlarına uyğun bir alternativ milli təhsil planı hazırlayın.
14. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə təhsilin rəqəmsallaşması sahəsində yeni təhsil texnologiyalarına əsaslanan bir pilot layihə təklif edin.
15. Azərbaycanın gələcək təhsil strategiyasına uyğun olaraq, regionlarda təhsil imkanlarını əldə etmək üçün bir proqram modeli yaradın.

MÖVZU 14. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA YENİ ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNİN TİKİNTİSİ, MÖVCUD MƏKTƏBLƏRİN TƏMİRİ, MÜASİR TƏDRİS AVADANLIQLARI İLƏ TƏMİN OLUNMASI

Fənn üzrə təlim nəticəsi:

FTN 1. Təhsilin dövlət proqramlarının inkişafı infrastrukturunu təhlil edir.
FTN 2. Maddi-texniki yardımın tədrisinin keyfiyyətinə təsirini qiymətləndirir.
FTN 3. Dövlətin təhsil siyasətinin prioritet istiqamətləri strategiyasını tərtib edir.
FTN 4. Məlumatları istifadə edərək, ümumitəhsil məktəblərinin inkişaf trendlərini təhlil edir.

Azərbaycanın Ümummilli lideri Heydər Əliyev elm və təhsil sahəsinə xüsusi diqqət və qayğı ilə yanaşmışdır. Onun dövlətçilik fəaliyyəti dövründə təhsil siyasəti daim prioritet sahələrdən biri olmuş və bu, yalnız iqtisadi inkişaf üçün deyil, həm də ölkənin sosial və mədəni tərəqqisinə mühüm töhfə vermişdir. Heydər Əliyev öz çıxışlarında dəfələrlə vurğulayırdı ki, təhsil xalqın gələcəyini müəyyən edən, cəmiyyətin ən həssas və strateji sahəsidir.

Bu sözlər Ulu Öndərin təhsilin sosial inkişafda roluna verdiyi dəyəri və bu sahəyə yanaşmasını açıq şəkildə ifadə edir.

Ulu Öndər təhsil sistemində həyata keçirilən islahatlarla bu sahənin inkişafını təmin etmişdir. Onun təşəbbüsləri intellektual səviyyənin yüksəldilməsinə və milli kadr potensialının formalaşdırılmasına yönəlmişdir.

Xüsusilə Sovetlər dövründə, 1970–1980-ci illərdə Heydər Əliyev Azərbaycanın təhsil sisteminin inkişafında məqsədyönlü siyasət yürütmüşdür. 1972-ci ildə qəbul edilmiş "Gənclərin ümumi orta təhsilə keçidini başa çatdırmaq və ümumtəhsil məktəblərini inkişaf etdirmək haqqında" qərar və 1973-cü ildə qəbul edilmiş "Kənd ümumtəhsil məktəblərinin iş şəraitini yaxşılaşdırmaq haqqında" sənəd bu siyasətin əsas nümunələridir. Bu qərarların icrası nəticəsində Azərbaycanda orta ümumtəhsil məktəblərinin şəbəkəsi üç dəfə genişlənmiş, məktəb sayı 765-dən 2117-yə çatdırılmışdır. Bu, xüsusilə ucqar və kənd yerlərində yaşayan yüzlərlə uşağın təhsil alma imkanlarının artırılması və ölkədə savadlılıq səviyyəsinin yüksəldilməsi baxımından böyük əhəmiyyət daşımışdır. Eyni zamanda, bu addımlar gənclərin intellektual səviyyəsinin yüksəlməsinə, onların elmi və ictimai fəaliyyətə daha fəal qoşulmasına zəmin yaratmışdır.

Ulu Öndərin təhsil siyasəti yalnız xaricdə təhsil almaq imkanlarının yaradılması ilə məhdudlaşmamış, eyni zamanda yüksək səviyyəli təhsil infrastrukturu və məktəb tikintisinin gücləndirilməsinə yönəlmişdir. 1998-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin XI Qurultayında Heydər Əliyev məktəb tikintisinə və maddi-texniki təchizatın gücləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirməyin vacibliyini vurğulamış, həm dövlət qurumlarını, həm də iş adamlarını bu sahədə fəal olmağa çağırmışdır.

Bu çağırışdan sonra həm dövlət orqanları, həm beynəlxalq təşkilatlar, həm xeyriyyəçilər, həm də iş adamları məktəb infrastrukturunun inkişafına böyük maraq göstərmiş və layihələrin icrasına başlamışdır. Məktəb tikintisi və tədris şəraitinin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər çoxşaxəli və genişmiqyaslı olmuşdur. ABŞ-ın humanitar təşkilatları, Yaponiya hökuməti, İnkişaf Fondu, İslam İnkişaf Bankı, Dövlət Neft Fondu, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti, Dövlət Gömrük Komitəsi, Fövqəladə Hallar

Nazirliyi, Nəqliyyat Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi və digər dövlət və qeyri-dövlət qurumları ilə əməkdaşlıq çərçivəsində regionlarda yeni məktəb binaları tikilmişdir.

Bu layihələr yalnız məktəb şəbəkəsinin genişlənməsinə səbəb olmamış, həm də büdcə və sosial-iqtisadi baxımdan geri qalmış ərazilərdə təhsilin əlçatanlığını artırmış, təhsil şəraitinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə mühüm töhfə vermişdir. Belə ki, Ulu Öndərin təşəbbüsləri ilə təhsil infrastrukturu bütün ölkə üzrə modernləşdirilmiş və təhsil sisteminin dayanıqlı inkişafı üçün möhkəm zəmin yaradılmışdır.

Nəticə etibarilə Heydər Əliyevin təhsil siyasəti kompleks tədbirlər zənciri şəklində qurulmuşdur. Bu siyasət həm xaricdə yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasını, həm dövlət kadrlarının yetişdirilməsini, həm də təhsil infrastrukturunun yaradılmasını əhatə etmişdir. Beləliklə, Ulu Öndərin təşəbbüsləri Azərbaycanın müasir təhsil sisteminin əsaslarını qoymuş, ölkənin intellektual inkişafına, sosial rifahına və milli dövlətçilik potensialının yüksəldilməsinə mühüm töhfələr vermişdir.

Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyev müstəqillik illərində elm və təhsilin inkişafını daim diqqət mərkəzində saxlamış, bu sahəyə kompleks və sistemli yanaşma göstərmişdir. Dövlətçilik fəaliyyəti çərçivəsində o, təhsil strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi üçün mühüm tədbirlər görmüş, bir sıra tarixi fərman və qərarları imzalamışdır. Bu sənədlər təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişafının təmin edilməsi üçün əsas hüquqi və institusional zəmin yaratmışdır.

Xüsusilə 2002-ci il oktyabrın 4-də Prezident Heydər Əliyevin imzaladığı "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin müəyyənləşdirilməsinə dair milli təhlükəsizlik tədbirləri haqqında" qanunvericilik, ölkə təhsil sisteminin inkişafının əsas istiqamətlərini müəyyən etmişdir. Bu sənəd, ümum-

təhsil məktəblərinin sayının artırılması və onların maddi-texniki təminatının gücləndirilməsi üçün etibarlı hüquqi və institusional zəmin yaratmışdır. Belə ki, müasir texniki baza, tədris avadanlıqları və infrastrukturun inkişafı təhsil prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsində həlledici rol oynamışdır. Bu yanaşma bütün regionlarda təhsil səviyyəsinin yüksək standartlarda inkişafını təmin etmək məqsədi daşımışdır.

Daha sonra 17 fevral 2003-cü il tarixində imzalanmış "Azərbaycan Respublikasında yeni ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi, əsaslı təmiri və müasir tədris avadanlıqları ilə təmin edilməsinə dair proqramın (2003–2007-ci illər) həyata keçirilməsi haqqında" sənəd, təhsil sahəsində davamlı islahatların icrasına mühüm töhfə vermişdir. Bu proqram çərçivəsində məktəb infrastrukturunun müasirləşdirilməsi, binaların yenidən qurulması və təhsilin maddi-texniki təminatının artırılması təmin edilmişdir. Eyni zamanda, proqram xüsusi istedada malik gənclərin yaradıcılıq potensialının inkişafına xüsusi diqqət ayırmış, onların bacarıqlarının daha da inkişaf etdirilməsi üçün kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Təhsil sisteminin digər vacib istiqamətlərindən biri ümumtəhsil məktəblərinin əsaslı təmiri və maddi-texniki təchizatının əldə edilməsidir. Məlumdur ki, əvvəllər məktəblərin əsaslı təmirinə hər bir sahənin yerli büdcə vəsaiti hesabına nail olmaq mümkün idi. Hər il bu məqsədlə dövlət büdcəsindən vəsait ayrılsa da, təmir effektiv həyata keçirilmir, nəticədə məktəb binaları təhsil üçün yararsız olaraq qalırdı. Bu isə təhsilin keyfiyyətinə mənfi təsir edən əsas problemlərdən biri idi.

Azərbaycan hökuməti 2006-cı ildən başlayaraq məktəblərin əsaslı təmirinə xüsusi diqqət ayrılmışdır. Bu tədbir təhsil infrastrukturunun inkişafı sahəsində dönüş nöqtəsi olmuş, mərkəzləşdirilmiş idarəetmə və avadanlıq quraşdırılması ilə təmir

işlərinin keyfiyyəti və sürəti xeyli artmış, nəzarət mexanizmləri gücləndirilmişdir.

2006–2009-cu illər ərzində bu strategiyanın uğurlu icrası nəticəsində ölkə üzrə 550-dən çox ümumtəhsil məktəbi əsaslı təmir edilmiş və müasir tədris avadanlıqları ilə təchiz edilmişdir. Təmir işləri məktəblərdə sağlam və təhlükəsiz tədris mühitinin təmin edilməsinə, həmçinin tədris prosesinə uyğun infrastrukturların yaradılmasına şərait yaratmışdır. Eləcə də təmir olunan məktəblərdə standartlara cavab verən laboratoriyalar, idman zalları və digər əlavə tədris infrastrukturları quraşdırılmışdır ki, bu da təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə mühüm təsir göstərmişdir.

Azərbaycanda təhsil sisteminin formalaşmasında dövlət səviyyəsində həyata keçirilən infrastruktur layihələrinin rolu böyük olmuşdur. Bu layihələr həm təhsilin keyfiyyətinin, həm də əlçatanlığının artırılmasına davamlı zəmin yaratmışdır. Prezident İlham Əliyevin 2008–2012-ci illər üzrə imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı” çərçivəsində təhsil müəssisələrinin maddi-texniki şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün genişmiqyaslı layihələr icra edilmişdir.

Proqramın əsas hədəflərindən biri 390 yeni məktəb binasının inşası, 540 məktəb üçün əlavə korpusların tikintisi və 900 məktəbin əsaslı təmirinin həyata keçirilməsi olmuşdur. Bu layihələrdə çoxnövbəli təhsil və beşgünlük dərs sisteminin tətbiqi təmin edilmiş, bu da tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və təhsil şəraitinin əlçatanlığının artırılması baxımından mühüm addım olmuşdur. Məktəb binalarının müasir standartlara uyğun qurulması və təkmilləşdirilməsi, həmçinin inklüziv təhsilin təmin olunması, təhsil prosesinin inkişafına və bütün şagirdlər üçün bərabər imkanların yaradılmasına şərait yaratmışdır.

Bununla yanaşı, ümumtəhsil məktəblərinin maddi-texniki təminatı, yəni avadanlıqla təchizatı uzun müddət ərzində ciddi problemlərlə üzləşmişdir. Məktəblərin avadanlıqla təmin edilməsi və əsaslı təmiri üçün əsasən yerli büdcə vəsaiti istifadə olunmuş, lakin vəsaitin məhdudluğu və səmərəsiz idarə edilməsi prosesin keyfiyyətinə təsir göstərmişdir. Nəticədə, təhsil prosesində istifadə olunan avadanlıqların müasirliyi və keyfiyyəti baxımından müəyyən çatışmazlıqlar meydana çıxmışdır.

Bu ehtiyacların ödənilməsi məqsədilə Təhsil Nazirliyi tərəfindən 2005–2009-cu illəri əhatə edən "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin avadanlıqlarla təmin olunmasına dair İnkişaf Proqramı" hazırlanmışdır. Proqramın əsas məqsədi məktəblərin saxlanması və maddi-texniki təminatının mərkəzləşdirilmiş qaydada həyata keçirilməsini təmin etmək olmuşdur. Bu proqram çərçivəsində Təhsil Nazirliyi ümumtəhsil məktəblərinə standartlara cavab verən, yüksək keyfiyyətli təhsil avadanlıqları təqdim etmişdir. Proqram vasitəsilə məktəblərdə əsas avadanlıqlar: təhsil masaları, yazı lövhələri, müəllim masaları və stulları təmin edilmişdir.

Bundan əlavə, proqramın icrası çərçivəsində yalnız yeni məktəb binalarının tikintisi və əsaslı təmir işləri həyata keçirilmiş deyil, eyni zamanda 708 məktəb və 10 rayon təhsil şöbəsi müasir avadanlıqlarla təchiz edilmişdir. Bu tədbir ölkə üzrə təhsil müəssisələrinin maddi-texniki potensialının yüksəldilməsi və keyfiyyətinin artırılması baxımından mühüm addım olmuşdur.

Beləliklə, "Yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı" və "Təhsilin İnkişaf Proqramı" Azərbaycanda təhsil infrastrukturunun yenilənməsi və yaradılması prosesində əsas strateji rol oynamış, ölkənin təhsil sistemində dayanıqlı inkişafın təmin edilməsinə təkan vermişdir. Aparılan ətraflı təhlillər və qiymətləndirmələr göstərir ki, 2008-ci ilin dövlət büdcəsi

çərçivəsində bu proqramın icrası effektiv nəticələr vermişdir. Belə ki, təhsildə müasir avadanlıqların və laboratoriya şəraitinin təmin edilməsi tədris prosesinin keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərmişdir.

Mövcud vəziyyətin təhlili göstərir ki, respublikanın ümumtəhsil məktəblərinin təxminən 40,4%-ində fizika kabinetləri, 55,4%-ində kimya kabinetləri və 55,9%-ində biologiya kabinetləri yoxdur. Bu çatışmazlıqlar müasir texnologiyalardan istifadənin məhdudlaşmasına səbəb olur və təcrübə əsaslı biliklərin əldə edilməsini çətinləşdirir. Laboratoriya şəraitinin zəifliyi, həmçinin elmi-tədqiqat bacarıqlarının formalaş- dırılmasına mənfi təsir göstərir və ümumilikdə təhsil sisteminin effektivliyini azaldır.

Buna görə də, məktəblərin maddi-texniki təchizatının müasir tələblərə cavab verməsi və fizika, kimya və biologiya fənləri üzrə tədris laboratoriyaları ilə təmin edilməsi zəruri olmuşdur. Bu proqram çərçivəsində təhsil müəssisələrinin laboratoriya imkanlarının artırılması, yeni avadanlıqların alınması və mövcud avadanlıqların yenilənməsi təmin edilmişdir.

Məhz bu ehtiyacların qarşılanması məqsədilə müstəqillik illərində Azərbaycanda ilk dəfə olaraq 19 məktəb müasir standartlara cavab verən kimya və fizika laboratoriyaları ilə təchiz edilmişdir. Bu təşəbbüs davam etdirilmiş və nəticədə ölkənin bütün ümumtəhsil məktəblərində tədris laboratoriyalarının mövcudluğu təmin edilmiş, elmi təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradılmışdır.

Nəticə olaraq, maddi-texniki bazanın müasirləşdirilməsi və tədris laboratoriyalarının qurulması təhsil sisteminin inkişafı üçün prioritet vəzifələrdən biri olaraq qalmaqdadır. Bu, yalnız yüksək səviyyəli kadrların hazırlanması və ölkənin elmi potensialının inkişafı üçün deyil, həm də mövcud intellektual səviyyə-

nin artırılması və tədris prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün vacibdir.

Sual və tapşırıqlar:

1. 1970-80-ci illərdə Heydər Əliyevin təhsilə diqqəti və qayğısı nəticəsində respublikada məktəb tikintisi, ümumtəhsil məktəblərində təhsil şəraitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində mühim addımlar atılmışdır. Bu istiqamətində görülən işləri araşdırın.
2. 1982-1987 və 1993-cü ilin ikinci yarısı - 2003-cü illər ərzində ümumtəhsil sahə-sində maddi-texniki bazanın, infrastruktrun yaxşılaşdırılması istiqamətində görülən işlərin siyahısı tərtib edin.
3. Statistikaya görə 1998-2002-ci illərdə ümumilikdə 139 yeni məktəb binası inşa edilmişdir. Mənbələri araşdırmaqla cədvəli davam etdirin.

İllər	İnşa edilən məktəblərin sayı	Şagird yerlərinin sayı
1998		

4. "Azərbaycan Respublikasında yeni ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi, əsaslı təmiri və müasir tədris avadanlıqları ilə təmin edilməsinə dair proqramın (2003–2007-ci illər) həyata keçirilməsi haqqında" sənəd, təhsil sahəsində davamlı islahatların icrasına nə kimi töhfələr vermişdir?
5. 1979-cu ildə orta ümumtəhsil məktəbləri şəbəkəsinin 1965-ci ilə nisbətdə 3 dəfə yüksəlməsinin nəticələrini araşdırın.
6. 1998-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin XI Qurultayında ümummilli lider Heydər Əliyevin məktəb tikintisinə, maddi-

tədris bazasının möhkəmləndirilməsinə diqqətin artırılması barədə çağırışlarının nəticələrini araşdırırn

7. 2005–2009-cu illəri əhatə edən dövlət proqramları əsasında məktəblərin avadanlıqla təchiz edilməsi sahəsində hansı əsas işlər görülmüşdür?
8. Yeni təmir edilmiş məktəb laboratoriyalarının daha effektiv istifadəsi üçün hansı tədbirlərin görülməsini tövsiyyə edərdiniz?
9. Təhsil Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilmiş proqramların məqsəd və nəticələrini təhlil edin.
10. Ümumtəhsil məktəblərində beşgünlük iş rejiminə keçidin təhsilin effektivliyinə təsirini faktlara əsaslanaraq qiymətləndirin.

MÖVZU 15. HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYSƏTİNİN DAVAMÇISI İLHAM ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN TƏHSİLİNİN İNKİŞAFINADA HƏYATA KEÇİRDİYİ SİYASƏT

Mövzu üzrə təlim nəticələri:

MTN 1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Heydər Əliyevin təhsil strategiyasını necə davam etdirdiyini təhlil edir, bu siyasətin təhsil sisteminin modernləşdirilməsinə təsirini izah edir.

MTN 2. 2003-cü ildən sonra ölkədə təhsil sahəsində inkişaf islahatları (milli kurikulum, infrastruktur layihələri, rəqəmsallaşma, müəllimlərin inkişafı və s.) faktlara əsaslanaraq təqdim edir.

MTN 3. İlham Əliyev tərəfindən qəbul edilmiş təhsil proqramları və hüquqi-normativ sənədləri ("Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası") araşdırır, onların məqsədləri və nəticələrini qiymətləndirir.

MTN 4. Təhsildə dövlət siyasəti ilə sosial-iqtisadi inkişaf arasında əlaqəni qiymətləndirir və bu siyasəti gələcək perspektivləri ilə əsaslandırılmış şəkildə əlaqələndirir.

Azərbaycan Respublikasının müasir təhsil sisteminin formalaşmasında və inkişafında Ümummilli Lider Heydər Əliyevin məqsədyönlü siyasətinin mühüm rol u hər addımda görünür. Onun müəyyən etdiyi təhsil strategiyası bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən sistemli və uzaqgörən yanaşma ilə uğurla davam etdirilməkdədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında təhsil sahəsi yeni mərhələyə qədəm qoymuş, informasiya və texnologiya tələblərinə uyğun strukturlaşdırılmışdır.

Xüsusilə, Prezident İlham Əliyevin 21 avqust 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiqlənmiş "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təmin olunmasına dair Proqram (2005–2007-ci illər)" bu siyasətin mühüm nailiyyətlərindən biri olmuşdur. Proqramın əsas məqsədi ümumtəhsil məktəblərinin müasir texnologiyalarla təchizatını təmin etmək, təhsilin keyfiyyətini artırmaq və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) tətbiqini genişləndirmək idi. Bu strateji sənəd təhsil sistemində texnoloji boşluqların aradan qaldırılmasına və müasir bilik və bacarıqlara malik insan kapitalının formalaşdırılmasına xidmət etmişdir.

Nəticələr göstərir ki, ölkə üzrə məktəblərin çoxu kompüter və digər İKT ilə təmin edilmişdir. Bundan əlavə, minlərlə müəllim İKT sahəsində treninqlərdən keçmiş və peşəkarlığını artırmışdır. Bu tədbirlər təhsilin rəqəmsallaşdırılması prosesinin genişlənməsinə, həmçinin tədris və idarəetmədə müasir texnologiyalardan daha səmərəli istifadə olunmasına imkan yaratmışdır. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə həyata keçirilən dövlət proqramları və layihələr yalnız təhsil sektorunu deyil, həm də ölkənin bütün dövlət idarəetmə sistemini təkmilləşdirmişdir. Qısa müddət ərzində Azərbaycan regionun aparıcı dövlətlərindən birinə çevrilmiş, 27 illik müstəqillik tarixində "kosmik dövlətlər" ailəsinə daxil olmaq kimi beynəlxalq nailiyyətlər qazanmışdır. Bütün bu uğurlar gənc nəsilin müasir tələblərə uyğun təhsil alması, yüksək vətənpərvərlik ruhunda yetişməsi və Azərbaycanın intellektual potensialının artırılması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan xalqı üçün böyük şərəf və etimad mənbəyidir ki, Prezident İlham Əliyev Ümummilli Lider Heydər Əliyevin dövlətçilik fəlsəfəsini və təhsilin inkişaf strategiyasını uğurla da-

vam etdirir. Bu siyasi kursun əsas istiqamətlərindən biri təhsilin modernləşdirilməsi, innovativ texnologiyaların tətbiqi və gələcək nəsillərin intellektual potensialının yüksəldilməsi ilə bağlıdır.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təhsil sahəsində əsasını qoyduğu humanist və dəyərlərə əsaslanan dövlət siyasəti bu gün də Prezident İlham Əliyev tərəfindən sistemli şəkildə həyata keçirilir. Xüsusilə müəllimlərin fəaliyyətinin stimullaşdırılması, onların cəmiyyətdəki rolunun qiymətləndirilməsi və maddi-sosial rifahının artırılması sahəsində atılan addımlar bu siyasətin prioritet istiqamətləridir. Hər il müəllimlərin peşə bayramının qeyd edilməsi, yeni dərs ilinin başlanması ilə bağlı dövlət tədbirləri və ali, orta ixtisas və ümumtəhsil müəssisələrinin yubileylərinin yüksək səviyyədə keçirilməsi bu sahəyə dövlət diqqətinin bariz göstəricisidir.

Prezident İlham Əliyevin təhsil sahəsində həyata keçirdiyi islahatlar bütün ölkəni əhatə edir. XXI əsrin ilk illərindən etibarən təhsil sistemində kompleks və sistemli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Qısa müddət ərzində ölkə üzrə bir çox yeni məktəb binaları inşa edilmiş, mövcud təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazası gücləndirilmiş, əsaslı şəkildə təmir edilmiş və müasir avadanlıqlarla təchiz edilmişdir. Bu proses ən ucqar bölgələrdə də təhsilin keyfiyyətinin yüksəlməsinə və regional fərqlərin aradan qaldırılmasına şərait yaratmışdır.

Bütün orta təhsil müəssisələrində internetə qoşulmuş kompüter siniflərinin yaradılması, müəllimlərin informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) üzrə biliklərinin artırılması məqsədilə keçirilən treninqlər və yeni tədris vasitələrinin tətbiqi təhsilin yenilənməsinə və keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Əldə olunan nəticələr göstərir ki, məktəb təhsili sahəsində yalnız infrastruktur sahəsində deyil, həm də pedaqoji

metodologiya baxımından ciddi dəyişikliklər baş verir. Müasir təhsilin əsas məqsədi savadlı, sosial məsuliyyətli, milli və ümumbəşəri dəyərləri mənimsəmiş vətəndaşların formalaşdırılmasıdır. Bu kontekstdə məktəblərin inkişafı dövlət siyasətində prioritet istiqamət kimi müəyyən edilmişdir.

Dərs ilinin başlanması ərəfəsində Prezident İlham Əliyevin əsaslı təmirdən çıxmış orta ümumtəhsil məktəblərinə səfəri, yaradılan şəraitin və müəllim-şagird kollektivlərinin nümayişi dövlət vətəndaşları ilə münasibətlərin praktiki təzahürüdür. Bu sahəyə ayrılan diqqət və investisiyalar artıq öz bəhrəsini verməkdədir. Dövlət İmtahan Mərkəzinin həyata keçirdiyi imtahanların nəticələri, abituriyentlərin yüksək nəticələr əldə etməsi (600 baldan yuxarı nəticələr) və Azərbaycan məktəblilərinin beynəlxalq fənn olimpiadalarında qazandığı uğurlar təhsil sisteminin dünya standartlarına uyğun olaraq inkişaf etdiyini göstərir.

Peşə təhsilində yeni yanaşmanın əsas məqsədi gəncləri əmək bazarının tələblərinə uyğun ixtisaslara yönəltmək və onları rəqabətədavamlı mütəxəssis kimi formalaşdırmaqdır. Bu məqsədlə qəbul edilmiş normativ sənədlər, kurikulum əsaslı ixtisas proqramları və ikili təhsil elementlərinin tətbiqi peşə təhsilini həm inkişaf etdirici, həm də funksional sahəyə çevirir.

Prezident İlham Əliyevin təhsilin inkişafı istiqamətində dövlət strategiyası bu sahənin ideoloji əsaslarını formalaşdırır. Onun çıxışlarında qeyd edildiyi kimi: “Təhsil hər bir dövlətin gələcəyidir. Biz fəxr edirik ki, Azərbaycanda savadlılıq təxminən 100 faizdir”. Bu strateji məqsədin həyata keçirilməsində müəllim əməyinin stimullaşdırılması mühüm rol oynayır. Müəllimlərin işgüzarlıq səviyyəsinin artırılması, ixtisasartırma və sertifikatlaşdırma mexanizmlərinin tətbiqi təhsildə insan resurslarının keyfiyyətini yüksəldir.

Nəticə etibarilə, Azərbaycanda təhsil siyasəti həm struktur, həm də məzmun baxımından davamlı yenilənir. Aparılan islahatların əsas məqsədi vətəndaşın intellektual və mənəvi inkişafını təmin etməkdir. Bu, yalnız məqsədyönlü dövlət siyasəti, müəllim əməyinə verilən yüksək dəyər və müasir təhsil mühitinin mövcudluğu ilə mümkündür.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ölkədə həyata keçirilən təhsil islahatları bütün ərazilərdə təhsil imkanlarının bərabər şəkildə yaradılmasını və regional inkişafın sürətlənməsini təmin edir. Xüsusilə kənd və ucqar bölgələrdə yeni məktəb binalarının və tədris mərkəzlərinin tikilməsi, mövcud təhsil müəssisələrinin əsaslı təmir-bərpa işlərinin aparılması və sinif otaqlarının müasir avadanlıqlarla təchiz edilməsi təhsil infrastrukturunun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edir.

Maddi-texniki bazanın təkmilləşdirilməsi və yeniliklərin tətbiqi üçün yaradılan şərait həm müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsini artırır, həm də təhsilin dayanıqlılığını təmin edir. 2011-ci ildən ucqar ərazilərdə pedaqoji fəaliyyətə başlayan gənc müəllimlər üçün həvəsləndirici tədbirlər həyata keçirilmiş, 4000-dən artıq müəllim bu bölgələrə göndərilmiş və vakant yerlərin doldurulması ilə tədrisin keyfiyyətinə töhfə verilmişdir.

Eyni zamanda, Təhsil Nazirliyi gənclərin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi məqsədilə müxtəlif sosial təminat tədbirləri hazırlamışdır. Bu tədbirlər çərçivəsində ucqar kənd müəllimlərinə torpaq sahələrinin verilməsi və ipoteka kreditlərinin tətbiqi kimi imkanlar yaradılmış, nəticədə müəllim peşəsinin nüfuzu yüksəlmiş və bölgələrdə kadr təminatı yaxşılaşdırılmışdır. Bu sosial yönlü siyasət peşəkar müəllim potensialının inkişafı və təhsilin regional ədalətli paylanmasına mühüm töhfə vermişdir.

Azərbaycan Respublikasında təhsil infrastrukturunun inkişafı və modernləş-dirilməsi sahəsində son illərdə əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə edilmişdir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən proqramlar çərçivəsində 3500-dən artıq ümumtəhsil müəssisəsi ya yeni inşa edilmiş, ya da əsaslı şəkildə təmir edilərək istifadəyə verilmişdir. Bu tədbirlər ali və orta təhsil sistemlərinin inkişafına, təhsilin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsinə və ümumi keyfiyyət göstəricilərinin yüksəldilməsinə xidmət edir.

Ali təhsil sahəsində də ciddi islahatlar həyata keçirilmişdir. Yeni ali təhsil müəssisələri binalar və tədris korpusları inşa edilmiş, mövcud ali məktəblər müasir standartlara uyğunlaşdırılmışdır. Bu tədbirlər ali təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayır.

Regionlarda təhsil infrastrukturunun yaxşılaşdırılması məqsədilə modul tipli məktəblərin quraşdırılması istiqamətində də işlər görülmüşdür. Bu məktəb layihələri xüsusilə ucqar və çətin coğrafi ərazilərdə qəzalı məktəblərin əvəzlənməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Modul tipli məktəblərin tətbiqinə 2016-cı ildən başlanılmış və müxtəlif bölgələrdə onlarla yeni məktəb istifadəyə verilmişdir. 2022-ci ildə Prezidentin müvafiq Sərəncamı ilə modul tipli təhsil müəssisələrinin quraşdırılması işlərinin davam etdirilməsi üçün Elm və Təhsil Nazirliyinə vəsait ayrılmış, bir sıra rayonlarda müxtəlif tutumlu (56, 80, 96, 132 şagird yerlik) modul tipli məktəblərin quraşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu təşəbbüs təhsilin əlçatanlığının təmin olunması istiqamətində atılan mühim addımlardandır.

Eyni zamanda, təhsil sistemində keyfiyyətin yüksəldilməsi sahəsində davamlı inkişaf müşahidə olunur. Beynəlxalq və yerli təhsil standartlarına uyğun olaraq aparılan tədbirlər, qəbul imtahanları və olimpiadalarda əldə edilən uğurlar bunun bariz

göstəricisidir. Təhsilin keyfiyyətinin əsas amillərindən biri müəllimlərin yüksək hazırlıq səviyyəsidir. Prezident İlham Əliyevin də qeyd etdiyi kimi, müəllimlərin metodiki hazırlığı, pedaqoji yanaşmaları və etik standartlara uyğun fəaliyyəti şagirdlərin bilik və bacarıqlarının formalaşmasında həlledici rol oynayır.

Nəticə etibarilə, ölkənin təhsil siyasəti regionlarda həyata keçirilən tədbirlər və inklüziv xarakter daşıyan proqramlarla inkişaf etdirilir. Dövlət tərəfindən infrastruktur layihələri və sosial dəstək proqramlarının həyata keçirilməsi, müəllim fəaliyyətinin stimullaşdırılması və peşəkar imkanların genişləndirilməsi Azər-baycanın gələcək inkişafı üçün savadlı, bilikli və vətənpərvər nəsil yetişdirməyə xidmət edir. Son illərdə müəllim peşəsinin ictimai nüfuzunun artırılması və təhsilin inkişaf etdirilməsi istiqamətində dövlət proqramları və islahatlar uğurla həyata keçirilir. Təhsil sistemində sosial strukturların gücləndirilməsi, pedaqoji kadrların müdafiəsi, əməkhaqlarının yüksəldilməsi və ictimai nüfuzunun bərpası prioritet vəzifələr sırasında yer alır.

Müəllimlərin bilik və bacarıqlarının obyektiv şəkildə ölçülməsini təmin edən və onların əməkhaqqının fəaliyyət göstəricilərinə əsasən hesablanmasına imkan yaradan diaqnostik qiymətləndirmə tətbiq olunmuşdur. Bu yanaşma nəticəsində əməkhaqqı yüksək olan, peşəkarlığı artırılmış müəllimlərin orta maaşı təxminən iki dəfə yüksəlmiş, həmçinin müəllim əməyinin stimullaşdırılması daha məqsədyönlü xarakter almışdır. Sonrakı dövrdə müəllimlərin əməyinin səmərəli qiymətləndirilməsi müəllimlərin sertifikasiyası prosesinin tətbiqinə gətirib çıxarmışdır.

Əvvəlki illərlə müqayisədə pedaqoji ixtisaslara maraqda əhəmiyyətli artım müşahidə olunur. Əgər bir neçə il əvvəl müəllim olmaq istəyənlərin sayı məhdud idisə, son dövrlərdə abituriyentlərin və müəllim ixtisasına yiyələnmək istəyənlərin sayı

əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bu artımın əsas səbəbləri dövlət səviyyəsində müəllimlərin maddi rifahının yaxşılaşdırılması, peşənin ictimai nüfuzunun yüksəldilməsi və iş şəraitinin təkmilləşdirilməsidir.

Müasir dövrdə müəllimlər yenilənmiş tələblərə cavab verir, əsaslı təmir edilmiş və müasir avadanlıqlarla təmin olunmuş məktəblərdə fəaliyyət göstərirlər. Belə şərait tədris prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və müəllimlərin peşəkar inkişafına şərait yaradır.

Prezident İlham Əliyev hər il yeni tədris ilinin başlanması ərəfəsində məktəblərdə aparılan islahatları diqqətlə izləyir, yeni təhsil müəssisələrinin açılışında iştirak edir və Bilik Günü tədbirlərini həyata keçirir. Prezidentin çıxışlarında vurğulandığı kimi, məktəb yalnız təhsil məkanı deyil, həm də müəllimin iş yeridir və burada yaradılan şərait onun fəaliyyət keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir. Bu yanaşma təhsilin inkişafında müəllim amilinin əhəmiyyətini bir daha vurğulayır.

Azərbaycanda yaradılmış müasir infrastrukturun mühüm nümunələrindən biri Heydər Əliyev Müasir Təhsil Kompleksinin yeni binasının istifadəyə verilməsidir. 2001-ci ildən fəaliyyət göstərən bu təhsil müəssisəsi ölkənin ilk özəl və alternativ təhsil modellərindən biri kimi diqqət çəkir. Kompleksin artan ictimai maraq və genişlənən kontingenti yeni, müasir binanın inşasını zəruri etmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva açılış mərasimində iştirak etmiş, kompleksin yüksək standartlara cavab verən infrastrukturu ilə tanış olmuşlar.

Yeni kompleks binası müasir şəhərsalma planlarına uyğun inşa edilmiş, tədrisin təşkili üçün bütün texniki və madditexniki imkanlarla təmin edilmişdir. Burada yaradılan şərait yal-

nız paytaxt üçün deyil, eyni zamanda regionlarda təhsilin stimullaşdırıcı model nümunəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Bu tədbirlər müəllim peşəsinin nüfuzunun artırılması, iş şəraitinin yaxşılaşdırılması və maddi-mənəvi stimullaşdırma mexanizmlərinin tətbiqi ilə təhsilin keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir. Eyni zamanda, pedaqoji peşəyə marağı artırır və təhsilalanların daha bilikli, layihəkar və yaradıcı şəraitdə formalaşmasına şərait yaradır. Müasir Azərbaycan müəllimi yalnız bilik sahibi olmaqla kifayətlənmir, həm də ölkənin intellektual potensialını formalaşdıran əsas sosial institutun daşıyıcısı kimi çıxış edir.

2011-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında (AMEA) keçirilən illik hesabat tədbiri elmi mühitdə mühüm hadisə kimi qiymətləndirilmişdir. Tədbirdə Prezident İlham Əliyevin elmi fəaliyyətə və Azərbaycan elminin inkişafına göstərdiyi diqqət və qayğı bariz şəkildə nümayiş olunmuşdur. Prezidentin çıxışında elmin gələcək inkişaf istiqamətləri ilə bağlı irəli sürdüyü strategiyalar, elmi kadr potensialının artırılması və təhsilin müasirləşdirilməsi vəzifələrini dəqiq müəyyən etmişdir.

Son illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) maddi-texniki təchizatının bərpası sahəsində mühüm addımlar atılmışdır. Akademiyanın əsas binasında tam həlli təmir və yenidənqurma işləri aparılmış, müasir standartlara cavab verən infrastruktur formalaşdırılmışdır. Həmçinin digər elmi müəssisələrin yerləşdiyi binalarda da texniki yenilənmə işləri davam etdirilmişdir. Bu tədbirlər nəticəsində AMEA-nın iş şəraiti əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmış, akademiyanın bütün ehtiyaclarının dövlət dəstəyi hesabına təmin olunması və maddi-texniki bazasının davamlı gücləndirilməsi məqsəd kimi müəyyən edilmişdir.

Prezident İlham Əliyev vurğulamışdır ki, ölkənin inkişafı, intellektual potensialın yüksəldilməsi, innovasiya və elmi-texniki tərəqqi uğurlu dövlət siyasətinin həlledici amillərindəndir. Bu yanaşma Azərbaycanda elmin inkişafı üçün prioritet olaraq qəbul edilmiş və dövlət siyasətinin əsas prinsiplərindən biri kimi həyata keçirilir. Müasir dövlət quruculuğu yalnız elmi əsaslandırılmış siyasət əsasında mümkün ola bilər və Azərbaycan dövləti bu prinsipə sadiq qalaraq elmin inkişafını strateji prioritetlərdən biri kimi müəyyən etmişdir.

Azərbaycan Respublikasında elmi siyasətin sistemli formalaşdırılması 2009-cu ildə "Elmin İnkişafı üzrə Milli Strategiya"nın və 2010–2015-ci illər üçün Dövlət Proqramının qəbul edilməsi ilə daha da möhkəmlənmişdir. Bu sənədlər elmi fəaliyyətin müasir çağırışlara uyğunlaşdırılması və tədqiqatların keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədini daşıyır. Elmin İnkişafı Fondu elmi tədqiqatların maliyyələşdirilməsində, işçilərin fəaliyyətinin stimullaşdırılmasında və müasir elmi avadanlıqların alınması, innovativ layihələrin dəstəklənməsi üçün elmi qrantların ayrılmasında əsas rol oynayır.

Azərbaycanda elmi potensialın formalaşmasında və beynəlxalq səviyyədə tanınmasında alimlərimizin mühüm rolu vardır. Tədqiqatçılar müxtəlif sahələrdə, xüsusilə təbiət elmləri, riyaziyyat, mühəndislik, tarix və arxeologiya üzrə həyata keçirilən işlər nəticəsində ölkəmizi beynəlxalq elmi jurnallarda çap olunan məqalələrlə layiqincə təmsil edirlər. Bu tədqiqatlar regional və qlobal elmi inkişafın diqqət mərkəzindədir və dünya elmi ilə inteqrasiyanı gücləndirməklə elmin praktik tətbiqini və Azərbaycanda elmi fəaliyyətin sürətli inkişafını təmin edir.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında formalaşdırılmış sistemli və məqsədyönlü siyasət nəticəsində elmin maddi-texniki, institusional və intellektual bazası gücləndirilmişdir.

AMEA-nın rolu həm elmi, həm də ictimai həyatda daha da artırılmışdır. Bu proses elmi potensialın bərpasına, gənc tədqiqatçıların yetişdirilməsinə və elmin iqtisadi inkişafda idarəedici qüvvəyə çevrilməsinə şərait yaratmışdır.

Müasir Azərbaycan Respublikasında hərbi və mülki təhsil sahələrinin inkişafı ölkənin strateji siyasətinin mühüm hissəsini təşkil edir. Prezident İlham Əliyev, ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi kursunun layiqli davamçısı olaraq, təhsil sisteminin gücləndirilməsi və modernləşdirilməsinə xüsusi diqqət ayırmışdır. Bu sahəyə göstərilən dövlət qayğısı Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin kadr hazırlığında yüksək keyfiyyətli nəticələr əldə olunmasına imkan vermişdir.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən hərbi təhsil müəssisələrindən yalnız ikisinə - 2004-cü ildə Naxçıvan şəhə-rindəki Hərbi Liseyə və Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbinə ümummilli lider Heydər Əliyevin adı verilmişdir. Bu addım yalnız rəmzi xarakter daşımır, həm də dövlətin hərbi təhsilə verdiyi yüksək önəmi və strateji yanaşmanı əks etdirir. Sözügedən müəssisələrdə təlim prosesi müasir standartlara uyğun qurulmuş, gənc zabitlərin və kursantların hərtərəfli hazırlanmasına imkan verən maddi-texniki baza formalaşdırılmışdır.

Mülki təhsil sahəsində də analoji yüksəliş müşahidə olunur. Xüsusilə mülki aviasiya sahəsində kadr hazırlığının bərpası istiqamətində atılan addımlar diqqətə-layiqdir. 1992-ci ildən fəaliyyət göstərən Azərbaycan Milli Aviasiya Akademiyası son illərdə əsaslı inkişafa qədəm qoymuşdur. Prezident İlham Əliyevin diqqət və qayğısı nəticəsində Akademiyanın yeni tədris korpusları, müasir yataqxana binaları, pilotların yüksək səviyyəli hazırlığına yönəlmiş trenajor mərkəzləri və elmi-tədqiqat sahələri formalaşdırılmışdır. Bu infrastruktur beynəlxalq standartlara

uyğun təlim-tədris mühiti yaratmaqla yüksək səviyyəli ixtisaslı kadrların hazırlanmasını təmin edir.

Təhsil Fondunun həyata keçirdiyi strateji layihələr təhsil infrastrukturunun əsaslı şəkildə yenilənməsinə, təlim-tərbiyə prosesinin modernləşdirilməsinə və gənc nəslin hərtərəfli inkişafına geniş imkanlar yaratmışdır. Fond çərçivəsində uğurla icra olunan “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” proqramı çərçivəsində regionlarda yüzlərlə məktəb binası tikilmiş və ya əsaslı şəkildə təmir edilmişdir. Həmçinin “İnternat məktəblərin inkişaf proqramı”, “Təhsilə dəstək” layihəsi və digər sosial yönlü proqramlar vasitəsilə təhsilə əlçatanlıq artırılmış və sosial qruplardan olan şagirdlərin təhsil imkanları genişləndirilmişdir.

Fondun fəaliyyəti, ümummilli lider Heydər Əliyevin elm və təhsilə verdiyi önəm və müasir Azərbaycan dövlətinin gələcək inkişafının bu sahələrin gücləndirilməsinə strateji baxışı ilə sıx bağlıdır. Bu yanaşma, eyni zamanda, vətənpərvərlik ruhunda formalaşan və milli-mənəvi dəyərlərə sadiq olan gənc nəslin yetişdirilməsinə yönəlmiş məqsədyönlü siyasətin davamıdır.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən çoxşaxəli və sistemli tədbirlər mülki təhsil sahəsinin inkişafına böyük töhfə verir və təhsil sistemini milli inkişaf strategiyasının mərkəzi istiqamətlərindən birinə çevirir. Bu proses nəticəsində gələcək intellektual potensialın inkişafı və qlobal çağırışlara cavabvermə qabiliyyəti təmin olunur. Eyni zamanda, UNESCO və ISESCO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycanın elm və təhsil sahəsinə misilsiz töhfələr vermişdir. Onun layihələri və təşəbbüsləri həm ictimai nümunə, həm də vətəndaşlıq məsuliyyəti və sarsılmaz vətənpərvərlik ruhunun göstəricisidir. Bu fəaliyyətlər Ulu Öndər Heydər Əliyevin təhsil sahəsində qoyduğu əsasların Prezident İlham

Əliyevin rəhbərliyi altında uğurla davam etdirildiyinin nümayişidir.

Heydər Əliyev Fondu fəaliyyətə başladığı gündən etibarən Azərbaycanın mədəni və humanitar sahələrində məqsədyönlü və genişmiqyaslı layihələr həyata keçirmiş, ölkənin sosial infrastrukturunun inkişafı və intellektual potensialının gücləndirilməsində aparıcı rol oynamışdır. Fondun təhsil sahəsində əsas məqsədi bu sahəni milli prioritet səviyyəsinə yüksəltmək və Azərbaycan təhsilini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaqdır.

Xüsusilə "Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb" layihəsi çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər yüksək nəticələr göstərmişdir. Layihə çərçivəsində yüzlərlə yeni məktəb binası tikilmiş, mövcud məktəblər əsaslı şəkildə yenidən qurulmuş və müasir infrastrukturla, kompüter avadanlıqları və laboratoriyalarla təmin edilmişdir. Təkcə 2005-ci il ərzində təxminən 132 yeni məktəb binasının istifadəyə verilməsi görülən işin miqyasını aydın şəkildə göstərir. Bu məktəblər müasir tələblərə cavab verən şəraitlə təmin edilmişdir: istilik sistemləri, kitabxanalar, texniki təchizat, əyani vəsaitlər və əlçatanlıq üçün yeni standartlar tətbiq edilmişdir.

Fondun diqqət yetirdiyi digər mühüm istiqamət xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlardır. Məhz bu kontekstdə həmin il 23 belə təhsil müəssisəsinin əsaslı şəkildə bərpası həyata keçirilmişdir.

Heydər Əliyev Fondu yalnız yerli səviyyədə deyil, həmçinin beynəlxalq təşkilatlarla, o cümlədən UNESCO ilə əməkdaşlıq çərçivəsində də Azərbaycan təhsilinə töhfələr vermişdir. "Təhsil hamı üçün" proqramının icrası, UNESCO-nun Assosiativ Məktəblər Şəbəkəsinə daxil olan müəssisələrin fəaliyyətinin gücləndirilməsi, texniki və peşə təhsili layihələri və bəzi universitetlər-

də UNESCO kafedralarının yaradılması bu əməkdaşlığın konkret nəticələridir.

2006-cı ildən etibarən “Yenilənən Azərbaycana yeni məktəb” layihəsinin ikinci mərhələsi çərçivəsində Bakıətrafı qəsəbələrdə məktəblərin infrastruktur səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilmiş və yeni məktəb binaları inşa edilmişdir. 2008–2009-cu tədris ilində Fondun həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində 237 yeni məktəb binası tələbələr və müəllim kollektivlərinin istifadəsinə verilmişdir. Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyeva bu məktəblərin bir çoxunun açılış mərasimində şəxsən iştirak etmiş, bu isə onun təhsil sahəsinə xüsusi fərdi münasibətini nümayiş etdirmişdir.

Yeni tikilən məktəblər yüksək texniki təminatla, müasir kompüter avadanlığı və laboratoriya imkanları ilə təchiz edilmişdir. Regionlarda, xüsusilə dağlıq və ucqar ərazilərdə isə köhnə, yararsız binalar əvəz edilmişdir. Bu, təhsilin keyfiyyətinin yüksəlməsinə, dərsə davamiyyətin artırılmasına və müəllimlərin motivasiyasının güclənməsinə mühüm təsir göstərmişdir.

Mehriban Əliyevanın təhsil sahəsindəki fəaliyyəti yalnız infrastrukturun qurulması ilə məhdudlaşmır; o, eyni zamanda təhsilin yenilənməsi, inklüzivlik prinsiplərinin gücləndirilməsi, milli-mənəvi dəyərlər ilə müasir təhsil standartlarının vəhdətinin yaradılması istiqamətində layihələr həyata keçirir. Bu təşəbbüslər Azərbaycanda təhsil strategiyasının inkişafında Ümummilli lider Heydər Əliyevin ənənələrinə sadiqlik nümunəsidir.

2023-cü il üçün olan statistik məlumata görə, hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə 300-dən çox məktəb dağılıb və ciddi təmir olunmalı və ya yenidən tikilməlidir. Müharibədən əvvəl bu məktəblərdə təhsilalanların sayı 50 mindən yuxarı olmuşdur. Prezident İlham Əliyevin uğurlu təhsil siyasətinin nəticəsi olaraq hazırda regionda təhsil infrastrukturunun yaradıl-

masına sıfırdan başlanılmışdır. Belə ki, Xankəndidə "Qarabağ Universiteti"nin yaradılması barədə 28 noyabr 2023-cü il tarixli Sərəncam imzalanıb, paralel olaraq azad olunmuş ərazilərdə onlarla yeni və bərpa olunan məktəb fəaliyyətə başlayıb ki, bu məktəblərdə minlərlə şagird təhsilə cəlb edilib.

2024-Bütün ölkədə, eləcə də Qarabağ regionunda rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi istiqamətində də mühüm işlər həyata keçirilir ki, bu da Qarabağda tədrisin keyfiyyətini yüksəltməklə yanaşı müasir təhsil resurslarına çıxışı təmin etməyə imkan verəcəkdir.

Nəticə etibarilə, həyata keçirilən bütün tədbirlər təhsil sahəsinin inkişafını təmin edir, intellektual resursların səfərbər edilməsinə və elmi-texniki potensialın yüksəldilməsinə xidmət edir. Bu nailiyyətlər Ümummilli lider Heydər Əliyevin təhsil sahəsində qoyduğu əsasların qorunması, Prezident İlham Əliyevin strategiyasının davam etdirilməsi və Mehriban xanım Əliyevanın bu strategiyaya sadiq fəaliyyətinin məntiqi nəticəsidir.

Sual və tapşırıqlar:

1. İlham Əliyevin regionlarda təhsil infrastrukturunun yaxşılaşdırılması istiqamətində apardığı siyasətin nəticələri haqqında təqdimat hazırlayın
2. Müasir dövrdə təhsildə rəqəmsallaşdırma, insan kapitalının inkişafı istiqamətində ölkədə həyata keçirilən tədbirlər, layihələrlə bağlı araşdırma aparıb təqdim edin.
3. "Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb" layihəsinin mahiyyətini izah edin.
4. Beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Qarabağda təhsilin inkişafı istiqamətində həyata keçirilən layihələrlə bağlı araşdırma aparın.

5. “Qarabağda təhsilin inkişaf perspektivləri” mövzusunda araşdırma aparıb təkliflərinizi yazın
6. Heydər Əliyev Fondunun təhsil layihələrinin Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına təsirini qiymətləndirin.
7. Gələcəkdə təhsilin inkişafına yönəldilən fəaliyyətləri artırmaq üçün hansı yeni layihələr təklif edə bilərsiniz? Təklif planı hazırlayın.
8. İlham Əliyevin təhsil siyasətini Heydər Əliyev strategiyasına baxışı ilə müqayisə edin.
9. 2003, 2026-cı illərdə fəaliyyət göstərən bir məktəbin infrastrukturunu, maddi texniki bazasını, bu illərdə təhsil sahəsində baş verən yeniliklərin tətbiqi aspektindən dəyərləndirin.
10. İlham Əliyevin təhsil siyasətinin ölkənin intellektual potensialına təsirini araşdırın.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Abdulla K. Heydər Əliyev və milli mənəvi dəyərlər-http://anl.az/down/meqale/525/2011/may/cm07.htm.

2. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə. 5 cilddə. I cild. Bakı: Göytürk, 1996, 267 s.

3. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə. 5 cilddə. III cild. Bakı: Göytürk, 1998, 776 s.

4. Azərbaycan KP MK və Respublika Nazirlər Sovetinin "Azərbaycan SSR-də şəhərsalma, arxitektura və arxeologiya abidələrinin mühafizəsi, bərpası və onlardan istifadə olunmasını daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" qərarı / "Kommunist" qəz., 1981, 4 oktyabr.

5. Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 28 dekabr 2006-cı il, http://www.msk.gov. az/az/ serencamlar.

6. Azərbaycan tarixi. 7 cilddə. VI cild, Bakı: Elm, 2008, 568 s.

7. Azərbaycan tarixi. 7 cilddə. VII cild. Bakı: Elm, 2003, 676 s.

8. Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu, 2-3 oktyabr 2014-cü il-hht://www.bakuforum.orq/az.

9. Bəhrəmova S. Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikasında din siyasəti. Bakı: 2021, 232 s.

10. Bəhrəmova S. Azərbaycanda dini tolerantlığın tarixi (1920-2016). Bakı6 2025, 248 s.

11. Əfəndiyev T. Heydər Əliyev və milli mənəvi dəyərlərimiz. Bakı: 2011, 328 s.

12. Əhədov A. Azərbaycanda din və dini təsisatlar. Bakı: Azərnəşr, 1991, 200 s.

13. Əl-Fərəh Adil Abdulla. Heydər Əliyev və milli mənəvi dəyərlər. Bakı: Qismət, 2007, 108 s.

14. Əliyev H. Azərbaycan dövlət müstəqilliyi: gerçəklik və gələcək. Bakı: Azərnəşr, 2000, 295 s.

15. Əliyev H. Zirvələrdə. Bakı: Azərnəşr, 2002, 350 s.

16. Əliyev H. Azərbaycan elmi qarşısında vəzifələr. Bakı: Elm, 1998, 122 s.

17. Əliyev H. Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında. Yeni 2001-ci il, yeni əsr və üçüncü minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciət/ "Azərbaycan" qəz., 2000, 30 dekabr.

18. Əliyev H. Təhsil millətin gələcəyidir. Bakı: Təhsil, 1996, 140 s.

19. Əliyev H. Azərbaycan gəncliyi XXI əsrə doğru. Bakı: Azərnəşr, 1999, 185 s.

20. Əhmədov Ə. Heydər Əliyev və Azərbaycan təhsilinin inkişaf strategiyası. Bakı: Təhsil, 2005, 220 s.

21. Əliyev İ.H. Milad bayramı münasibətilə pravoslav xristian icmasına təbrik// Dövlət və din. İctimai fikir toplusu, 2007, mart, s. 8.

22. Əliyev R. Heydər Əliyev, din və mənəvi dəyərlər. Bakı: İrşad, 1998. 82 s.

23. Heydər Əliyev. İki cilddə. I cild. Bakı: Turxan NPB, 2013, 678 s.

24. Heydər Əliyev. İki cilddə. II cild. Bakı: Turxan NPB, 2013, 704 s.

25. Heydər Əliyev. Azərbaycan elminin keşiyində. Sənədlər və materiallar. I cild. Bakı: Turxan, 2013, 665 s.

26. Heydər Əliyev. Azərbaycan elminin keşiyində. Sənədlər və materiallar. II cild. Bakı: Turxan, 2013, 640 s.

27. Heydər Əliyev. Mədəni irsimizin keşiyində. 2 kitabda, Bakı: Azərbaycan, 2001.

28. Heydər Əliyev və dini-mənəvi dəyərlər. Dini Qrumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin Bülleteni, 2004, №10, s. 6-7

29. Heydər Əliyev və mədəniyyət. 3 cilddə, III cild. Bakı: Nurlar, 2008, 536 s.

30. Heydər Əliyev və mənəvi dəyərlər. Bakı: Nurlan, 2003, 276 s.

31. Heydər Əliyev və Şərq. 6 cilddə. IV cild. Bakı: Çaşıoğlu, 2005,357 s.

32. Heydər Əliyev siyasəti: Tolerantlıq. Bakı: 2015, 506 s.

33. Həsənov Ə. Heydər Əliyev və Azərbaycan elminin inkişafı. Bakı: Elm, 2003, 210 s.

34. Həmidov H. Azərbaycanda dini tolerantlıq./ "Azərbaycan" qəz., 2008, 27 noyabr.

35. Hüseynova L. Heydər Əliyev irsində Azərbaycan tarixi məsələləri.Bakı: 2011

36. Xəlilov S. Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi. Bakı: Elm, 2002, 233 s.

37. Xəlilov S. Sivilizasiyalararası dialoq. Bakı: Adiloğlu., 2009, 252 s.

38. Xoşməramlı səfir. 5 kitabda. Bakı: Şəms, 2007.

39. İsmayılov G. Tolerantlıq – bildiklərimiz və bilmədiklərimiz. Bakı: Nurlan, 2014, 240 s.

40. Qasımov V. Elm və dövlətçilik: Heydər Əliyev irsi. Bakı: Azərnəşr, 2012, 225 s.

41. Quliyev F. Azərbaycan elmi: inkişaf mərhələləri və Heydər Əliyev siyasəti. Bakı: Elm, 2005, 240 s.

42. Qloballaşma və Azərbaycan mədəniyyəti. II Respublika elmi-praktiki konfransının materialları. Bakı: Araz , 2004, 440 s.

43. Mahmudov Y.M. Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti. Bakı: təhsil, 2002, 324 s.

44. Mahmudov Y.M. Heydər Əliyev ideyalarının zəfər yürüşü. Bakı: "Təhsil", 2011, 608 s.

45. Məmmədova L. Milli elmi kadrların hazırlanması siyasəti: Heydər Əliyev dövrü. Bakı: Elm və Təhsil, 2014, 190 s.

46. Məmmədov R. Azərbaycan Respublikasında elm siyasəti: Heydər Əliyev dövrü. Bakı: Elm və Təhsil, 2010, 280 s.

47. Məmmədov A. Heydər Əliyev dövründə Azərbaycan elminin inkişaf tendensiyaları. Bakı: Elm, 2018, 220 s.

48. Məmmədli İ. Heydər Əliyev və Azərbaycan intellektual potensialının inkişafı. Bakı: Elm, 2004, 188 s.

49. Mərdanov M, Şahbazlı F. Azərbaycanın təhsil siyasəti (1998–2004). I kitab. Bakı: Çaşıoğlu, 2005, 832 s.

50. Müstəqil Azərbaycan gənclərinin Birinci Forumunun materialları, "Azərbaycan" qəzeti, 6-9 fevral 1996.

51. Sərdarov Z. Heydər Əliyev və milli mübarizə tariximiz. Bakı: Çinar-Çap, 2008, 166 s.

52. Ümummilli lider Heydər Əlirza oğlu Əliyevin irsi və milli ideologiyanın formalaşması məsələləri. Bakı: Elm və Təhsil, 2010, 424 s.

53. Vəliyev T.T. XX əsr Azərbaycan tarixi. C. II. Bakı: Təhsil, 2009, s.

QEYDLƏR

Nəşriyyatın Baş direktoru:
Səməd Eyvazov

Texniki redaktor:
Mail Xəlilov

Kağız formatı:60x84 1 /16
Tiraj: 300 ədəd
Həcmi: 12,5 çap vərəqi

“OPTİMİST” MMC-də hazır diopozitivlərdən çap olunub